

CUPRINS

In Honorem

MARIA CRĂNGACI ȚIPLIC, IOAN MARIAN ȚIPLIC, <i>Profesorul și cercetătorul Paul Niedermaier la 80 de ani</i>	9
ANDA-LUCIA SPĂNU, <i>Vasile Ciobanu, la aniversarea celor 70 de ani</i>	19

Istorie și Istoriografie

JUDIT BALOGH, <i>Reforma protestantă la secui</i>	25
LIVIU CÎMPEANU, <i>Liga nobiliară de la Turda și „revoluția” Transilvaniei împotriva lui Mihai Vodă (1–18 septembrie 1600)</i>	41
NADIA MANEA, MIHAELA TONE, <i>Tezaurul Băncii Naționale a României în perioada 1943–1947</i>	65
CORNELIU PINTILESCU, <i>Structuri, cadre și metode ale Securității implicate în supravegherea minorității germane din România în perioada 1948–1964</i>	81

Patrimoniu și cultură

DANIELA DÂMBOIU, <i>Portret în portret: identificarea cardinalului Bessarion în figura sfântului Pavel pe broderia unei casule a bisericii evanghelice Sibiu</i>	97
DELIA VOINA, <i>Satul românesc din sudul Transilvaniei reflectat în fotografiile semnate „Fischer”</i>	109
GUDRUN-LIANE ITTU, <i>Kurtfritz Handel (1941–2016). In memoriam</i>	121

Documentar

CONSTANTIN ITTU, <i>Un lăsamânt baronial din vremea Iluminismului transilvan: Biblioteca Brukenthal (1777; 1790; 1817–2017)</i>	133
---	-----

RADU TEUCEANU, <i>Revista „Österreichische Monatsschrift für den Orient” – primul volum (1875). Studiu de caz</i>	147
IOAN-NICOLAE POPA, <i>Ad Authorem de Vasile Aaron – mărturisire a unui furt</i>	159

Note de lectură

PAUL NIEDERMAIER, <i>Geneza orașelor medievale în Transilvania</i> (București: Editura Academiei Române, 2016), 607 p., 597 fig. (<i>Maria Crângaci Țiplic</i>)	165
ALEXANDRU MADGEARU, <i>Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185–1280)</i> (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2014), 332 p., pl. (<i>Alexandru-Florin Cioltei</i>)	166
<i>ArhIn 2016 – Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications</i> , coord. Ioan Marian Țiplic, Maria Crângaci Țiplic (Sibiu: Editura „Astra Museum”, 2016), 291 p., il., fig, tabele. (<i>Adrian N. Șovrea</i>)	168
<i>Scris și societate în Transilvania secolelor XIII–XVII</i> , Susana Andea (coord.), Avram Andea, Adinel Dincă, Livia Magina (Cluj-Napoca: Editura Argonaut [2013]), 320 p. (<i>Alexandru-Florin Cioltei</i>)	172
LIVIA MAGINA, <i>La periferia Europei Centrale: studii privind Banatul medieval și premodern</i> (Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2015), 120 p. (<i>Corina Hopârtean</i>)	174
<i>Oameni și comunități în jurul Carpaților</i> , editor Ioan Marian Țiplic (Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2015), 202 p. (<i>Corina Hopârtean</i>)	176
„... zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben.” <i>Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)</i> , Edition und Einleitung von Mária Pakucs-Willcocks (Quellen Zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, 5) (Sibiu, Bonn: Schuller Verlag, 2016), 365 p. (<i>Julia Derzsi</i>)	178
<i>Das Gerichtsbuch des Kronstädter Rates / Cartea de judecată a Sfatului orașului Brașov (1558–1580)</i> (<i>Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt / Documente privind istoria orașului Brașov</i> , vol X), Hg./ed. Julia Derzsi (Brașov: editura Aldus, 2016), 228 p. (<i>Liviu Cîmpeanu</i>)	181
<i>Communitäts-Verhandlungsprotokoll der Marktgemeinde Zeiden (1800–1866) / Procesele verbale ale Consiliului comunal al târgului Codlea (1800–1866)</i> (<i>Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt / Documente privind istoria orașului Brașov</i> , vol. XI), Hrsg./eds. Liviu Cîmpeanu, Bernhard Heigl, Thomas Șindilariu (Brașov-Heidelberg: editura Aldus	

/ Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2016), 528 p. (Corneliu Pintilescu)	182
<i>A World of Innovation. Cartography in the Time of Gerhard</i> , editori Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek și Georg Zotti (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 280 p. cu 93 de il. (Andrei Nacu)	184
HANS KARL ZELL, <i>Mein Heldsdorf Erinnerungen an Plätze, Namen, Sprache</i> (Oberursel: Förderverein Heldsdorf e.V., 2016), 103 s. + Illustrationen, Pläne (Sigrid Haldenwang)	187
RADU RACOVÎȚAN, R.W. <i>Seton-Watson și problema românească în prima jumătate a secolului al XX-lea</i> (Sibiu: Editura Astra Museum, 2015), 426 p. (Vasile Ciobanu)	193
STOICA LASCU (coordonator), MARIAN ZIDARU, GEORGE LASCU, <i>Românii balcanici (Aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850–1950)</i> (București: Editura Etnologică, 2016), 246 p. (Vasile Ciobanu)	196
COSMIN BUDEANĂ, <i>Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală</i> (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2016), 448 p., tab. (Vasile Ciobanu)	197
<i>Time Frames: Conservation Policies for Twentieth-Century Architectural Heritage</i> , edited by Ugo Carughi and Massimo Visone (Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017), XXIX, 501 pages (Raffaele Amore, University of Naples Federico II)	200

SUMMARY

In Honorem

MARIA CRÂNGACI ȚIPLIC, IOAN MARIAN ȚIPLIC, <i>Researcher and Professor Paul Niedermaier at the 80th Birthday</i>	9
ANDA-LUCIA SPÂNU, <i>Vasile Ciobanu at the 70th Anniversary</i>	19

History and Historiography

JUDIT BALOGH, <i>Protestant Reformation among Secklers</i>	25
LIVIU CÎMPEANU, <i>The league of nobles in Turda and the Transylvanian “revolution” against the voivode Michael the Brave (1st–18th September 1600)</i>	41
NADIA MANEA, MIHAELA TONE, <i>The National Bank of Romania Gold Stock between 1943 and 1947</i>	65
CORNELIU PINTILESCU, <i>Structures, Cadres, and Methods of the Securitate Used within its Activities on the German Minority in Romania (1948–1964)</i>	81

Heritage and Culture

DANIELA DÂMBOIU, <i>Portrait within portrait: Identifying Cardinal Bessarion through the features of St Paul embroidered on a chasuble of the Lutheran Church A. C. in Sibiu</i>	97
DELIA VOINA, <i>The Romanian village in southern Transylvania through photographs signed “Fischer”</i>	109
GUUDRUN-LIANE ITTU, <i>Kurtfritz Handel (1941–2016). In memoriam</i>	121

Documentary

CONSTANTIN ITTU, <i>A baronial legacy from the Transylvanian Enlightenment: the Brukenthal Library (1777; 1790; 1817–2017)</i>	133
--	-----

RADU TEUCEANU, <i>Magazine “Österreichische Monatsschrift für den Orient” – First Volume (1875). Case Study</i>	147
IOAN-NICOLAE POPA, “ <i>Ad authorem</i> ” by Vasile Aaron or a confession of a theft	159

Reading notes

PAUL NIEDERMAIER, <i>The Genesis of Medieval Towns in Transylvania</i> (Bucharest: Romanian Academy Publishing House, 2016), 607 p., 597 fig. (<i>Maria Crîngaci iplic</i>)	165
ALEXANDRU MADGEARU, <i>The Asans. Political and Military History of Asan Dynasty (1185–1280)</i> (Târgoviște: Cetatea de Scaun Publishing House, 2014), 332 p., pl. (<i>Alexandru-Florin Cioltei</i>)	166
<i>ArhIn 2016 – Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications</i> , coord. Ioan Marian iplic, Maria Crîngaci iplic (Sibiu: „Astra Museum” Publishing House, 2016), 291 p., il., fig, tabele. (<i>Adrian N. Șovrea</i>)	168
<i>Writing and Society in 13th–17th Centuries</i> , Susana Andea (coord.), Avram Andea, Adinel Dincă, Livia Magina (Cluj-Napoca: Argonaut Publishing House, [2013]), 320 p. (<i>Alexandru-Florin Cioltei</i>)	172
Livia Magina, <i>On the outskirts of Central Europe: studies on medieval and premodern Banat</i> (Cluj-Napoca: Center for Transylvanian Studies, 2015), 120 p. (<i>Corina Hopârtean</i>)	174
<i>People and Communities around the Charpatians</i> , Editor Ioan Marian iplic (Cluj-Napoca: Center for Transylvanian Studies, 2015), 202 p. (<i>Corina Hopârtean</i>)	176
„... zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben.” <i>Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)</i> , Edition and Introduction by Mária Pakucs-Willcocks (Sibiu, Bonn: Schuller Publishing House, 2016), 365 p. (<i>Julia Derzsi</i>) .	178
<i>Das Gerichtsbuch des Kronstädter Rates / The Court Book of Braşov Town Council (1558–1580)</i> (<i>Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt / Documents about Braşov’s History</i> , vol X), Editor Julia Derzsi (Braşov: Aldus Publishing House, 2016), 228 p. (<i>Liviu Cîmpeanu</i>)	181
<i>Communitäts-Verhandlungsprotokoll der Marktgemeinde Zeiden (1800–1866) / The Minutes of the Municipal Council of Codlea Market Comunity (1800–1866)</i> (<i>Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt / Documents about Braşov’s History</i> , vol. XI), Editors Liviu Cîmpeanu, Bernhard Heigl, Thomas Şindilariu (Braşov-Heidelberg: Aldus Publishing House / Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2016), 528 p. (<i>Corneliu Pintilescu</i>)	182

<i>A World of Innovation. Cartography in the Time of Gerhard</i> , editori Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek și Georg Zotti (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 280 p. cu 93 de il. (Andrei Nacu)	184
Hans Karl Zell, <i>Mein Heldsdorf Erinnerungen an Plätze, Namen, Sprache</i> (Oberursel: Förderverein Heldsdorf Publishing House, 2016), 103 s. + Illustrations, Plans (Sigrid Haldenwang)	187
Radu Racovițan, R.W. <i>Seton-Watson and the Romanian Problem in the First Half of the 20th Century</i> (Sibiu: Astra Museum Publishing House, 2015), 426 p. (Vasile Ciobanu)	193
Stoica Lascu (coordonator), Marian Zidaru, George Lascu, <i>Balkan Romanians (The Aromanians and the Meglenoromanians) in British National Archives (1850–1950)</i> (Bucharest: Etnological Publishing House, 2016), 246 p. (Vasile Ciobanu)	196
Cosmin Budeancă, <i>The Imagine of German Ethnics at the Romanians from Transylvania after 1918. Case Study: Hunedoara, Alba & Sibiu Counties. Oral History Research</i> (Târgoviște: Cetatea de Scaun Publishing House, 2016), 448 p., tab. (Vasile Ciobanu)	197
<i>Time Frames: Conservation Policies for Twentieth-Century Architectural Heritage</i> , edited by Ugo Carughi and Massimo Visone (Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2017), XXIX, 501 pages (Raffaele Amore, University of Naples Federico II)	200

IN HONOREM

**PROFESORUL ȘI CERCETĂTORUL PAUL NIEDERMAIER
LA 80 DE ANI**

Prețuit cercetător și o personalitate cunoscută între specialiștii din România și Europa, Paul Niedermaier a generat și a desăvârșit, în decursul a mai bine de cinci decenii, o activitate științifică intensă și o carieră prolifică. Cu ocazia acestui moment aniversar octogenar, în paginile ce urmează, dorim să-i dedicăm câteva dintre impresiile și gândurile cele mai nobile.

În urmă cu un deceniu, istorici, arheologi, teologi, istorici de artă și arhitecți îl elogiau la împlinirea vârstei de 70 de ani prin publicarea unor articole omagiale¹

---

¹ Dan Berindei, „Profesorul Paul Niedermaier la 70 de ani”, *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologie* 32 (2007): 197–198; Vasile Ciobanu, „In honorem. Paul Niedermaier la 70 de ani”, *Historia Urbana* 15 (2007): 301–303.

și printr-o *tabula gratulatoria* în cadrul unui volum aniversar² care cuprinde cele mai semnificative articole și studii ale savantului sărbătorit, apărute în diferite publicații din țară și străinătate, în decursul timpului. Aprecieri notabile referitoare la parcursul său de cercetător și la contribuțiile decisive aduse cercetării istoriei orașelor din România au fost semnate atunci de acad. Dan Berindei³, vicepreședinte al Academiei Române, de prof. dr. Peter Johannek, director al Institutului pentru Istoria Comparată a Orașelor / Institut für vergleichende Städtegeschichte din Münster și de prof. dr. Herman Van der Haegen, profesor emerit la Universitatea Catolică din Louvain și membru al Academiei Regale a Belgiei. Cu această ocazie, dorim să invocăm remarca lăudabilă și foarte sugestivă a lui Peter Johannek privind contribuția decisivă a lui Paul Niedermaier la cercetarea istoriei urbanismului și a orașelor din România, el fiind considerat ca făcând parte din eșalonul întâi al „istoricilor europeni ai orașelor” și reprezentând „un constructor de poduri între cercetarea istoriei orașelor din România și cea din Europa”⁴.

Născut în 25 iulie 1937 la Sibiu, a urmat școala elementară și medie cu predare în limba germană în perioada 1944–1955, în orașul natal. Între 1955–1961 frecventează cursurile universitare ale Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București, unde, începând cu anul 1967, se înscrie la doctorat sub îndrumarea academicianului Grigore Ionescu, titular la catedra de Istoria Arhitecturii și a Urbanismului. Definitivează teza de doctorat, intitulată *Evoluția centrelor istorice ale orașelor transilvănene între secolele al XII-lea și secolul al XVI-lea*, în anul 1975, diploma de doctorat obținând-o în 1976.

La absolvirea facultății, în 1961, se angajează ca arhitect proiectant stagiar la DSCAP Timișoara, unde lucrează până în 1963, când se transferă la Sibiu pe același post de arhitect, în cadrul Muzeului Brukenthal, devenind și șef al secției de restaurare. De aici, din cel mai important muzeu al Sibiului, debutează cu proiecte de arhitectură și cercetare din domenii conexe etnografiei⁵ și contribuie major alături de Cornel Irimie, Nicolae Lupu și Herbert Hoffman, la crearea și proiectarea celui de-al doilea muzeu important al Sibiului, *Muzeul Tehnicii Populare* în aer liber din Dumbrava Sibiului (azi Muzeul Civilizației Populare Tradiționale

² Paul Niedermaier, *Städte, Dörfer, Baudenkmäler. Studien zur Siedlungs- und Baugeschichte Siebenbürgens. Als Festgabe zum 70. Geburtstag*, herausgegeben vom Vorstand des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde (= Studia Transylvanica, Band 36), (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2008), XVIII–XX.

³ Dan Berindei, „Ein wahrer Wissenschaftler”, în Paul Niedermaier, *Städte, Dörfer, Baudenkmäler*, IX–XI.

⁴ Peter Johannek, „Paul Niedermaier zum 70. Geburtstag”, în Paul Niedermaier, *Städte, Dörfer, Baudenkmäler*, XIII.

⁵ „Unele probleme privind proiectarea muzeelor etnografice în aer liber”, *Revista muzeelor* (număr special al Sesiunii de comunicări științifice a Muzeelor – 1964) (1965); „Proiectul de sistematizare a Muzeului din Dumbrava Sibiului”, *Cibinium* (1966): 29–40; „Moara cu dube din satul Fînațe, raionul Beiuș, regiunea Crișana”, în *Monumente de cultură în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, Muzeul Brukenthal, (Sibiu, 1966), 19 p. cu fig. și pl.

ASTRA), înființat în 1963 și deschis publicului larg în 1967. În această perioadă, Paul Niedermaier se documentează, participă la stagii de cercetare în străinătate⁶ și publică ulterior articole ce susțin activitatea tematică și de concepere arhitecturală și peisagistică a muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului și a muzeului din Golești⁷. Prin cele două proiecte de amenajare a muzeelor amintite, Paul Niedermaier a câștigat prestigiu și celebritate în lumea muzeistică din România. Incursiunile din domeniul etnografic întreprinse cu succes la început de carieră vor fi treptat abandonate în favoarea cercetării arhitecturii medievale, a istoriei evoluției orașelor și a demografiei istorice. Debutul propriu-zis în cercetare s-a produs prin abordarea unor subiecte de arhitectură medievală, cele câteva studii publicate la sfârșitul anilor '60 și la începutul anilor '70⁸ anunțând una dintre preocupările sale constante în cariera sa de cercetător⁹ și arhitect¹⁰ și profilul său ca viitor cercetător definit de „binomul arhitect-istoric”¹¹.

De-a lungul parcursului său profesional au existat momente cruciale care, deși aparent păreau că îl defavorizau¹², de fapt l-au propulsat spre alte sfere ale succesului, atât ca cercetător și inițiator de direcții de cercetare cât și ca director al unui institut de cercetare al Academiei Române. Unul dintre acele momente decisive îl reprezintă anul 1971, când Paul Niedermaier a trebuit să renunțe la cariera muzeistică și, drept urmare, a optat pentru un post de cercetător principal în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane din Sibiu (pe atunci Centrul de Științe Sociale Sibiu). Din acel moment, el s-a concentrat pe studierea *istoriei*

⁶ „Note de călătorie. Muzeetnografice în aer liber din Austria și R.F.G.”, *Cibinium* (1967–1968): 517–520.

⁷ „Completări și ameliorări la proiectul de realizare arhitectonică, peisagistică și funcțională a Muzeului Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului”, *Cibinium* (1974–1978): 71–80; „Proiectul de sistematizare al sectorului etnografic în aer liber al Muzeului Golești”, *Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie* (Golești, 1974), 235–246; „Începuturile muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului”, *Cibinium* (2006–2008): 7–9.

⁸ „Un monument important în dezvoltarea arhitecturii feudale din Țara Românească – construirea bisericii episcopale din Curtea de Argeș”, *Studii și comunicări ale Muzeului Brukenthal* 13 (1967): 37–50; „Biserica cetate din Ighișul Nou”, *Studii și comunicări ale Muzeului Brukenthal* 14 (1969): 185–224; „Zur Tätigkeit einer Bauhütte des 14. Jahrhunderts in Siebenbürgen”, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 15, 1 (1972): 44–52.

⁹ „Conceptia bisericilor romanice din Transilvania”, *Ars Transilvaniae* 6 (1996): 5–32; „Das alte Rathaus in Hermannstadt”, *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* 8, 1–4 (1997): 17–21; „Arhitectura romanică săsească din Transilvania prin prisma câtorva studii de caz”, *Transilvania* 4 (2014): 29–36.

¹⁰ A fost membru în Comisia Națională a Monumentelor Istorice, membru și președinte al Comisiei zonale a Monumentelor Istorice din sudul Transilvaniei și membru în Comisia de Urbanism a Ministerului Culturii; a întocmit documentația împreună cu Alexandru Avram și Ioan Bucur pentru includerea centrului istoric al orașului Sibiu în patrimoniul UNESCO, obiectiv eșuat, însă lucrarea foarte bine elaborată a rămas nepublicată.

¹¹ Dan Berindei, „Profesorul Paul Niedermaier la 70 de ani”, IX, în *op. cit.*

¹² Adrian Popescu, „Binecuvântat să ctitorească în familia Academiei Române”, *Tribuna* din 5.04.2016, la <http://www.tribuna.ro/stiri/cultura/binecuvantat-s-ctitoreasc-in-familia-academiei-romane-115603.html> (accesat în 22.08.2017).

urbanismului medieval în Transilvania, Banat și Crișana, o temă istoriografică majoră, concretizată prin publicarea în anul 1979 a cărții *Siebenbürgische Städte. Forschungen zur städtebaulichen und architektonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert* (Orașe transilvănene. Cercetări privind evoluția urbană și arhitectonică a centrelor meșteșugărești în secolele XII–XVI)¹³. De fapt, apariția cărții, care are la bază teza sa de doctorat, a reprezentat nu doar consacrarea ca cercetător și primirea lui în 1988 în Comisia Internațională pentru Istoria Orașelor¹⁴ (CIIO), ci și deschiderea unei noi direcții de cercetare în România, care va fi concretizată prin înființarea în 25 iulie 1991 în cadrul Academiei Române a Comisiei de Istorie a Orașelor din România (CIOR), cu sediul la Sibiu¹⁵, al cărui președinte a fost până în anul 2008¹⁶. Prin constituirea Comisiei, el a deschis calea spre o nouă direcție de cercetare, atât pentru istoriografia din România, cât și în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, de unde a inițiat, a conceput și/sau a redactat o serie de proiecte editoriale precum: buletinul *Informații privind istoria orașelor*, al cărui prim număr a apărut în iunie 1992, revista *Historia Urbana*, al cărui redactor-șef a fost de la tomul I (1993) până la tomul VII (1999), seria de volume *Contribuții privitoare la istoria orașelor*, în cadrul căreia au apărut din 1997 până în 2016, 14 volume¹⁷. Al doilea volum al seriei, apărut în anul 2000, *Atlasul istoric al orașelor din România, Seria C. Transilvania. Fascicula 1. Sighișoara*, a fost conceput de Paul Niedermaier. Prin editarea și publicarea *Atlasului*, inițiativă decisă încă din 1994 în cadrul unui Colocviu organizat de CIOR, Paul Niedermaier a lansat un nou program de cercetare în România care se aliniază la normele recomandate de Comisia Internațională de Istorie a Orașelor (*Commission Internationale pour l'Histoire des Villes / International Commission for the History of Towns*), înființată în 1955, și care, în anul 1968, a decis editarea acestui tip de atlase; în cadrul acestui program european al atlaselor istorice au fost angrenate, până în prezent, 19 țări¹⁸. Un alt proiect inițiat de Paul Niedermaier și care se înscrie în

¹³ Cartea a apărut în același an la două edituri diferite, ea fiind publicată în România de editura Kriterion, iar în afara granițelor României de renumita editură Böhlau de la Köln și Viena, aceasta din urmă tipărind lucrarea în celebra serie *Siebenbürgisches Archiv*.

¹⁴ Ciobanu, „In honorem. Paul Niedermaier la 70 de ani”, *op. cit.*, 302.

¹⁵ Conform hotărârii Biroului Prezidiului Academiei Române din 25 iulie 1991 [*Informații privind istoria orașelor* 1, iunie (Sibiu, 1992); Paul Niedermaier, „Comisia de Istorie a Orașelor – un deceniu de activitate”, *Historia Urbana* 10 (2002): 4]. În data de 8 mai 1992 a avut loc ședința pentru organizarea Comisiei, stabilirea statutului și alegerea conducerii prin numirea lui Paul Niedermaier ca președinte și a lui Victor Spinei și Gheorghe Cantacuzino ca vicepreședinți [*Informații privind istoria orașelor* (Sibiu: iunie 1992)].

¹⁶ *Informații privind istoria orașelor* 138 (Sibiu: august–septembrie 2008).

¹⁷ Primul volum al seriei aparține lui Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească până în secolul al XVII-lea* (Iași: Editura Helios, 1997).

¹⁸ O listă a celor cca 500 de atlase ale orașelor europene apărute până în 2014 este realizată de Ferdinand Oppl și se află publicată pe site-ul Academiei Regale Irlandeze (The Royal Irish Academy – RIA), la <https://www.ria.ie/research-projects/irish-historic-towns-atlas/european-project> (accesat în 23.08.2017).

panoplia proiectelor și a metodologiilor propuse de CIO este publicarea și coordonarea volumului *Izvoare privind istoria timpurie a orașelor din România (până în anul 1301)*¹⁹. Datorită diferitelor tipuri de izvoare repertoriare, respectiv o colecție de documente și descoperiri arheologice referitoare la cele mai timpurii informații despre orașe și diferite aspecte ale acestora (instituții urbane, reglementări juridice, aspecte economice, repere privind mărimea localităților, elemente de arhitectură, distrugerii/refaceri etc.), importanța lucrării este una semnificativă, ea oferind, pe de o parte, o radiografie a începuturilor vieții urbane medievale de pe teritoriul României, pe de altă parte, deschizând noi perspective pentru generațiile mai tinere de cercetători interesați în istoria orașelor.

Un moment determinant al carierei sale de om de știință au fost evenimentele din 1989–1990, care au dus la crearea unor conjuncturi care au favorizat reluarea cercetării despre *evoluția urbanismului în Evul Mediu* în Transilvania, Banat și Crișana; demersul înnoitor a fost finalizat prin publicarea a trei volume în limba germană în anii 1996²⁰, 2002²¹ și 2004²² și a unui remarcabil volum în limba română, în 2016²³. Pentru volumul apărut în 1996, i s-au conferit, în 1998, premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române și premiul „Pro Civitate Austriae” oferit de Österreichischer Arbeitskreis für Städtegeschichte. Importanța deosebită a celor patru volume este evidențiată și de metoda de lucru inedită pe care a abordat-o în explicarea etapelor evoluției urbanismului și a habitatului în care au apărut și s-au dezvoltat orașele, în clasificarea tipologică a diferitelor părți ale orașelor și în studierea specificului a cca 40 de centre istorice medievale, textele fiind însoțite constant de planuri redată la o scară de 1:15000, schițe de plan, vedute și vederi din secolele XVI–XIX ale localităților, reprezentări grafice și vederi izometrice care reprezintă configurația localităților, tipologia construcțiilor și distribuția generală în spațiu în diferite perioade de timp. Prin modul în care au fost redată și asamblate informațiile, prin coerența tematică și metodologică, cercetătorul sărbătorit a reușit cu succes să ofere, atât istoriografiei românești și europene, cât și cititorului specialist și nespecialist, o viziune nouă, clară și de ansamblu asupra genezei, evoluției istorice a orașelor și a rețelelor localităților din Transilvania, de la

¹⁹ *Elenchus Fontium Historiae Urbanae/ Quellensammlung zur Frühgeschichte der Stadt in Rumänien (bis 1301) / Izvoare privind istoria timpurie a orașelor din România (până în anul 1301)*, quem edendum curaverunt Paul Niedermaier, volumen tertius pars tertia, quam ediderunt Gheorghe I. Cantacuzino, Stela Cheptea, Oana Damian, Mircea D. Matei, Zeno-Karl Pinter (București: Editura Academiei Române, 2005), 255 p.

²⁰ *Der mittelalterliche Städtebau in Siebenbürgen, im Banat und im Kreischgebiet. Teil I. Die Entwicklung vom Anbeginn bis 1241* (Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1996), 324 p.: 207 figuri, grafice, tabele, hărți.

²¹ *Städtebau im Mittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (II. Teil), (1242–1347)* (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2002), 296 p., : 207 figuri, grafice, tabele, planuri, hărți.

²² *Städtebau im Spätmittelalter. Siebenbürgen, Banat und Kreischgebiet (III. Teil), (1348–1541)* (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2004), 306 p. : 213 figuri, tabele, grafice, hărți.

²³ *Geneza orașelor medievale în Transilvania* (București: Editura Academiei Române, 2016) (Contribuții privind istoria orașelor, XIV), 607 p., 597 figuri, hărți, tabele, grafice.

retragerea trupelor romane din Dacia în timpul lui Aurelian și până la înglobarea Transilvaniei în Imperiul Habsburgic. Deși publicarea celor patru lucrări pare a marca finalizarea unor cercetări începute în urmă cu decenii, de fapt ele se constituie într-o bază de pornire pentru noi cercetări în direcția inițiată de Paul Niedermaier, istoria urbanismului.

Habitatul medieval în Transilvania, o temă istoriografică fundamentală pe care Paul Niedermaier a mai abordat-o de-a lungul carierei sale, fie prin prisma studiilor de caz sau în interiorul unor lucrări mai ample, a devenit o preocupare predilectă după anul 2010²⁴ și concretizată în 2012 prin publicarea unei ample lucrări intitulate *Habitatul medieval în Transilvania*²⁵, care reprezintă una dintre contribuțiile decisive la istoriografia Evului Mediu transilvănean. În cadrul acestui volum, Paul Niedermaier conferă o interpretare unică, lansează teze îndrăznețe și oferă o nouă viziune asupra istoriei medievale a Transilvaniei. Este prima lucrare de sinteză despre istoria habitatului din Transilvania în Evul Mediu, ce tratează subiecte originale și de interes major precum: concordanța dintre diferitele caracteristici ale teritoriului și situarea descoperirilor arheologice și a atestărilor documentare timpurii; relația între extinderea habitatului și structurarea administrativă a acestuia; influența evoluției și a repartiției populației în schimbarea habitatului; numărul și mărimea așezărilor, precum și raporturile dintre ele; importanța agriculturii, respectiv a crizei agrare în dezvoltarea sau decăderea anumitor așezări și, nu în ultimul rând, influența mișcării populației asupra transformării peisajului. Întregul volum marchează o premieră pe scena aparițiilor editoriale din România și inaugurează un domeniu neexplorat în istoriografia română.

Cultura și istoria sașilor este o coordonată tematică tradițională și apropiată de suflet pe care Paul Niedermaier a abordat-o cu mare interes²⁶ și pe care a cultivat-o inclusiv prin articole de popularizare²⁷.

²⁴ „Evoluția peisajului medieval transilvănean (secolele X–XVIII)”, în *Studii istorice privind relațiile româno-ungare*, vol. îngrijit de Nicolae Edroiu (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2010), 65–73; „Zur Siedlungstopographie Siebenbürgens in der Deutschordenszeit”, în *Generalprobe Burzenland. Neue Forschungen zur Geschichte des deutschen Ordens in Siebenbürgen und im Banat*, ed. Konrad Gündisch (Siebenbürgisches Archiv, Bd. 42) (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2013), 58–78.

²⁵ *Habitatul medieval în Transilvania* (București: Editura Academiei Române, 2012), 380 p.: il. și tab.

²⁶ *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, Erster Band: 12. Jahrhundert bis 1848, red. C. Göllner (Bukarest: Kriterion Verlag, 1979), capitolele: *Siedlungen und Bauten*, p. 154–168, *Wehranlagen*, p. 169–177, *Gebäude und Wehranlagen*, p. 362–369; *Weißkirch (Deutsch-Weißkirch/Viscri). Ein Siebenbürgisches Dorf im Griff der Zeit. Zur Siedlungsgeschichte Rumäniens*, coord. Herman Van der Haegen, Paul Niedermaier (Acta Geographica Lovaniensia, vol. 36) (Leuven, 1997), 322 p., ilustrații, figuri, hărți [și coautor]; „Entstehung und Bedeutungswandel der Hermannstädter Stadtpfarrkirche”, în *Kirche als Versöhnte Gemeinschaft. Festschrift für Bischof D. Dr. Christoph Klein zu seinem 70. Geburtstag*, ed. Hans Klein, Hermann Pitters (Beihefte der „Kirchlichen Blätter”, 7) (Sibiu-Hermannstadt, 2007), 107–124; „Sieben Thesen zur Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen”, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 53 (2010): 165–186; „Biserici

Devenit din 1994 director al Institutului de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, el a continuat tradiția atât ca cercetător cât și ca „dirijor” al proiectelor de cercetare și al departamentelor din cadrul Institutului, perpetuând profilul inițial și tematic de cercetare al instituției axat încă de la început, din 1956, pe dialectologie săsească, pe istoria și cultura sașilor Transilvăneni și pe istoria și cultura românilor din Transilvania; în plus a reușit să introducă un program nou de cercetare în cadrul institutului, cel de *istoria orașelor*, poate nu întâmplător, căci rolul și importanța germanilor în procesul de urbanizare în perioada Evului Mediu sunt recunoscute. Ca director, a trecut prin momente dificile și cruciale, precum pierderea imobilului de pe str. Lucian Blaga nr. 13, în care a funcționat Institutul din 1990 până în anul 2002 și soluționarea crizei prin găsirea unui imobil adecvat, închiriat pentru o sumă modică de la Biserica Evanghelică situat pe B-dul Victoriei nr. 40 (sediul actual al Institutului)²⁸, cât și prin momente de succes, precum aniversarea institutului la 45 ani²⁹, 50 ani³⁰ și 60 ani³¹, reușind să închege o echipă de lucru puternică și omogenă.

Activitatea de cercetător s-a împletit armonios și cu cea didactică, fiind din 1999 titular pe disciplina *Istoria orașelor medievale* la Catedra de Istorie Antică și Medievală din cadrul Facultății de Litere, Istorie și Jurnalistică a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Anterior anului 1999, Profesorul Paul Niedermaier a activat ca și cadru didactic asociat – începând din 1993 și până în 1998. Încă din

---

fortificate săsești. Evoluție și tipologie”, în *Fortificații din nou în folosință / Fortresses once again in use / Várak, erődítések újra használatban*, ed. Szabó Bálint György (Cluj-Napoca, 2011), 162–172.

²⁷ „Das Rathaus in Kronstadt”, *Die Woche*, nr. 916 (5.07.1985): 6; „Die Tartlauer Kirchenburg”, *Die Woche*, nr. 927 (22.09.1985): 6; „Die Pfeilerbasilika in Bartholomae / Bartolomeu”, *Die Woche*, nr. 931 (18.10.1985): 6; „Die romanische Marienkirche in Hermannstadt”, *Die Woche*, nr. 947 (7.02.1986): 6; „Die Entfaltung der Spätgotik. Warum die Hochgotik fehlt / Baubeginn an der Hermannstädter gotischen Pfeilerbasilika”, *Die Woche*, nr. 951 (7.03.1986): 6; „Die weitere Entfaltung der Spätgotik. Das Konzept des 14. Jhs. Für das Hermannstädter Langhaus”, *Die Woche*, nr. 955 (4.04.1986): 6; „Spätgotische Erweiterungen an der Hermannstädter Stadtpfarrkirche. Die Arbeiten von 1424 bis 1469”, *Die Woche*, nr. 965 (13.06.1986): 6; „Der gotische Bau. Die Hermannstädter Stadtpfarrkirche nimmt endgültige Gestalt an”, *Die Woche*, nr. 969 (11.07.1986): 6; „Kellinger Siegfriedturm”, *Die Woche*, nr. 976 (26.08.1986): 6; „Fleischerlauben in Hermannstadt”, *Die Woche*, nr. 988 (21.11.1986): 6; „Bistrizer Goldschmiedehaus”, *Die Woche*, nr. 1001 (20.02.1987): 6; „Stundturm in Schäßburg”, *Die Woche*, nr. 1078 (12.08.1988): 6; „Das alte Rathaus in Hermannstadt”, *Die Woche*, nr. 1058 (25.03.1988), nr. 1062 (22.04.1988), nr. 1067 (27.05.1988), etc.

²⁸ Criza de fapt a fost una foarte acută, întrucât noul sediu închiriat a necesitat refacere, renovare și modernizare, ceea ce s-a și reușit datorită efortului personal al dr. Paul Niederaier, al fundației Niermann (Gemeinnützige Hermann-Niermann-Stiftung, Düsseldorf) și președintelui ei, Uwe Stiemke, Academiei Române și, nu în ultimul rând, al episcopului Bisericii ev. dr. Christoph Klein. *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu la 60 de ani (1956–2016) / 60 Jahre Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt* (Sibiu, 2016), 35 p.

²⁹ *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu. 1956–1996*, redactori: Hannelore Baier și Paul Niedermaier, editat de Inspectoratul Județean de Cultură Sibiu (Sibiu, iunie 1996) (pliant aniversar).

³⁰ *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu. Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt. Semicentenar 1956–2006* (Sibiu, 2006), 216 p.

³¹ *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu la 60 de ani (1956–2016) / 60 Jahre Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt* (Sibiu, 2016), 48 p.

1992 a obținut dreptul de conducere a tezelor de doctorat în domeniul *istoria culturii* (așa cum a fost atestat în 1992 și apoi reatestat în 1994 de către Ministerul Învățământului), ulterior în domeniul *istorie*, odată cu modificările legislative privitoare la învățământul superior din anii 1997, respectiv 2003. Inițial, coordonarea tezelor de doctorat a realizat-o sub egida Academiei Române, în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane, pentru ca începând cu anul 2003 să își transfere această activitate în cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Cariera sa didactică de profesor universitar asociat și apoi titular se întinde pe o durată de 10 ani, iar cea de conducător de doctorate pe o durată de 22 de ani. Între 2003 și 2014 a activat ca profesor consultant în cadrul Catedrei de Istorie Antică și Medievală, apoi Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, pentru ca începând cu anul 2014 să întrerupă legătura cu catedra, renunțând a mai prelua noi doctoranzi.

În întreaga perioadă cât a activat ca profesor universitar și conducător de doctorate a reprezentat un model pentru generații de studenți și doctoranzi, unii dintre aceștia fiind în prezent cercetători în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu sau al Universității, cum ar fi: Zeno Karl Pinter (primul doctor „patronat” de Profesorul Niedermaier, în anul 1997), Gudrun-Liane Ittu, Ioan Marian Țiplic (fost cercetător la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, actualmente profesor universitar la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu), Anda-Lucia Spânu, Andreea Buzaș-Neagoe, Julia Derzsi (cercetătoare la Institutul sibian), Florin Mărginean, Keve László, ș.a. Toate acestea au concurat la acordarea Medaliei de Aur a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, în anul 2005, de către Senat, pentru activitatea didactică și de cercetare prodigioasă desfășurată.

Activitatea de cercetător, de profesor universitar, conducător de doctorate și de director al Institutului a fost completată de cea socială, prin implicarea în rezolvarea și gestionarea, atât a problemelor comunității săsești din funcția de episcop al Bisericii Evanghelice C.A. din România cât și a problemelor comunității orașului și județului Sibiu din funcțiile de consilier municipal și consilier județean.

Activitatea culturală, rezultatele cercetărilor și valoarea contribuțiilor sale au atras numirea sa, în 2001, ca membru corespondent al Academiei Române (Secția de Științe Istorice și Arheologice) și acordarea a numeroase distincții și premii: în 1996 premiul „International Man of Year” de către International Biographical Center din Cambridge, Marea Britanie, în 1998 premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române și premiul „Pro civitate Austriae”, în 2000 Ordinul „Pentru merit”, grad de Cavaler, în 2006 Ordinul „Serviciu credincios”, grad de Cavaler, în 2007 premiul cultural săsesc „Siebenbürgisch-Sächsischer Kulturpreis” oferit de organizațiile sașilor din Germania și Austria, în 2014 la Sibiu, consulul Germaniei, Judith Urban, în calitate de reprezentantă a președintelui Germaniei, i-a înmănat ordinul Verdienstorden der Bundesrepublik Deutschland „Verdienstkreuz am Bande” și tot în 2014, primarul Sibiului, Klaus Johannis, i-a acordat titlul de „Cetățean de onoare” al Municipiului Sibiu.

Contribuțiile considerabile și fundamentale pe care le-a adus istoriografiei, încercarea deschiderii unor perspective prin elaborarea unei strategii de lungă durată și inițierea unor direcții de cercetare noi, dovedesc anvergura profesională a Profesorului Paul Niedermaier.

La finalul acestei prezentări aniversare dorim să îi urăm cercetătorului și profesorului Paul Niedermaier, la împlinirea frumoasei vârste de 80 ani, **La Mulți Ani!** și credem că toată activitatea sa poate fi pusă sub îndemnul dat de Sf. Augustin: „Nu ne sunt de nici un folos învățăturile, dacă nu le trăim”. Profesorul Paul Niedermaier trăiește din și pentru cercetarea istoriei transilvane.

*Maria Crîngaci Țiplic
Ioan Marian Țiplic*

VASILE CIOBANU, LA ANIVERSAREA CELOR 70 DE ANI

La acest moment aniversar, prilej de bucurie, încerc să schițez portretul profesional al profesorului meu, devenit coleg și colaborator, cu care am avut onoarea și plăcerea să împart și împărtășesc evenimente și proiecte, călătorii și discuții, emoții și împliniri.

Vasile Ciobanu s-a născut în satul Bălțați, județul Iași, la 13 decembrie 1947. A făcut școala în sat, liceul în Târgu Frumos, și studiile universitare la Iași. A absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” în anul 1971, cu o lucrare de licență îndrumată de Dumitru D. Rusu, intitulată *Un însemnat câștig pentru asigurările muncitorești. Legea P. P. Carp din 1912*. În același centru universitar a încheiat și studiile doctorale, obținând *magna cum laude* titlul de doctor în științe istorice cu teza *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni. 1918–1944*, susținută în anul 1999, sub coordonarea profesorului Emilian Bold.

Încă din anul absolvirii universității s-a mutat la Sibiu, unde s-a căsătorit, un deceniu mai târziu. Frumoasa familie s-a întregit cu două fiice, trăind și astăzi în orașul de pe Cibin.

A început viața profesională în cercetare, fiind cercetător științific (1971–1974), apoi cercetător principal III (1974–1991) la Academia de Științe Sociale și Politice – Centrul de Științe Sociale Sibiu și ocupând aceeași funcție, între 1991–2000, la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, unde, începând din anul 2001, este cercetător principal I.

A cercetat cu pasiune istoria minorităților naționale, cu precădere istoria germanilor din România – cartea sa *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni*¹ a primit în anul 2001 premiul „George Barițiu” al Academiei Române –, o altă direcție a preocupărilor sale îndreptându-se spre istoria orașelor; dar și istoriografia și bibliografia acestora, domenii la dezvoltarea cărora a adus contribuții semnificative, concretizate în cele patru volume de autor², studiile și articolele, de ordinul sutelor, publicate în volume colective tipărite în străinătate³ sau în țară. În acestea din urmă se disting câteva teme preferate, cum ar fi: personalități din Transilvania⁴, istoriografie și bibliografie privitoare la germanii din

¹ *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni. 1918–1944* (Sibiu: Editura hora, 2001).

² Pe lângă lucrarea deja citată: *Cronologia germanilor din România 1989–2009* (Cluj-Napoca: Institutul pentru Studierea Problemei Minorităților Naționale, 2012); *Identitatea culturală a germanilor din România în perioada interbelică* (București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013); *Germanii din România în anii 1918–1919* (Sibiu: Editura Honterus, 2013).

³ *Der siebenbürgisch-sächsisches Kreditwesen in der Zwischenkriegszeit*, în *Siebenbürgen zwischen den beiden Weltkriegen*, coord. Walter König (Siebenbürgisches Archiv 28) (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1994), 28–50; *Die Minderheitenfrage in den Programmen rumänischer Parteien während der Zwischenkriegszeit*, în *Minderheit und Nationalstaat. Siebenbürgen seit dem Ersten Weltkrieg*, coord. Harald Roth (Siebenbürgisches Archiv 31) (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1995), 59–72; *Die Beziehungen zwischen Siebenbürger Sachsen und Deutschbalten im ersten Jahrzehnt der Zwischenkriegszeit*, în *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, herausgegeben von der Carl-Schirren-Gesellschaft e. V. Im Auftrag der Deutsch-Baltischen Landsmannschaft i. B. (Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft e. V., 2002), 194–204; „*Bist du Rumäne oder Deutscher*” – *Das Verhältnis der Dobrușchadeutschen zum rumänischen Staat und zur rumänischen Bevölkerung in der Zeit des Ersten Weltkrieges*, în *Jahrbuch für deutsche und osteuropäische Volkskunde*. Eds. Susanne Clauß, Elisabeth Fendl, Tilman Kasten, Werner Mezger, Michael Prosser-Schell, Hans Werner Retterath, Band 55 (Münster, New York: Wachsmann Verlag, 2014), 124–136; *Politischer Diskurs und Konzeptionsbildung bei den deutschen Parlamentariern in Rumänien*, în *Parlamentarier der deutschen Minderheiten im Europa der Zwischenkriegszeit*. Eds. Benjamin Conrad, Hans-Christian Maner, Jan Kusber (Beiträge zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien. Herausgegeben von der Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien, Band 170. Reihe Parlamente in Europa 4) (Düsseldorf: Droste Verlag, 2015), 209–220; *Considerations on the German Peasants of Romania in the First Decade of the Interwar Period*, în *Politics and the Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*. Edited by Sorin Radu and Oliver Jens Schmitt (Cambridge Scholars Publishing, 2017), 437–481.

⁴ „Conceptiile democratice ale lui Onisifor Ghibu”, în *Transilvania în istoria și conștiința românilor*, coord. C. Gh. Marinescu (Iași: I.M.F., 1985), 70–81; „Hans Otto Roth (1890–1953)”, în *Taten und Gestalten. Bilder aus der Vergangenheit der Rumäniendeutschen*, II. Band. Besorgt und

România⁵, Germanii din România și Unirea⁶, politica față de minorități⁷, presă săsească⁸, istorie bancară săsească⁹ și, nu în ultimul rând, aspecte ale cercetării

---

eingeleitet von Dieter Drotleff (Sibiu/Hermannstadt: hora Verlag, 2002), 164–170; „Michel Tanase”, în *Liceul „Stephan Ludwig Roth”. Fragmente istorice*, III / *Stephan Ludwig Roth Gymnasium. Geschichtliche Fragmente*, III, îngrijit de / besorgt von Helmuth Julius Knall, Mediaș / Mediasch, Editura Crisserv Verlag, 2012, 103–109); „Adolf Schullerus (1864–1928)”, în *Mari personalități politice și culturale în Senatul României*, coord. Gheorghe Sbârnă (București: Editura Discobolul, 2014), 378–385.

⁵ „Lucrări apărute în limba română despre minoritatea germană din România (1990–2001). Bibliografie selectivă”, în *Bibliografia cărților apărute în limbile minorităților naționale și despre minoritățile naționale din România în perioada 1990–2001*, vol. I (București: Editura Hasefer, 2003), 70–107 (cu Stelian Mândruț); „Bibliografia germanilor dobrogeni”, în *Germanii dobrogeni*, 419–437; „Istoriografia cu privire la germanii din Vechiul Regat în secolul al XIX-lea”, în *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, coord.: Venera Achim, Viorel Achim (București: Editura Academiei Române, 2010), 13–26; „Bibliografia germanilor din Dobrogea”, în *Bilder aus der Dobrudscha 1916–1918 / Imagini din Dobrogea 1916–1918*. Traducere: Gustav Rückert (Constanța: Editura Ex Ponto, 2011), 337–374; „Bibliografia germanilor dobrogeni”, în *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, coordonatori: Valentin Ciorbea, Corina-Mihaela Apostoleanu, Olga Kaiter, ed. a II-a revăzută și adăugită, (Constanța: Editura Ex Ponto, 2014), 332–359.

⁶ „Rezoluțiile de unire din 1918 și adeziunea naționalităților conlocuitoare la făurirea statului național unitar român”, în *Filologie și istorie. Omagiu Marii Uniri*, sub red. Victor V. Grecu (Sibiu: Societatea de Științe Filologice din România. Filiala Sibiu, 1990), 197–208; „Germanii din România și Marea Unire. Studiu și documente”, în *Unirea din 1918 – împlinire și speranță*, coord.: V. Ciobanu, Mihai Sofronie (Sibiu: s.n., 1994), 123–212 (în colab. cu Monica Vlaicu); „Poziția sașilor față de situația României la Conferința de Pace, 1919–1920”, în *Studii transilvane*, coord. Lucian Giura (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 1998), 102–114; „Adunarea săsească de la Mediaș (8 ianuarie 1919)”, în *Liceul „Stephan Ludwig Roth”. Fragmente istorice* / „Stephan Ludwig Roth” *Gymnasium. Geschichtliche Fragmente*, vol. I, îngrijit de / besorgt von Helmuth Knall (Mediaș: Editura Crisserv, 2004), 48–62; „Elita politică a germanilor din România în anii 1918–1919”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 3, 2008, 60–74; „Conferința Națională Săsească de la Sighișoara (5–6 noiembrie 1919). 90 de ani”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 4, 2009, 407–418; „Discursul elitei politice săsești în anii 1918–1919”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 5, 2010, 31–40.

⁷ „Din politica guvernelor național-tărăniste din perioada 1928–1933 față de minoritățile naționale”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 1, 2006, 102–132; „Guvernul Goga-Cuza și minoritățile naționale”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 2, 2007, 120–132; „Proiecte pentru o lege a minorităților în România interbelică”, în *140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est*. Eds. Gidó Attila, Horváth István, Pál Judit (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Editura Kriterion, 2010), 179–190; „Frontul Plugarilor și minoritățile naționale”, în *Partide politice și minorități naționale*, vol. 6, 2011, 15–46, (în colab. cu Sorin Radu).

⁸ „Presă săsească în anii Primului Război Mondial”, în *Presă Primului Război Mondial*. Coord.: Cătălin Negoită, Zamfir Ilie (București: Editura Tritonic, Editura Axis Libri, 2015), 37–64; „Presă științifică săsească. Studiu de caz: revista *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* (1878–1941)”, în *Profesor universitar dr. Valentin Ciorbea la 70 de ani. O viață în siajul Muzei Clio*, coordonatori: Virgil Coman, Luminița Stelian, Nicoleta (Grigore) Paraschiv (București: Editura Etnologică, 2016), 111–126; „Fritz Klein (1895–1936) – cel mai însemnat jurnalist sas din secolul al XX-lea”, în *Metamorfoze II. Presă minorităților etnice din România*, coord. Cătălin Negoită (București: Editura Tritonic, 2016), 214–225.

⁹ „Sistemul bancar săsesc în perioada dualismului austro-ungar / Das sächsische Bankwesen während des österreichisch-ungarischen Dualismus”, în *Istorie financiar-bancară. Studii asupra*

sibiene¹⁰. Majoritatea studiilor au legătură cu minoritățile naționale din România, mai ales cea germană¹¹, însă, de-a lungul anilor, au fost tratate și alte subiecte¹². Cele mai multe articole (peste 75) au fost tipărite în reviste de specialitate sibiene

---

băncilor românești, maghiare și slovace din Austro-Ungaria (1867–1918 / Geschichte des Finanz- und Bankwesens. Studien über die sächsischen, rumänischen und slowakischen Banken Österreich-Ungarns (1867–1918), vol. 2, coord. Mihai D. Drecin (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001), 11–20, 126–127 tab., graf.; „Institutul de Credit și Economii «Albina» și sașii”, în *Istorie, economie, politică. Profesorului Mihai D. Drecin, la împlinirea vârstei de 65 de ani*, coord.: Ion Zainea, Gabriel Moisa (Oradea: Editura Universității din Oradea, 2009), 363–374; „Institutul de Credit Funciar din Sibiu (Bodenkreditanstalt Hermannstadt) în perioada interbelică”, în *In Honorem Vasile Dobrescu. Societate și cultură în epoca modernă*. Coord.: Cornel Sigmirean, Corina Teodor (Sibiu: Editura ASTRA Museum, 2013), 95–104; „Conducătorii și funcționarii băncilor săsești în perioada interbelică”, în *Fenomene economice și financiare în spațiul românesc în secolele XIX–XX. Studii de economie regională* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016), 412–429.

¹⁰ „Premise ale cercetării instituționalizate în domeniul științelor umaniste la Sibiu”, în *Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu. Semicentenar 1956–2006* (Sibiu: Editura Honterus, 2006), 11–20; „Voraussetzungen der institutionalisierten geisteswissenschaftlichen Forschung in Hermannstadt”, în *Forschungsinstitut für Geisteswissenschaften Hermannstadt* (Hermannstadt: Honterus Verlag, 2006), 11–22; „Publicațiile științifice ale Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu (1956–2016)”, în *Tradiții ale presei științifice. Lucrările prezentate la Congresul Internațional de Istorie a Presei*. Ediția a IX-a, Timișoara, 2016. Coordonatori: Ioan David, Viviana Milivoievici, Editura Academiei Române (București: Editura David Press Print, Timișoara, 2017), 213–226.

¹¹ Altele decât cele deja amintite: „ASTRA și sașii în perioada interbelică”, în *ASTRA – 125 de ani de la înființare*, sub red. dr. Victor V. Grecu (Sibiu: s. n., 1987), 109–118; „Reforma agrară din 1921 și germanii din România”, în *Societate și civilizație. Profesorului universitar dr. Marcel Știrban la împlinirea a șapte decenii de viață*, coord. Călin Florea, Ciprian Năprădean (Târgu Mureș: Editura „Dimitrie Cantemir”, 2002), 501–511; „Date noi privind germanii din Dobrogea în perioada interbelică”, în *Germanii dobrogeni – istorie și civilizație*, coord. Valentin Ciorbea (Constanța: Editura Muntenia, 2006), 179–192; „Germanii din Basarabia și Liga Culturală a Germanilor din România (1922–1931)”, în *In honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, coord. Nicolae Enciu (Cluj-Napoca: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012), 407–420; „Interferențe româno-săsești în viața culturală sibiană interbelică”, în *Interferențe culturale în Sibiul secolelor XVIII–XX*, coord.: Ioan Popa, Mihaela Grancea (Sibiu: Editura Astra Museum, 2014), 165–186; „Liga Culturală a Germanilor din România (Sibiu, 1922–1931) și literatura”, în *Transilvania în modernitatea românească. De la mișcarea națională la autodeterminare și integrare. In honorem Gheorghe Iancu*. Coord.: Angela Rus, Ottmar Trașcă, Virgil Țirău, (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2015), 309–318; „Aspecte ale participării sașilor sibiieni la cel de-al Doilea Război Mondial”, în *Asociațiunea ASTRA – memoria personalităților și evenimentelor emblematice din istoria sibiană*, coordonatori Mircea Cosma, Ion Ciobanu, Florin Ciocan (Sibiu: Editura Asociațiunii ASTRA, 2016), 168–182.

¹² „Unitatea de acțiune în mișcarea muncitorească din Transilvania (1849-1918)”, în *Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română*, vol. II, sub red. Carol Göllner (București: Editura Politică, 1981), 163–185 (în colab. cu I. Cicală); „Starea de spirit a românilor transilvăneni în anul 1916”, în *1916. Un an hotărâtor pentru istoria românilor*, coord. Gavriil Preda (Ploiești: Editura Universității Petrol-Gaze din Ploiești, 2006), 34–46 (în colab. cu Ioan Părean); „Rapoartele misiunii Holzträger la Berlin (septembrie 1940)”, în *In memoriam Gheorghe Buzatu (1939–2013)*, coord.: Stela Cheptea, Horia Dumitrescu (Iași: Editura Tipo Moldova, 2014), 638–675; „Lagărul pentru refugiați polonezi de la Călimănești (1939–1940)”, în *In Honorem Mihai Drecin. Profesorului universitar dr. Mihai Drecin la împlinirea vârstei de 70 de ani*. Coord.: Gabriel Moisa, Ioan Zainea (Oradea: Editura Universității din Oradea, 2014), 213–220; „Aspecte ale vieții cotidiene la Sibiu în anii celui de-al Doilea Război Mondial”, în *Viața cotidiană în Sibiul secolelor XIX–XX*. Coord.: Mihaela Grancea, Ioan Popa (Sibiu: Editura ASTRA Museum, 2015), 241–279.

(*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu*, *Historia Urbana*, *Studii și Comunicări de Etnologie*, *Convergențe Transilvane*, *Studii și Comunicări. Arheologie-Istorie Muzeul Brukenthal*, revista *Transilvania*), naționale (*Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, *Marisia – Târgu Mureș*, *Revista Arhivelor*, *Acta Musei Porolissensis*) și internaționale (*Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*), dintre care amintim aici doar câteva, din păcate fără menționarea titlurilor, din considerente de spațiu.

De asemenea, a coordonat zece volume colective¹³, a editat volume de documente¹⁴ sau a făcut parte din echipe de editori¹⁵ și a colaborat la alte nouă¹⁶ monografii și sinteze.

¹³ *Unirea din 1918 – împlinire și speranță*, coord. cu Mihai Sofronie (Sibiu: s.n., 1994); *Bibliografia istorică a orașelor din România*, ed. a II-a, revizuită și adăugită, coord. cu Judit Pál și Anda-Lucia Spânu (București: Editura Academiei Române, 2008); *Unirea din 1918 – act fundamental al istoriei României*, coord. cu Sorin Radu (Sibiu: Editura Techno Media, 2008); *Călimănești. Monografie istorică și etnografică*, coord. Sorin Radu și Radu Racovițan (București: Editura Spandugino, București, 2009); *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. I, coord. cu Sorin Radu (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006); vol. II–V, coord. cu Sorin Radu (Sibiu: Editura Techno Media, 2007–2010); vol. 6, coord. cu Sorin Radu și Flavius Solomon (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Minorităților Naționale, Editura Kriterion, 2011).

¹⁴ *Frontul Plugarilor. Documente*, vol. I, 1944–1947, vol. II, 1948–1951, împreună cu Sorin Radu, Nicolae Georgescu (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011–2012); *Enciclopedia Română coordonată de Corneliu Diaconovici. Corespondența Biroului Redacțional de la Sibiu cu colaboratorii. Vol. I. 1895–1896*. Ediție de documente, note, introducere, nota asupra ediției, glosar și indici împreună cu Alexiu Tatu (Sibiu: Editura Aranis, 2015).

¹⁵ Arhivele Naționale ale României. *Minoritățile naționale din România. 1925–1931. Documente*. Coord.: Ioan Scurtu, Ioan Dordea (București: 1996) și *Ideologie și formațiuni de dreapta în România. Vol. VII. Ianuarie 1941 – februarie 1943*, Coord. Ioan Scurtu, (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2009).

¹⁶ *Județele patriei. Sibiu. Monografie*. Coautor cu Avram Vasile, Deneș Nicolae, Folea Ion et alii (București: Editura Sport-Turism, 1981); „Realități și năzuințe după Marea Unire”, în *Sălișteea Sibiului – străveche vatră românească*, red. și coord. științifică dr. Victor V. Grecu (Sibiu: s.n., A.-L.S., 1990), p. 95–106; *Bibliografia istorică a României. Vol. XI, 2004–2006: Bibliografie selectivă*, coord. Stelian Mândruț (București: Editura Academiei Române, 2007); *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice*, coord.: Valer Moga, Sorin Arhire, coautor cu Sorin Arhire, Manuella Kadar, Daniel Mihai Melinte (Cluj-Napoca: Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2007); „Orașul Călimănești în anii 1918–1945”, în *Călimănești. Monografie istorică și etnografică*, p. 130–180; *Bibliografia istorică a României. Vol. XII – Partea a II-a, 2004–2006: Bibliografie selectivă*, coord. Stelian Mândruț (București: Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010); „Tradiții și premise ale învățământului universitar la Sibiu (sec. XVII–1968)”, în *Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Monografie*, coord. Constantin Oprean, Sorin Radu (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011), p. 15–28; „Frontul Plugarilor”, în *România 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Represiunea. F-O*, coord. Octavian Roske (București: Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2012), p. 91–99, il. (în colab. cu Sorin Radu, Nicolae Georgescu); „Germanii din România 1989–2009”, în *Cronologia minorităților naționale din România*, vol. 1, *Albanezi, armeni, bulgari, croați, eleni, evrei, germani*. Editor Gidó Attila (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Problemele Minorităților Naționale, 2012), p. 303–365; ediția a II-a, aceeași editură, 2016, p. 303–365.

În paralel a desfășurat o activitate didactică universitară, îndrumând numeroase generații de studenți și masteranzi. A fost asistent asociat (1975–1983) la secția de Istorie a Facultății de Istorie și Filologie din cadrul Institutului de Învățământ Superior din Sibiu, lector asociat (1992–1994) la Catedra de Istorie a Facultății de Filologie, Istorie și Drept a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, lector universitar (1994–2002) la Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalism a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, iar între anii 2002 și 2011, conferențiar universitar la Catedra de Istorie Modernă și Contemporană a Facultății de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

Interesat de istoria orașelor, a fost un membru activ al Comisiei de Istorie a Orașelor din România încă de la începuturi (1992), în intervalul 1997–2008 fiind vicepreședintele acesteia, și membru fondator al Asociației „Civitas Nostra”. Societate pentru Studiul Istoriei Orașelor (2006). Datorită meritelor sale deosebite a fost ales președinte al CIOR și al Asociației „Civitas Nostra” în anul 2008¹⁷. La încheierea primului mandat, a fost reales¹⁸ președinte al celor două asociații profesionale, tot cu unanimitate de voturi.

Excelent cercetător și profesor de vocație, domnul Vasile Ciobanu este și un bun organizator (al sesiunilor Institutului și Comisiei), care a găsit timp și pentru activități administrative – a fost șef al Catedrei de Istorie, la Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalism a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (1998–2000); șef al Catedrei de Istorie Modernă și Contemporană la Facultatea de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu” a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (2002–2008) – precum și pentru alte responsabilități profesionale: a fost membru al Consiliului Științific al Facultății de Litere, Istorie și Jurnalism, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (1996–2000) și este membru al Consiliului Științific al Facultății de Istorie și Patrimoniu „Nicolae Lupu”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (din 2002), iar din 1990, al Consiliului Științific al Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu al Academiei Române.

Nu s-a ferit nici de migăloasa și dificila activitate editorială: a fost redactor-șef adjunct al *Anuarului Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu*; membru în consiliul de redacție al *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* (1977–1997); este membru în colegiul de redacție al revistei *Studia Universitatis Cibinensis. Historica*; a fost secretar de redacție (1993–2000), iar din 2001 și în prezent este redactor-șef al revistei *Historia Urbana*.

Alături de colegii de la Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, îi doresc putere de muncă și spor pentru continuarea proiectelor începute și pentru a le împlini pe acelea la care, deocamdată, doar se gândește.

La mulți ani, frumoși și sănătoși!

Anda-Lucia Spânu

¹⁷ În ședința Adunării generale din 26 septembrie, întrunită cu ocazia sesiunii anuale a Comisiei, găzduită de Facultatea de Istorie, Geografie și Relații Internaționale a Universității din Oradea, Tema sesiunii dezbătută la Oradea, în zilele de 26–28 septembrie 2008, a fost *Orașul și biserica*.

¹⁸ În 15 octombrie 2013, cu prilejul sesiunii naționale a Comisiei cu tema *Viața monumentelor urbane – istorie arhitectură, arheologie*, secțiune a Simpozionului *Monumentul – tradiție și viitor*, ediția a XV-a, organizat în intervalul 14–17 octombrie 2013 la Muzeul Unirii din Iași.

REFORMA PROTESTANTĂ LA SECUI

JUDIT BALOGH*

PROTESTANT REFORMATION AMONG SECKLERS

***Abstract.** This paper discusses the processes of confessionalization which took place in the Székely Land during the 16th century. Transylvania had been a multid denominational and multiethnic region within the Kingdom of Hungary as far back as the Middle Ages: besides Catholic Hungarians and Secklers, Orthodox Romanians were also residing here. The Secklers have always been held in historical memory as an extremely closed society. However, it appears that they were cultivating lively relations with Saxons, Romanians, and Hungarians. This openness enabled them to accommodate the ideas of the Reformation in the 16th century. The first impact came from Saxon priests who preached in the spirit of Luther as early as the 1520s, 1530s and 1540s. This paper examines how Székely Land (a relatively small area within the Kingdom of Hungary) came to accommodate diverse denominational groups, such as Catholics in Ciuc Seat (Scaunul Ciuc, Csíkszék), Three Chairs (Trei Scaune, Háromszék) and Odorhei Seat (Scaunul Odorhei, Udvarhelyszék), reformed in all parts, Unitarians in Mureș Seat (Scaunul Mureș, Marosszék), Odorhei Seat and Three Chairs, and Sabbatarians in Odorhei Seat.*

***Keywords:** Seckler Seats, confessionalization, Catholics, Reformed Church, Unitarians, Jesuits, Sabbatarians*

Secuii din scaunele secuiești trăiau relativ izolați de restul lumii în timpul Evului Mediu. Cu toate acestea, izolarea nu a însemnat că granițele scaunelor secuiești nu ar fi putut fi trecute. Între Scaunul Mureș (*Marosszék*) și comitatele maghiare, între Scaunul Odorhei (*Udvarhelyszék*), Trei Scaune (*Háromszék*) și scaunele săsești, la fel și între Scaunele Ciuc, Giurgeu, Cașin (*Csik-, Gyergyó-Kászonszék*) și Moldova, exista un comerț relativ intens.

Închiderea socială relativă, dar și deschiderea geografică a zonei au influențat opțiunea confesională a populației de aici în secolul al XVI-lea, când raportarea la structurile până atunci unitare ale Bisericii romano-catolice occidentale au fost

---

* Conferențiar univ. dr., Universitatea „Eszterházi Károly”, Eger, str. Eszterházi tér nr. 1, 3301 Eger (Ungaria), tel. +3636 520400, e-mail: v.balogh.judit@uni-eszterhazy.hu.

**LIGA NOBILIARĂ DE LA TURDA ȘI „REVOLUȚIA”
TRANSILVANIEI ÎMPOTRIVA LUI MIHAI VODĂ
(1–18 SEPTEMBRIE 1600)**

LIVIU CÎMPEANU*

**THE LEAGUE OF NOBLES IN TURDA AND THE TRANSYLVANIAN
“REVOLUTION” AGAINST THE VOIVODE MICHAEL THE BRAVE
(1ST–18TH SEPTEMBER 1600)**

***Abstract:** The term “revolution” might seem intriguing for the reader, i.e. anachronic and out of context when describing an event that has taken place in the year 1600. Nonetheless, “sibinbirgische Revolution” and “Revolution inn Siebenbirgen” were actual terms used by the Habsburg envoy Davind Ungnad between September the 8th and 11th 1600 in order to describe the insurrection led by the Transylvanian nobility and estates against the voivode Michael the Brave. At that time, this concept lacked any civic connotation, suggesting only an euphemism applied to a complex political and military phenomenon in Transylvania during the fall of 1600. Discontented with Michael the Brave’s military regime, the Transylvanian nobility and estates set up a camp in Turda and established diplomatic relations with the neighboring Christian powers, especially with the Habsburgs. On the 18th of September 1600, having already gained the military support of the Habsburg general Georgio Basta, the allied Transylvanian nobility defeated the voivode’s army in Mirăslău, thus entering under Habsburg rule. In the pages to follow, we aim to analyze this “revolution” of the Transylvanian nobility and estates in all its complexity, given that the Romanian historiography has seen this particular episode only as secondary to Michael the Brave’s epos or to the history of the Long Turkish War (1593–1600).*

***Keywords:** Transylvania, nobles, Szeklers, Transylvanian Saxons, estates, insurrection, revolution, camp, army, war, battle, Habsburgs, Georgio Basta, Michael the Brave.*

Termenul „revoluție” din titlul prezentului studiu ar putea să-l contrarieze pe cititor, considerându-l anacronic și ieșit din contextul unui eveniment din anul 1600. Totuși, *sibinbirgische Revolutuion* sau *Revolution inn Siebenbirgen* sunt

---

* Dr. Liviu Cîmpeanu, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, Bulevardul Victoriei 40, 550024 Sibiu, România. Telefon 0040 269 212604. E-mail: liviucimpeanu@yahoo.com.

TEZAURUL BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1943–1947

NADIA MANEA*, MIHAELA TONE**

THE NATIONAL BANK OF ROMANIA GOLD STOCK BETWEEN 1943 AND 1947

***Abstract.** As the Second World War Eastern front was approaching the Romanian state border, the National Bank of Romania gold treasury (gold stock) required more careful safekeeping. The treasury comprised the metallic coverage of banknotes issued by the National Bank of Romania and had been mostly accumulated in the period between the two World Wars, since the 91.4 tons of gold transported to Moscow in 1916 had never returned to Romania.*

The idea of saving the gold stock dates back to 1943, when the NBR started to prepare for the evacuation of its premises from the Eastern part of the country, including the numismatic collection, the painting collection, and the archive. As far as the gold stock was concerned, several local solutions had been contemplated following the failed negotiation talks with Switzerland and Turkey, also taking into account the presence of German troops within the territory of Romania. After an intensive correspondence between the Government of Romania and the senior representatives of the NBR, the month of July 1944 marked the beginning of operation code name „Neptune”, which involved the transport of the NBR gold stock together with 2.7 tons of gold belonging to the Bank Polski (the National Bank of Poland) to the Tismana Monastery for storage in the monastery cellar. The pretext was that the NBR was rebuilding the monastery cells which had been destroyed by a fire. A cave near the monastery was arranged to accommodate 4.086 boxes of gold coins and bullions and the entrance way to the cave was blocked.

Nevertheless, the treasury continued to be at high risk of confiscation even after the 23 rd of August 1944, when Romania changed sides and started to support the USSR. The cave in Tismana proved to be a great solution for saving the treasury which fully returned to Bucharest in two stages (January 1945 and January – February 1947). In order to raise public awareness on this episode of national history, the NBR Treasury Museum was opened in the Tismana Monastery in July 2016. The Museum was set up in the cave used as safe haven for the treasury between 1944 and 1947.

---

* Dr. Nadia Manea, expert, Banca Națională a României, București, strada Lipscani nr. 25, 030031 București – România. E-mail: nadia.manea@bnro.ro.

** Dr. Mihaela Tone, expert principal, Banca Națională a României, București, strada Lipscani nr. 25, 030031 București – România. E-mail: mihaela.tone@bnro.ro.

STRUCTURI, CADRE ȘI METODELE ALE SECURITĂȚII IMPLICATE ÎN SUPRAVEGHEREA MINORITĂȚII GERMANE DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1948–1964

CORNELIU PINTILESCU*

STRUCTURES, CADRES AND METHODS OF THE SECURITATE USED WITHIN ITS ACTIVITIES ON THE GERMAN MINORITY IN ROMANIA (1948–1964)

Abstract. In the period from 1948 to 1964, the activity of the Securitate concerning the German minority in Romania was conducted under the theoretical framework defined by the concept of “German Nationalists”. Through this concept, the German minority in Romania was labelled as guilty of having a “counter-revolutionary” ideology due to the fact that the minority was the target of an intense Nazification process in the period 1940–1944. This concept legitimized the repressive measures and the broad surveillance activity of the Securitate. Since its foundation, the Securitate developed special structures to deal with the ethnic and religious minorities (including the German one): the so-called “Nationalists, Cults and Sects Department” within the First Directorate of the Securitate and similar local working groups within the regional directorates of the institution. The policies of the communist regime towards the German minority in Romania were marked by mass repression during the 1950s and the development of more skilled surveillance methods during the 1960s.

Keywords: German minority, Securitate, surveillance, mass repression.

Acțiunile Securității asupra societății românești în perioada comunistă au avut la bază delimitarea unor așa-zise „probleme”, a unor arii de acțiune, stabilirea unor obiective și a unor strategii de atingere a lor. Aceste arii de acțiune, organizarea și metodele folosite de Securitate au fost definite sau redefinite în linii mari de consilierii și de agenții sovietici infiltrați în serviciile secrete românești în perioada 1944–1948¹. Două dintre problemele conturate în 1948 ca arii de acțiune ale Securității au fost problema minorității germane (denumită problema

---

* Dr. Corneliu Pintilescu, cercetător științific III, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, Bulevardul Victoriei 40, 550024 Sibiu – România. Email: pintilescu2001@yahoo.com.

¹ Vezi Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc. 1948–1965* (Iași: Polirom), 96–97.

PORTRET ÎN PORTRET: IDENTIFICAREA CARDINALULUI BESSARION ÎN FIGURA SFÂNTULUI PAVEL PE BRODERIA UNEI CASULE A BISERICII EVANGHELICE SIBIU

DANIELA DÂMBOIU*

PORTRAIT WITHIN PORTRAIT: IDENTIFYING CARDINAL BESSARION THROUGH THE FEATURES OF ST PAUL EMBROIDERED ON A CHASUBLE OF THE LUTHERAN CHURCH A.C. IN SIBIU

Abstract: Ardent supporter of the union of the Eastern and Western Christian Churches, as well as of organizing a crusade – under the leadership of the Pope – for the reconquest of Constantinople (the “Second Rome”), the renowned Greek scholar and founder of the Marciana Library in Venice, Cardinal Basilios (“Johannes”) Bessarion (Trebizond, 1403 – Ravenna, 1472) became a symbol of the Roman Catholic Church; among his contemporaries, his name was better known as that of the Pope’s. Iconographic features, that used to be traditionally represented, started being rendered by great artists of the Italian Renaissance (Piero della Francesca, Justus van Gent, Vittore Carpaccio, Carlo Crivelli and others) through the particular physiognomy of Cardinal Basilios Bessarion. These were the representations of saints such as John the Baptist, Jerome and Augustine). The unmistakable portrait of Cardinal Bessarion can be recognized in the representation of Saint Paul, on the dorsal cross of a Venetian chasuble of the late 15th century belonging to the Saint Virgin Mary parish church in Sibiu (currently the Lutheran church in Sibiu). This paper attempts to unravel the meaning of the iconographic composition of the precious embroideries of the chasuble, and how this liturgical vestment and the two dalmatics from the same ensemble could have entered into the possession of the church.

Keywords: Cardinal Bessarion, Piero della Francesca, chasuble, “Goldwork embroidery”, pictorial embroidery

Muzeul Național Brukenthal a preluat în custodie, în anul 1913, un set de veșminte liturgice din brocart greu de mătase aurie, constând dintr-o casulă și două dalmatice (una dintre dalmatice fiind transferată în anul 1974 la București, la

---

* Dr. Daniela Dâmboiu, Muzeul Național Brukenthal, Piața Mare 4–5, Sibiu. Telefon 0040 269 217691/141. E-Mail: dana.damboiu@brukenthalmuseum.ro.

SATUL ROMÂNESC DIN SUDUL TRANSILVANIEI REFLECTAT ÎN FOTOGRAFIILE SEMNATE „FISCHER”

DELIA VOINA*

THE ROMANIAN VILLAGE IN SOUTHERN TRANSYLVANIA THROUGH PHOTOGRAPHS SIGNED “FISCHER”

Abstract. This paper proposes the presentation of the Romanian village from southern Transylvania through photos taken by brothers Emil and Joseph Fischer, the most famous photographers from Sibiu in the 20th century. Emil and Joseph Fischer have developed a huge and rich photo-journalistic material, being considered, rightly, visual chroniclers of the last century. Their photographs capture the Romanian village in all its complexity: general views of settlements, peasant architecture, churches, customs and ceremonies, folk holidays or everyday life, portraits of the inhabitants from the areas where the two have taken shooting campaigns over six decades of work.

Key words. photography, Fischer, Transylvanian village, Romanians.

De-a lungul vremii satul transilvănean a fost subiectul multor studii și articole redactate de istorici, antropologi și etnografi. Imagini ale satului au fost redactate prin cuvintele scriitorilor români și a fost temă centrală pentru lucrările pictorilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Ca formă tradițională de locuire, satul avea reguli nescrise după care se trăia, avea un cod de valori acceptat de toți locuitorii săi, a fost păstrătorul datinilor și tradițiilor populare.

Lucrarea de față își propune un alt tip de abordare, o prezentare a satului uman, viu, prin fotografiile realizate de frații Emil și Joseph Fischer, cei mai renumiți fotografi sibieni din secolul XX.

Ne vom opri mai întâi la o scurtă prezentare biografică a celor doi fotografi. Emil Fischer s-a născut în anul 1873 în Philipopoli, azi Plovdiv (Bulgaria), în familia unui capelmaistru de origine germană din Boemia. Și-a început ucenicia în arta fotografică în atelierul lui Gustav Weber din București (1887–1889). Între

---

* Delia Voina, consilier, Direcția Județeană pentru Cultură Sibiu, Strada Tribunei nr. 6, 550176 Sibiu – România. Telefon: 0040 743 142693. E-mail: deliavoina@gmail.com.

KURTFRITZ HANDEL (1941–2016). IN MEMORIAM

GUDRUN-LIANE ITTU*

KURTFRITZ HANDEL (1941–2016). IN MEMORIAM

Abstract: The paper “Kurtfritz Handel (1941–2016). In memoriam” is aiming at paying homage and presenting the life and art of an outstanding sculptor, who past away last year. He was a student at the Art Institute “Ion Andreescu” in Cluj-Napoca and in the aftermath teacher at several schools in Sibiu. Before 1985, when he left Romania for Germany, Kurtfritz Handel who also was a member of the Union of Plastic Artists, organized several exhibitions and was commissioned important works. In 2007, when Sibiu became European Capital of Culture, an important exhibition was shown in Sibiu, demonstrating that he had made great progress in more than 20 years of absence from Romania.

Keywords: sculptor, Kurtfritz Handel, teacher, exhibitions, Sibiu, European Capital of Culture.

Lucrarea dorește să se constituie într-un omagiu adus lui Kurtfritz Handel, un important artist plastic german originar din Transilvania, dar a cărui viață s-a sfârșit în Germania, țara în care a locuit din 1985. Kurtfritz Handel nu a fost numai un artist remarcabil, ci totodată un bun pedagog, care și-a învățat elevii să iubească arta plastică, să privească opera de artă cu atenție, să-și pună întrebări în privința mesajului, s-o înțeleagă. Pe parcursul anului școlar 1968–1969, pe când eram elevă în clasa a VII-a, Kurtfritz Handel mi-a fost profesor de educație plastică la școala generală nr. 8 din Sibiu și, fără exagerare, pot afirma că îi datorez interesul pentru arta plastică, domeniu care, peste ani, mi-a devenit obiect de studiu.

Kurtfritz Handel aparține unei pleiade de artiști plastici – pictori, graficieni, sculptori – de etnie germană care, în deceniul al șaptelea al veacului trecut, și-au încheiat studiile la institutele din București, Cluj sau Timișoara, afirmându-se apoi în viața artistică din orașele de provincie sau din capitală, dobândind recunoaștere

---

* Dr. Gudrun-Liane Ittu, cercetător științific III la Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Strada Lucian Blaga 2A, 550169 Sibiu – România. Telefon 0040 743 102362. E-mail: gudrunittu@yahoo.com.

**UN LĂSĂMÂNT BARONIAL DIN VREMEA ILUMINISMULUI
TRANSILVAN: BIBLIOTECA BRUKENTHAL
(1777; 1790; 1817–2017)**

CONSTANTIN ITTU*

**A BARONIAL LEGACY FROM THE TRANSYLVANIAN ENLIGHTENMENT:
THE BRUKENTHAL LIBRARY (1777; 1790; 1817–2017)**

***Abstract.** The founding of the Brukenthal Library was made possible due to the book collection purchased by Samuel Baron von Brukenthal (15.972 volumes), enlarged over the years through the means of other collections, among which the Chapel Library, founded as early as the 14th century, encompassing the Dominican Monastery Library, the collections or libraries which had belonged to the rich Patriciate families of Sibiu, as well as the book collections of Academy of Law. To all these, the Brukenthal Library was enriched thanks to private donations, either from Transylvania or from abroad.*

***Keywords.** Brukenthal Library, old books, Chapel Library, Academy of Law, Sibiu Patriciate, Dominican Monastery Library.*

Biblioteca Brukenthal, depozitara înțelepciunii veacurilor și, în același timp, creier al Muzeului Brukenthal din Sibiu a fost menționată întotdeauna pe primul loc de fondator, Samuel baron von Brukenthal, inclusiv în testamentul acestuia: *Deoarece biblioteca, tablourile, gravurile, naturalia, mineralele și colecția de numismatică se vor afla sub incidența dispozițiilor speciale, iar arma mea, porțelanurile saxone, berlineze și japoneze, precum și toate celelalte, îi revin moștenitorului meu universal, sub formă de fidei-comiss, dispun expres ca în momentul în care va fi constituit și depus capitalul de 36.000 fl[orini], iar din dobânzi se va putea plăti un bibliotecar și personal de îngrijire, accesul la bibliotecă, pinacotecă, la colecțiile de minerale și numismatică să fie posibil în casa mea din Sibiu, destinată păstrării acestora, în anumite zile și la anumite ore¹.*

---

* Dr. Constantin Ittu, profesor asociat la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Bulevardul Victoriei 10, 550024 Sibiu – România și bibliotecar/cercetător științific grad II la Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Strada Lucian Blaga 2A, 550169 Sibiu – România. Telefon 0040 743 102361. E-mail: constantinittu@yahoo.co.uk.

¹ Gudrun-Liane Ittu, *Geschichte des Brukenthalmuseums* (Sibiu-Hermannstadt: Monumenta Verlag, 2003), 37–44.

REVISTA „ÖSTERREICHISCHE MONATSSCHRIFT FÜR DEN ORIENT” – PRIMUL VOLUM (1875). STUDIU DE CAZ

RADU TEUCEANU*

MAGAZINE “ÖSTERREICHISCHE MONATSSCHRIFT FÜR DEN ORIENT” – FIRST VOLUME (1875). CASE STUDY

***Abstract.** The Brukenthal Library is in possession of several numbers of this Austrian magazine, which was issued between 1875 and 1918. We have chosen to focus on the first number. The magazine has got a broad scope, as is indicated by its very title; the German geographical concept “der Orient” also includes North Africa, thus the “Österreichische Monatsschrift” being a real mine of information for the state of affairs across the Old World during the Long 19th Century. One can encounter four articles on Romania, one on Hungary – of which Transylvania also formed part –, on the famous Nizhny-Novgorod fair, and, besides, the cultural side is not left behind: there is included an article on the recent discovery of the Saldae aqueduct in Algeria, the antiquities trade in the Near East, and reviews of book on the history of culture.*

***Keywords.** The Brukenthal Library, Gewerbe-Verein in Hermannstadt, Austria, Eastern Europe, Asia, trade, culture.*

Biblioteca Brukenthal se află în posesia a câteva numere¹ din publicația periodică „Österreichische Monatsschrift für den Orient”, editată de Muzeul Oriental din Viena; revista a început să apară în anul 1875 și și-a încetat existența în octombrie 1918. De altfel, în cea mai mare parte, publicația a fost redactată chiar de directorul muzeului, Arthur von Scala (1845–1909). Așadar, timp de 43 de ani, revista și-a împlinit destinele cu cele ale Imperiului Austro-Ungar și, prin diversitatea direcțiilor în care autorii de articole și-au îndreptat atenția, este un martor al interesului autorităților de la Viena pentru Europa de est și Asia. Cel mai frecvent era un interes comercial și, deși nu se menționează în prefața din 14 ianuarie 1875, presupunem că publicația a fost inițiată ca urmare a climatului de îngrijorare apărut la sfârșitul perioadei de prosperitate din anii 1850 și 1860 și a crahului Bursei de Valori de la Viena din 9 mai 1873, eveniment de tip „lebedă

---

* Dr. Radu Teuceanu, muzeograf, Muzeul Național Brukenthal, Piața Mare, nr. 4–5, Sibiu, România. Telefon: 0040 733 978891. E-mail: raduteuc@yahoo.com.

¹ Acoperă perioada 1875–1905; la cota de raft P III 759.

AD AUTHOREM DE VASILE AARON – MĂRTURISIRE A UNUI FURT

IOAN-NICOLAE POPA *

“AD AUTHOREM” BY VASILE AARON OR A CONFESSION OF A THEFT

Abstract: “Ad authorem” is the only known poem belonging to the Transylvanian literate Vasile Aaron that was written in Latin. It was published in 1809, in the opening of a small volume titled “Orationes”, which further contained two allocutions composed by the clergyman Dimitrie Vaida in Blaj, in honour of the Bishop Ioan Bob. Our studying of this poem proves that no one of the researchers who mentioned it took the effort to really read it through; thus, all of them labeled it “an elegiac writing”, aimed to honouring the Greek Catholic hierarch. The truth is that the named poem contains a surprising confession: Aaron admits to have fraudulently appropriated the text of the two allocutions, and justifies his endeavour to publish and disseminate them nonetheless by his wish to make them accessible to a larger public. We own the Romanian translation of the poem to the generous efforts of Dr. Dan Smarandache (“Lucian Blaga” University, Sibiu).

Key words: “Ad authorem”, Vasile Aaron, “Orationes”, Dimitrie Vaida, Ioan Bob.

În cuprinsul studiului monografic dedicat punerii în valoare a personalității „luminătorului” Vasile Aaron¹, am acordat un spațiu distinct așa-ziselor scrieri ocazionale, alcătuite pentru marcarea unor evenimente din viața unor indivizi cunoscuți autorului. Am inclus aici: elegia-vers funebru scris la moartea lui Theodor Meheși în anul 1802, oda-elogiu închinată episcopului Ioan Bob în ianuarie 1806, de ziua numelui, cele două versificări cu sonorități triumfale compuse pentru Samuil Vulcan cu ocazia sfințirii sale ca episcop greco-catolic de Oradea în primăvara lui 1807, *Cântarea jalnică* încropită în anul 1808 la moartea negustorului sibian Hagi Constantin Pop, mecena al ortodoxiei transilvănene, încheind cu poezia în limba latină *Ad authorem*, plasată în fruntea unei broșuri tipărite în anul 1809, care conținea două cuvântări, de asemenea în limba latină, ale

---

* Ioan-Nicolae Popa, Sibiu, str. Ștrandului, bl. 24, sc. C, ap 14; tel, 0747054044; e-mail ioannicolae.popa@yahoo.com.

¹ Liliana Maria și Ioan-Nicolae Popa, *Vasile Aaron (1780–1821). Studiu monografic* (Sibiu: Editura InfoArt Media, 2011).

**PAUL NIEDERMAIER, *Geneza orașelor medievale în Transilvania*
(București: Editura Academiei Române, 2016), 607 p., 597 fig.**

Cartea este o sinteză despre apariția și dezvoltarea orașelor în Transilvania, Banat și Crișana, de la retragerea trupelor romane din Dacia, în timpul lui Aurelian, până la înglobarea Transilvaniei în imperiul Habsburgic. Importanța și complexitatea deosebită a volumului este dată de diferitele tipuri de surse folosite, vastitatea materialului, perioada de timp abordată, metodologia de lucru inedită în explicarea etapelor evoluției urbanismului și a habitatului în care s-au dezvoltat orașele și, nu în ultimul rând, de analiza pluri- și interdisciplinară, toate acestea determinându-ne să ne exprimăm prețuirea vizavi de rezultatele cercetărilor concretizate în cele 600 de pagini ale cărții; totodată ea va semnifica o provocare pentru generațiile prezente și viitoare de cercetători.

Volumul este structurat în șase părți principale. În prima parte este explicată metoda de cercetare, în primul rând definindu-se principalele tipuri morfogenetice ale așezărilor (așezări împrăștiate în curs de îndesire, așezări afânate în curs de îndesire, așezări dezvoltate sub forma unor șiruri) și schimbările survenite asupra parcelărilor în decursul timpului, și în al doilea rând, conturându-se elementele identificatoare pentru stabilirea succesiunii apariției cartierelor, cvartalelor, grupurilor de parcele și parcelelor orașenești, și a „modului de dispunere a parcelelor și a clădirilor principale, precum și evoluția spațiilor de circulație publică, respectiv relațiile între ele” (p. 30). Pentru o cât mai bună înțelegere a metodei de lucru s-a optat pentru exemplificarea a trei studii de caz: Sebeș, Orăștie și Mediaș. Pe baza existenței unei legități a evoluției generale a localităților și a unui paralelism în dezvoltarea anumitor categorii de localități, autorul ajunge la concluzia că metoda de stabilire a succesiunii apariției proprietăților și a grupurilor de proprietăți ar putea fi aplicată și pentru Țara Românească și Moldova în mod similar cu Transilvania.

Următoarele cinci părți sunt dedicate analizei diferitelor etape ale dezvoltării urbanismului și a habitatului, acestea corespunzând celor cinci segmente cronologice principale: perioada de tranziție de la Antichitate la Evul Mediu (secolele III–X), Evul Mediu timpuriu (1000–1241), Evul Mediu dezvoltat (1242–1347), Evul Mediu târziu (1348–1541), începutul perioadei moderne (1542–1686). Pentru perioada migrațiilor, sunt trecute în revistă orașele romane în care s-a continuat locuirea după retragerea romană (Tibiscum, Dierna, Ulpia Traiana, Napoca, Potaissa și Apulum) și câteva așezări din secolele V–VII (Morești, Porumbelii Mii și Cipău), așezările și centrele de putere din secolele VIII–X (Bălgrad, Morisena, Tibiscum, Timișoara, Turda, Biharea, Vladimirescu, Satu-Mare, Pescari, Dăbâca, Mănăștur, Șirioara, Moigrad, Blandiana). Chiar dacă recente cercetări arheologice nu au fost integrate în dezbateri, acest capitol ar trebui privit ca o expunere sinoptică a habitatului pentru demonstrarea existenței unei „legități a evoluției”, perioada fiind de fapt una de tranziție spre Evul Mediu, ce nu are legătură cu urbanismul din etapa următoare. Urmează o descriere detaliată a începuturilor urbanismului, ale căror rădăcini șubrede se plasează înainte de invazia mongolă, în această etapă (secolele XI–XIII) foarte puține localități încadrându-se în categoria orașelor; sunt studiate elemente ale genezei și

faze de evoluție, atât pentru cele cca 40 de centre cu o importanță mai mare în decursul Evului Mediu, cât și pentru alte cca. 100 de localități; pe baza unor considerente morfogenetice localitățile au fost grupate în cele trei tipuri de așezări amintite mai sus. Anii dintre 1242 și 1347 reprezintă perioada de apogeu a urbanismului medieval, adică perioada în care s-au format majoritatea centrelor istorice ale actualelor orașe. Pentru perioada Evului Mediu târziu (1348–1541) și epoca premodernă, gruparea așezărilor este realizată în funcție de complexitatea compoziției urbanistice, de legătura dintre mărimea localității și disponerea șirurilor de gospodării și străzi; analiza evoluției urbanistice se concentrează pe apariția suburbiilor și pe efervescența constructivă ce caracterizează această perioadă; caracteristica principală a acestei etape evolutive constă în îndeșirea zonelor constructive. Evoluția urbanistică din perioada Principatului Transilvaniei este doar schițată, ea depășind tematica titlului, însă de reținut este că în plan urbanistic schimbările au fost minore, acestea datorându-se stagnării demografice.

În cadrul celor cinci capitole sunt prezentate, sub forma studiilor de caz detaliate, evoluția și configurația a cca 40 de localități importante considerate fie orașe, fie târguri; pentru fiecare localitate ne sunt oferite date istorice esențiale, respectiv profilul funcțional al localității, date demografice și de habitat, elemente caracteristice, particularități și, nu în ultimul rând, o schițare atât descriptivă cât și grafică a evoluției parcelelor și a cvartalelor.

În încheiere, dorim să relevăm calitatea grafică a celor 597 de figuri ce însoțesc textul; acestea cuprind planuri ale localităților redată la o scară de 1:15000, schițe de plan, vedute și vederi din secolele XVI–XIX ale localităților, reprezentări grafice și vederi izometrice. Datorită modului în care au fost redată și asamblate informațiile, prin coerența tematică și metodologică, cartea reprezintă un câștig major pentru istoriografia din România deoarece ea umple un gol resimțit. Astfel, oricine va fi interesat de istoria și evoluția urbanismului medieval în Transilvania va porni de la lucrarea prezentată, care constituie o sursă bogată de informare dar și o bază de pornire pentru cel ce va studia istoria urbanismului, o direcție de cercetare ale cărei fundații a fost construită de Paul Niedermaier.

Maria Crîngaci Țiplic

ALEXANDRU MADGEARU, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185–1280) (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2014), 332 p., pl.*

Pe parcursul Evului Mediu peninsula Balcanică a avut o dezvoltare diferită față de celelalte regiuni ale Europei. Istoria medievală a acestei zone este una complexă, momentele ce ne sunt cunoscute alternând, de cele mai multe ori, cu perioade în care mărturiile istorice lipsesc. Astfel, contextul istoric ne este parțial clar. Totuși, prin intermediul descoperirilor arheologice și a izvoarelor scrise disponibile putem reconstitui o imagine a perioadei respective. Cercetarea istoriei medievale în Balcani este influențată și de cadrul politic și social regional actual, ce a dus la apariția unor direcții diferite de abordare, uneori naționaliste. Istoria celui de al doilea Țarat Bulgar, mai precis perioada cuprinsă între anii 1185–1280, trebuie să se regăsească și în istoriografia română, întrucât populația românească din acea vreme și-a adus aportul în crearea acestei entități statale. Prezentarea evenimentelor desfășurate în acest interval este binevenită și în cadrul literaturii de specialitate românești.

Volumul care face obiectul prezentării noastre, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185–1280)*, îi aparține lui Alexandru Madgearu și a văzut lumina tiparului în anul 2014, la editura Cetatea de Scaun. Alexandru Madgearu, cercetător științific II, își desfășoară activitatea în cadrul Institutului de Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București. Autorul a arătat și continuă să manifeste un interes deosebit pentru acest areal geografic și temporal, publicând o serie de lucrări¹ și articole² ce evidențiază această problematică. Caracterul semnificativ al acestei lucrări trebuie accentuat, întrucât prezintă abordarea evenimentelor primului secol de existență al celui de al doilea Țarat Bulgar de către specialiștii români contemporani autorului.

Volumul este structurat în zece capitole. Pe baza acestei alcătuirii ne este redată perioada amintită mai sus. Capitolul I reprezintă enumerarea și sublinierea importanței izvoarelor scrise privind această problematică. Abordările istoriografice sunt expuse în al II-lea capitol. În capitolele III–IX, evenimentele sunt descrise într-o manieră cronologică. Ultima parte constă în enumerarea fortificațiilor reprezentative ale celui de-al doilea Țarat Bulgar. Lucrarea este impresionată din punct de vedere al informațiilor prezentate, autorul accentuând atât contextul intern, cât și cel extern. Astfel se reușește înfățișarea destul de fidelă a perioadei evocate.

Începând cu capitolul III, cititorul este introdus și familiarizat, întâi succint, cu situațiile ce au definit situația politică a Imperiului Bizantin, de la Vasile al II-lea până în perioada lui Andronic I, cu alte cuvinte perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al X-lea și sfârșitul secolului al XII-lea. Centrul de greutate al capitolului îl reprezintă perioada în care Imperiul Bizantin a fost condus de către Manuel I, Andronic I și Isaac al II-lea Anghelos și implicit de instabilitatea caracteristică imperiului, atât pe plan extern, cât și intern. Acest dezechilibru intern a creat premisele revoltei Asăneștilor. În capitolul IV, autorul conturează evenimentele ce au dus la izbucnirea revoltei fraților Petru și Asan, respectiv formarea statului româno-bulgar. Acest episod a fost descris de Niketas Choniates, cronicar care a participat la răscoala vlahilor și bulgarilor alături de împărat. Pentru completarea cauzalității evenimentțiale și explicarea acesteia, Alexandru Madgearu face apel la diferite izvoare literare, creând astfel un tablou istoric cât mai fidel realității. Lucrarea continuă cu prezentarea răscoalei lui Petru și Asan desfășurată între anii 1189–1197. Faptele sunt creionate meticolos, autorul prezentând conflictele și relațiile pe plan regional, și anume în Peninsula Balcanică, legând aceste evenimente de cruciada a III-a și relația împăratului german Frederic I Barbarossa pe de o parte cu împăratul bizantin Isaac al II-lea Anghelos și pe de altă parte cu frații Petru și Asan. În capitolul al VI-lea, cititorului i se deschide perspectiva asupra perioadei lui Ioniță Caloian (1197–1207), ultimul conducător rămas în viață după uciderea fraților săi. Alexandru Madgearu rezervă o bună parte din lucrarea sa prezentării evenimentelor petrecute în intervalul cronologic menționat mai sus, care a

---

¹ *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X–XII* (Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2007); *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII–VIII* (București: Editura Universității București, 1997).

² Autorul dedică o serie de articole istoriei spațiului sud-dunărean; amintim două dintre acestea „Confrontations between Hungary, the Byzantine Empire and Bulgaria for the Belgrade-Vidin Border Regions in the 9th–14th Centuries”, *Transylvanian Review* 22, 4 (2013): 125–133 și „Vlach military units in the Byzantine army”, în *Samuel's state and Byzantium: History, Legend, Tradition, Heritage*. Proceedings of the International Symposium „Days of Justinian I” (Skopje, 17–18 October, 2014), Edited by Mitko B. Panov (Skopje: 2015): 47–55.

reprezentat, de altfel, apogeul răscoalei vlaho-bulgare. Profitând de slăbiciunea imperiului bizantin și, în cele din urmă, de succesul cruciadei a IV-a, Ioniță reușește să consolideze și să obțină recunoașterea, pe plan european, a statului vlaho-bulgar.

Evenimentele desfășurate după momentul asasinării lui Ioniță Caloian sunt prezentate în capitolul VII, unde autorul expune perioada țarului Borilă (1207–1218), dar și în capitolul VIII, ce reprezintă perioada de aur a Țaratului Vlaho-Bulgar sub Ioan Asan al II-lea (1218–1241). În capitolul al IX-lea, după perioada de apogeu a statului dinastiei Asan, urmează evidențierea cauzelor ce au dus la declinul acesteia.

Lucrarea se încheie cu enumerarea unei serii de fortificații, cele mai reprezentative din cadrul statului Asăneștilor. Bibliografia folosită în realizarea acestui demers istoriografic redă cu fidelitate aplecarea și priceperea autorului asupra acestei problematice. Între lucrările bibliografice utilizate se remarcă caracterul internațional al acestora. Alexandru Madgearu nu se sfiște să sancționeze atunci când unele dintre sursele bibliografice, ori izvoarele abordate, denaturează faptele istorice.

Autorul completează tabloul istoric cu 37 de figuri, care constituie materialul auxiliar. Acestea oferă suport grafic, reprezentând hărți, sigilii, reconstituiri grafice, etc. Volumul mai conține și 34 de planșe, compuse din fotografii de înaltă calitate, reprezentând monumente, monede, picturi sau hărți, unele alb-negru, altele color.

În încheiere dorim să accentuăm importanța lucrării pentru istoriografia română, Alexandru Madgearu completând cercetările privitoare la cunoașterea istoriei Țaratului Vlaho-Bulgar. Maniera modernă prin care informațiile sunt prezentate constituie un avantaj, lucrarea fiind utilă pentru specialiști și accesibilă pentru cititorul neavizat.

Alexandru-Florin Cioltei

ArhIn 2016 – *Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications*, coord. IOAN MARIAN ȚIPLIC, MARIA CRÎNGACI ȚIPLIC, (Sibiu: Editura „Astra Museum”, 2016), 291 p., il., fig, tabele etc.

Volumul de față reunește, sub coordonarea editorilor Ioan Marian Țiplic și Maria Crîngaci Țiplic, 15 studii prezentate în cadrul sesiunilor științifice ArhIn2015 și ArhIn2016. Cuprinsul conține un *Foreword* (p. 5–6) urmat de 15 lucrări științifice și la final *List of Abbreviations*. Întregul volum este în limba engleză, fiecare lucrare are un rezumat (tot în limba engleză), cuvinte cheie, și la finalul fiecărui articol elementele vizuale pe care autorii le-au considerat oportune lucrării științifice.

Primul studiu din cuprinsul lucrării aparține lui Aurel Dragotă (*Egg offering in the cemetery from Izvorul Împăratului, Alba Iulia, 10th–11th centuries*, p. 7–15), care analizează o componentă a ritualului de înmormântare din secolele X–XI din zona Alba Iulia și anume depunerea de ouă în mormintele cimitirului de la Izvorul Împăratului.

Cercetătorul bulgar Valeri Yotov (*The Landscape Change at Lower Danube in the Middle Ages. The Varna Example, late 9th–beginning of 12th centuries*, p. 17–25) aduce în atenție situl cercetat între anii 1958–1964 la Varna, punctul „Băile romane”, ale cărui rezultate nu au fost publicate la vremea respectivă. Inventarul arheologic a constatat din ceramică încadrată cronologic, în cea mai mare parte, în secolul al XI-lea, monede

bizantine (din secolele VII–XII, dintre care una fiind din aur, una din argint, 137 din bronz și 12 imitații din aramă) și 37 de fusaiole de culoare rozalie sau violet, considerate ca fiind de tipul „Ovruchki”, după situl eponim din estul Kievului (acestea apar la sfârșitul secolului al X-lea, având o dezvoltare puternică în secolele XI–XII, fiind considerate ca specifice orașelor dar care s-au răspândit în așezările urbane și rurale rusești ale acelei perioade de timp). Descoperirile au fost încadrate în patru perioade: 1. sfârșitul secolului IX – mijlocul secolului X; 2. ultima treime a secolului X – mijlocul secolului XI; 3. a doua parte a secolului XI – mijlocul ultimei treimi a secolului XI; 4. sfârșitul secolului XI – sfârșitul secolului XII.

Un studiu ce aduce informații interesante despre o așezare medievală dobrogeană aparține Cristinei Paraschiv-Talmațchi (*Life on the right bank of Danube in Early Middle Ages: archaeological evidence from Oltina*, p. 27–41) și face referire la situl de la Oltina aflat pe malul drept al Dunării, în zona de sud-vest a Dobrogei, punctul „Capul Dealului”. Dintre piesele de inventar arheologic descoperite în cadrul așezării sunt de menționat obiectele din bronz (cruci simple sau relievarii, aplici, decorații de centură, cataramă, inele, cercei, zurgălăi), obiecte din sticlă (brățări și mărgelă), obiecte din piatră, din fier și 200 de monede. În concluzie, situl este încadrat cronologic în perioada secolelor VIII–XI.

Silviu Oța (*Burials with belts. Rank insignia or dress accessories, 12th–15th centuries A. D.*, p. 43–61) are un studiu asupra cataramelor și paftalelor de centură din evul mediu. Fiecare obiect prezentat este asociat cu situl arheologic unde a fost descoperit și mormintele care conțineau accesorii ale curelelor. Studiul evidențiază faptul că anumite curele au aplici de aceeași origine. Curelele simple sau cu aplici indică poziția socială a purtătorului (p. 45). O observație interesantă a autorului este prezența cu predilecție a curelelor bogat ornamentate în morminte aparținând populațiilor nomade și foarte rar la populația sedentară (p. 45).

Următorul studiu, aparținând Mariei Crîngaci Țiplic și lui Silviu Istrate Purece (*Medieval Churches and Cemeteries in Transylvania in the Light of Coin Discoveries, second half of the 11th century – 13th century*), p. 63–95), prezintă un repertoriu al monedelor descoperite în cimitire de biserică din secolele XI–XIII. Concluziile ce se desprind ca urmare a analizării acestor descoperiri monetare sunt următoarele: depunerile de monede în morminte sunt din timpul regilor arpadieni, într-un singur caz, la Feldioara, moneda romană fiind majoritară (p. 90); monedele sunt depuse ca obol, în cazul a 15 cimitire; sunt și morminte cu monede depuse ca podoabă (moneda perforată de la Streisângeorgiu, M46), depuse ca tezaur (cazul de la Sighișoara – Dealul Viilor, M28) al căror rol nu a putut fi determinat. O altă concluzie privește depunerea ca obol a monedelor în gură (10 morminte) sau pe gură (27 de morminte), în jurul capului – dar aici se poate ca inițial moneda să fi fost depusă pe gură (8 morminte) –, în mână (6), pe pieptul defunctului (3) (p. 91). Autorii subliniază faptul că între a doua jumătate a secolului al XI-lea și sfârșitul secolului al XII-lea exista obiceiul de depunere ca obol a monedelor, pe când în secolul XIII acest obicei dispare (doar două monede depuse ca obol).

Cercetătorii Florin Mărginean, Zsolt Csók și Maria Tămășan (*Archaeological Recoveries. The Medieval Church from Vărădia de Mureș – Tótvárád (Arad County)*) reevaluează informațiile arheologice în urma săpăturilor din localitatea Vărădia de Mureș în punctul „La Cetate”, punctând ruinele bisericii. Săpăturile au avut loc în perioada 1971–1974 fiind efectuate de către arheologii Mircea Zdroba și Mircea Barbu de la Muzeul din Arad. Au fost observate mai multe nivele de locuire: Hallstatt, perioada dacică, perioada medievală (secolele XIII–XVI) și prima parte din perioada cuceririi otomane (secolele XVI–XVII).

Păstrând aceeași tematică, a valorificării datelor arheologice obținute în urma unei cercetări a unei biserici medievale, de această dată funcțională, Daniela Marcu Istrate publică un interesant studiu despre Biserica Sf. Martin din Brașov (*The Archaeology of the Medieval Churches in Brașov: St Martin's Church*, p. 113–130). Sunt prezentate rezultatele cercetărilor arheologice de la biserica Sf. Martin din Brașov. Astăzi este o biserică sală cu un cor scurt, în formă de octogon, din care pornește o sacristie în partea sudică. Săpăturile arheologice confirmă existența bisericii în perioada lui Sigismund de Luxemburg. Pe zidul sudic a fost descoperită o pictură murală de secol XIV–XV (p. 118). În partea nordică pare că au funcționat clădiri cu un alt rol. Se poate ca biserica să fi făcut parte în secolul XIV dintr-o curte de tip seniorial și, înainte de ridicarea bisericii sau reconfigurarea unei clădiri într-o biserică, se slujea doar într-o capelă (p. 120). Anexele conțin imagini cu biserica la 1900 (p. 123), în prezent (p. 123), o planșă cu o propunere de restaurare (p. 124), planul general al săpăturii (p. 125), o imagine cu fațada sudică dinspre cimitir (p. 126), imagini document din timpul săpăturilor (p. 126–130).

Maria Crîngaci Țiplic și Ioan Marian Țiplic (*The Southern Transylvanian in the 13th century, a Border between Catholic Space and Non-Catholic Space*, p. 131–154) realizează un studiu de sinteză asupra teritoriului de sud al Transilvaniei, văzut ca o regiune de graniță, o delimitare a spațiului catolic de cel non-catolic în cursul secolelor XI–XIII. Studiul încearcă să mixeze informația arheologică cu cea furnizată de documente pentru a surprinde mișcarea de populații (colonizări, deposedări) din acest areal. Lipsa documentelor pentru perioada arpadiană este bine cunoscută, dar se poate constata structura etnică a populației din sudul Transilvaniei și afiliația religioasă din documentul din 20 decembrie 1191 (p. 137) prin care este recunoscută biserica germană din Transilvania; diploma regală din 23 iunie 1250 (p. 138) cu referire la Ioachim de Sibiu, care conduce o oaste formată din sași, români, pecenegi și secui; diploma andreiană din 1224 (p. 142), prin care sașii primesc o largă autonomie; diplomele cu referire la cavalerii teutoni din 1211–1225, 1227, 1234, 1240 (p. 146) prin care aceștia primesc și pierd Țara Bârsei. Toate aceste diplome sunt analizate și corelate cu informația arheologică, în încercarea de a aduce o clarificare a zonelor ocupate de fiecare etnie.

Alexandru-Florin Cioltei (*The administrative subordination of the provostship in Sibiu / Hermannstadt*, p. 155–161) prezintă conflictul dintre arhiepiscopul de Esztergom, cel de Kalocsa și episcopul de Alba Iulia, pentru subordonarea prepoziturii de Sibiu. Acest conflict este ilustrat de o serie de documente de la sfârșitul secolului al XII-lea și din secolul al XIII-lea, ele fiind analizate în contextul istoric mai larg al acestei perioade cronologice.

Studiul aparținând Corinei Hopârtean (*The Order of St Paul the Hermit in the Hungarian Kingdom: The order's remains in Păuca, Sibiu County*, p. 163–171) se oprește asupra unei teme mai puțin dezbătută în istoriografia de limbă română și anume istoricul Ordinului Paulin și mănăstirea Paulină din Păuca, jud. Sibiu. Autoarea prezintă și o listă a mănăstirilor pauline din Transilvania, punctând faptul că doar două dintre ele sunt cercetate și arheologic: Teiuș și Păuca. Corina Hopârtean prezintă și cazul studiat de către Bencze Ünige, cu o abordare diferită privind reconstituirea peisajului monastic de la Sâncraiu de Mureș.

Szocs Peter Levente prin articolul (*Archaeological Evidence of Monastic Patronage: Several Case Studies*, p. 173–189), rămâne în sfera tematică a mediului monastic, analizând aspectele arheologice care pot indica relația dintre comunitatea mănăstirească și patronajul acestora, pornind de la studiul arheologic și arhitectural al abației cisterciene Bordesley din

Anglia. Sursele documentare arată că aceasta se afla sub patronaj regal, dar cercetările arheologice și arhitecturale au adus dovezi privind prezența unui patronaj privat de origine nobilă, rezultând o interesantă acțiune a comunității mănăstirești de a-i determina pe nobili să contribuie substanțial la dezvoltarea mănăstirii. Cercetările asupra regatului medieval al Ungariei se lovesc însă de lipsa documentelor. Autorul face o analiză a mai multor așezăminte monastice de familie, cum ar fi mănăstirea de la Ellésmonostor, cea benedictină de la Boldva, mănăstirile de la Kána, Csoltmonostor, Bátmonostor, Babócsa, Ják, Zsámbék, Acâș.

Marco Merlini (*When the Byzantine Mount Athos also prayed in Latin. The amazing history of the foundation of the Benedictine Monastery*, p. 191–226) contribuie cu un studiu comprehensiv și consistent cu privire la fondarea mănăstirii benedictine Apothikon-Amalfion de pe Muntele Athos la sfârșitul primului mileniu. Acest așezământ, fondat de nobilimea lombară din Benevento și Capua, a fost populat de călugării benedictini din principatul de Benevento. Cu privire la data întemeierii, concluzia autorului este că mănăstirea a fost întemeiată imediat după 980, dar înainte de perioada 1000–1006, când a fost ridicată mănăstirea Ivru (p. 206).

Un studiu deosebit de interesant și amplu aparține Mirelei I. Weber-Andreșcov (*Water Mills as stable Indicator for a Territorial Morphology, an interdisciplinary research about medieval administration in border region, Wine District/Weinviertel, Lower Austria/Niederösterreich*, p. 227–269) și se referă la un subiect foarte puțin analizat în istoriografia română: morile de apă. Interesul autoarei se oprește asupra evoluției lor în Austria inferioară. Analiza se concentrează pe valea Zaya, fiind documentate 46 de mori de apă din 29 de așezări. Cea mai veche moară de apă din valea Zaya este datată la sfârșitul secolului al XIII-lea. Hărțile militare (p. 232–236) au fost un instrument important în documentarea acestor mori, informațiile fiind comparate cu planuri cadastrale.

În spiritul aceleiași analize cartografice, Andrei Nacu analizează puncte topografice de pe ridicările topografice austrice cu referire la o instituție sau loc ecleziastic (*Analysis of ecclesiastical-related place names in Sibiu region using GIS applications*, p. 271–279). Autorul a identificat pe teritoriul corespunzând actualului județ Sibiu 88 de locuri cu posibile monumente ecleziastice (p. 272–274). Au fost luate în considerare 36 de toponime cu conotație ecleziastică: capelă (Capelle/Kapelle), cruce (Kreutz), preot (popa, Pfaffen) dintre care doar 12 toponime au numele de biserică (Kirch/Kirche).

Volumul se încheie cu un studiu dedicat de Maria Crîngaci Țiplic și Ioan-Cosmin Ignat (*The Relation of the Romanian Archaeologist / Historian with the Social Media. Case study: Medieval Churches – Fortified Churches in Transylvania*, p. 281–290) evidențierii relației mass-media-public-cercetători cu privire la situația bisericilor fortificate săsești, în special în privința patrimoniului mobil și imobil din interiorul acestora. În ultimii ani s-a observat degradarea monumentelor ecleziastice, dar și dispariția obiectelor din interiorul bisericilor. Prin programul *Friedrich Teutsch Dialogue and Culture Centre* inițiat de Biserica Evanghelică C.A. din România, cu sediul la Sibiu, sunt teaurizate aceste obiecte în locuri special amenajate. Articolul reliefează modul în care istoria, arheologia și patrimoniul monumentelor medievale din Transilvania sunt percepute de presă, precum și necesitatea creșterii numărului de specialiști care să intre în contact direct cu publicul prin intermediul canalelor mass-media. În cadrul proiectului ArhIn a fost dezvoltat un site, <http://www.arhin.ro>, cu informații și modelare 3D a bisericilor din sudul Transilvaniei. Unul dintre scopurile acestuia este crearea unei baze de date accesibilă publicului, dar și specialiștilor, care să poată fi o reală interfață între cele două categorii.

Adrian N. Șovrea

***Scris și societate în Transilvania secolelor XIII–XVII*, Susana Andea (coord.), Avram Andea, Adinel Dincă, Livia Magina (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, [2013]), 320 p.**

Volumul intitulat *Scris și societate în Transilvania secolelor XIII–XVII* reprezintă efortul depus de patru cercetători, Susana Andea, Avram Andea, Adinel Dincă și Livia Magina, care au contribuit cu studii dedicate acestei teme de cercetare, făcând astfel posibilă apariția acestuia. Lucrarea este structurată în trei capitole, elaborate cronologic, în care regăsim un număr de șase studii. Primul capitol *Practici ale scrisului în Transilvania voievodală* este compus din trei studii. Cel de al doilea capitol, *Transilvania princiară și practici ale scrierii private*, reunește două articole. Ultima parte a lucrării, *Aspecte ale scrierii publice în Transilvania princiară*, se bazează pe un singur studiu. Pentru o expunere cât mai explicită, autorii volumului au optat să reproducă fotografic documentele relevante studiilor prezente.

Susana Andea, cercetător științific I în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, s-a remarcat prin studiile dedicate cercetării documentelor medievale din perioada voievodatului și a principatului Transilvaniei. În primul capitol al volumului, autoarea își aduce contribuția prin două articole dedicate perioadei voievodale a Transilvaniei. În primul studiu, intitulat *Preambulul actelor în practica scrierii* (p. 17–27), prezintă etapele pătrunderii practicii scrisului administrativ la nivel european și optează pentru o scurtă prezentare a acestuia în spațiul catolic, urmărind cauzele ce au dus la evoluția practicii în secolele XI, respectiv XII. Autoarea continuă prin explicarea necesității implementării practicii scrisului administrativ în Regatul Ungar în secolele XIII și XIV. Tot în acest studiu ne este descris, în manieră succintă, modul de operare a aparatului judiciar din Transilvania medievală.

Cel de-al doilea studiu al Susanei Andea, *De la magister la litteratus în scrierea medievală transilvăneană* (p. 29–45), prezintă tipurile funcționarilor din aparatul administrativ teritorial al comitatelor din zona Transilvaniei. Terminologia folosită în epocă, referitoare la titulatura celor implicați în procesul de scriere a documentelor, a dus la evoluția termenilor de *magister* și *litteratus*. La fel ca în cazul studiului precedent, și această contribuție debutează din sfera unui context spațial extins, cel european, aducând treptat cititorul în zona de interes al volumului. Autoarea remarcă faptul că titlul de *magister* apare cu o frecvență scăzută în cazul comitatelor din zona Transilvaniei în comparație cu cele din regiunea Banatului și Crișanei. Alături de explicațiile abundente oferite regăsim și câteva documente fotografiate, acestea argumentând parțial conținutul textual. Autoarea constată faptul că aparatul administrativ judiciar a necesitat, la rândul său, apariția unui nou tip de funcționari, care erau nevoiți să stăpânească cunoștințe juridice și să fie deprinși cu întocmirea de documente.

Ultimul studiu din primul capitol, *Documente și scrisori ale episcopilor Transilvaniei sec. XIII–XVI* (p. 47–108), aparține lui Adinel Dincă, lector în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Titlul enunțat reprezintă trecerea de la studiul general spre cel cu caracter particular. În articol este accentuată prezentarea tipurilor de scriere aplicată actelor redactate de episcopia Transilvaniei pe parcursul

secolilor. Structurându-l în subcapitole, autorul reușește astfel să abordeze și să descrie pe larg evoluția cancelariei episcopale. El folosește materialul documentar, lucru evidențiat pe de-o parte prin trimerile la documente în notele de subsol, iar pe de altă parte prin suportul fotografic existent, oferind argumente grupate în subcapitole.

Al doilea capitol, *Transilvania princiară și practici ale scrierii private*, debutează cu rezultatele cercetării realizate de către Avram Andea, *Scripte și dieci pe domeniul Hunedoarei în secolele XVI–XVII* (p. 111–150), regretatul profesor de istorie medievală din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autorul acestei abordări a dorit să prezinte domeniul Hunedoarei prin informațiile conținute în registrele de socoteli întocmite de scripte și dieci, amintind importanța jucată de documente în conturarea memoriei administrative. Un aspect important îl reprezintă anexele de la sfârșitul studiului, acestea fiind formate din șase documente traduse din latină și maghiară în limba română.

Cel de-al doilea studiu din capitolul secund al volumului reprezintă o colaborare între Avram Andea și Susana Andea, fiind dedicat analizei documentare referitoare la *Scripte și dieci pe domeniul Alba Iulia în secolele XVI–XVII* (p. 151–234). Asemenea studiului precedent, se axează pe abordarea documentelor și registrelor întocmite de scripte și dieci. Articolul este unul exhaustiv, autorii prezentându-ne, pe baza materialului documentar existent, domeniul orașului Alba Iulia, în arealul cronologic precizat în titlu. Un element important este reflectat de faptul că acești funcționari, datorită pregătirii lor, au putut beneficia de o schimbare din punct de vedere al statutului social.

Ultimul capitol, *Aspecte ale scrierii publice în Transilvania princiară*, conține rezultatele investigației Liviei Magina, cercetător științific III în cadrul Muzeului Banatului Montan din Reșița. Lucrarea, intitulată *Scrisul în orizontul rural din Transilvania (sec. XVI–XVII). Preliminarii* (p. 237–271) evidențiază eforturile pentru acceptarea schimbărilor petrecute în interiorul comunităților rurale în urma apariției și evoluției practicii scrisului. Astfel, autoarea dorește să prezinte personajele care au introdus scrisul în sate și rolul jucat de acestea. Astfel, atât reforma, cât și contrareforma au deținut un rol însemnat în procesul de alfabetizare în mediul rural.

În ansamblul ei, prin analiza sa minuțioasă, obiectivă și nu în ultimul rând modernă, lucrarea reprezintă o contribuție importantă pentru istoriografia românească și pentru cei interesați de diplomația medievală și premodernă. Volumul este bine structurat, autorii cunoscând îndeaproape materialul documentar prezentat, întrucât aduc trimeri la fondurile documentare în care acestea sunt păstrate, atât în cadrul arhivelor din România, cât și a celor din Ungaria. Concizia limbajului se accentuează uneori prin folosirea, acolo unde se impune, de altfel, a unei exprimări de natură tehnică. Argumentația folosită este bine aleasă, autorii prezentându-ne la început cadrul general. Ulterior, prin utilizarea unei terminologii specifice studiului diplomaticii ne sunt expuse caracteristicile practicii scrisului și sunt menționate cancelariile existente în arealul temporal evocat.

Volumul, după cum autorii înșiși menționează în introducere, ni se înfățișează sub aspectul unei încercări de promovare a studierii culturii medievale și premoderne transilvănene, cu scopul de a atrage acea categorie de specialiști dornică în a cerceta perioada amintită.

Alexandru-Florin Cioltei

Livia Magina, *La periferia Europei Centrale: studii privind Banatul medieval și premodern* (Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2015), 120 p.

Livia Magina, cercetător în cadrul Muzeului Banatului Montan din Reșița, este autoarea celui de-al doilea volum tipărit în cadrul seriei *Acta europaea*. Volumul, *La periferia Europei Centrale. Studii privind Banatul medieval și premodern*, completează seria din care fac parte alte trei volume: *Idiosyncrasies and Interculturalism in Foreign Policy Decision-Making* (Melania-Gabriela Ciot), *Expansiune, societate și religie: Orientalii din Asia Mică în Dacia Romană* (Cosmin Onofrei) și *Locuirea în Transilvania din ultimele decenii ale provinciei Dacia până la prăbușirea „imperului” hunic: 250–450* (Vlad-Andrei Lăzărescu). La rândul ei, seria este parte a proiectului dedicat doctoranzilor și post-doctoranzilor din domeniul Istoriei, intitulat *MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală*, finanțat prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Axa prioritară nr. 1. *Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere*, Domeniul major de intervenție 1.5. *Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării*.

Lucrarea este structurată pe șapte capitole, ultimul dintre acestea fiind urmat de secțiunea dedicată bibliografiei utilizate. Capitolele ce alcătuiesc volumul sunt: *Scriptele Comitatului Timiș, Atitudini în fața morții în Banatul medieval, Castelul și așezarea Galad în secolele XIV–XVI, Familia Danffy de Duboz, Memoria scrisului în instituția urbană bănățeană, Contribuții documentare la istoria Șaradului, Un destin feminin în Banatul sfârșitului de secol XVI: Barbara Moise*. Încă din cuprins putem observa îmbinarea unor studii cu caracter general cu altele mai degrabă din sfera de micro-istorie, toate dedicate spațiului Banatului medieval și premodern. Din punct de vedere tematic, capitolele reunesc aspecte instituționale, aspecte dedicate mentalității colective, arhitecturii, ori biografiei.

Primei tematici îi sunt dedicate trei studii, vizând dezvoltarea scrisului instituțional în Banatul medieval și premodern. Acestea sunt: *Scriptele Comitatului Timiș, Memoria scrisului în instituția urbană bănățeană și Contribuții documentare la istoria Șaradului*. Prin cele zece subcapitole ale primului studiu, pare că cititorului i se aduc răspunsuri la o sferă largă de problematice care țin de scrierea instituțională în cadrul Comitatului Timiș. După poziționarea trendului de abordare a unui astfel de subiect mai degrabă marginalizat, autoarea își desfășoară expunerea în mod logic, urmând firul roșu al instituțiilor abilitate în emiterea de documente, al tipologiilor și autorilor acestora, al materialului folosit, al limbii de scriere, dar și al necesității autentificării documentelor prin sigiliu. Studiul redă în mod obiectiv atât progresul făcut în domeniu, cât și lungul drum care mai trebuie parcurs. Al doilea studiu, parte a tematicii aplecate asupra scrisului, respectiv instituționalizării acestuia în Evul Mediu și perioada premodernă, conturează un demers ce încearcă să explice consecințele încetării monopolului clericilor asupra practicii scrisului, înregistrat spre sfârșitul secolului al XV-lea. Studiul este gândit în două părți: *Orașul bănățean și Documentele emise*. Accentul primei părți evidențiază oglindirea vieții cotidiene urbane în documentele administrative, comitatense sau regale. Timișoara, Caransebeș, Lipova și Lugoj, considerate exemple de seamă ale urbanismului bănățean din Evul Mediu, sunt prezentate succesiv prin prisma statutului și posibilității juridice de emitere a documentelor. Printre centrele bănățene cu statut urban sunt amintite și Căvâranul, „satelit” al Caransebeșului, Carașova, „coagulat în jurul cetății Carașului” și Recașul. A doua parte a

studiului enumeră și explică instituțiile urbane, statutul juridic și componența consiliului orașenesc. Pentru completarea paletelor de tipologii ale scrisului bănățean, autoarea amintește arhivele personale și privilegiile păstrate în fondurile de arhivă. Studiul dedicat contribuțiilor documentare la istoria Șaradului vine să încheie această tematică, având de asemenea două părți, una dedicată domeniului Șarad, menționat documentar din anul 1330, iar alta aplecată asupra surselor scrise, ce fac referire la domeniul Șarad în contextul unei împărțiri a acestuia în secolul al XV-lea. Studiul conține și o secțiune de anexe, care cuprind trei documente relevante problematicii.

Castelul și așezarea Galad constituie cea parte a volumului dedicată istoriei cetăților și castelelor, a căror bază istoriografică, înclinată spre studii arheologice, este completată de resurse documentare, ce tind să iasă la lumină de sub praful instituțiilor în care sunt păstrate. Așezarea, localizată arheologic în sud-estul localității Novo Miloševi din Serbia de astăzi, este menționată în documente din secolul al XIV-lea, iar susținerea ridicării unui castel a fost favorizată de contextul politic al Ungariei în momentul înscăunării lui Matia Corvin. Castelul, ridicat de familia Gagymási, a intrat ulterior într-un anonimat de „400 de ani”, planul fiindu-i redescoperit între 1994–1995, în cadrul unor cercetări arheologice. Atenția autoarei asupra acestui castel provine, pe de o parte, din posibilitatea redării conexiunilor dintre viața și evoluția unei familii nobiliare și schimbările epocii în care au trăit, iar pe de altă parte, din succesul documentării în arhivă, care vine să confirme cercetările de teren privind construcțiile cu caracter defensiv din Banatul montan.

Sub aspect biografic, volumul cuprinde două studii dedicate acestei tematici. Pe de o parte, atenția și cercetările autoarei au fost suscitade de provocarea pe care o constituie încercarea de a reliefa proveniența lui Dan Duboz, constituirea domeniului eponim și mutațiile survenite prin transmiterea acestuia moștenitorilor acestuia. Pentru redarea acestui portret de familie, ivită pe scena istoriei la jumătatea secolului al XV-lea, autoarea abordează originea și genealogia. Modificările domeniului sunt prezentate cronologic, iar explicațiile oferite sunt însoțite de suport grafic, respectiv de o hartă a domeniului. Al doilea studiu biografic introduce povestea Barbarei Moise, care a trăit în secolul al XVII-lea, făcând parte din a treia generație a familiei Moise, cunoscută și drept Moise de Caransebeș. Nefiind ieșită din comun, viața Barbarei Moise este un exemplu de situații prin care trecea o femeie a secolului al XVII-lea, al cărui statut se impunea a fi reglementat legislativ. Astfel, fie că a fost vorba de zestrea Barbarei Moise, de căsătoriile, de averile moștenite, ori de statutul de văduvă, povestea acesteia și documentele care redau aspecte ale existenței ei reflectă situația femeii, nu doar în Banatul montan, ci în societatea secolului al XVII-lea. Studiul este susținut de opt documente și de genealogia parțială a familiei Moise în secolul al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea.

La nivel tematic, volumul Lिवiei Magina se încheie cu un studiu ce încearcă să surprindă omul secolului al XV-lea în fața morții. Instrumentarul folosit se sprijină, ca de altfel toate studiile acestui volum, pe recursul la document. Frica față de moarte este stăpânită de o oarecare pregătire a individului, de natură pragmatică, prin redactarea unui testament, sau de natură spirituală, prin pelerinaj, ctitorie ori donație.

În cele 120 de pagini, Livia Magina reunește o selecție de studii al căror element comun este documentul și recursul la acesta. Pentru autoare, documentul duce la recrearea unei perioade din istoria Banatului montan și tot documentul demonstrează propria-i validitate în toate aspectele vieții medievale și premoderne, edificând probleme spirituale, familiale, domeniiale, urbane, ori instituționale.

Corina Hopârtean

***Oameni și comunități în jurul Carpaților*, editor Ioan Marian Țiplic
(Cluj-Napoca: Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2015),
202 p.**

Volumul *Oameni și comunități în jurul Carpaților*, editat de către prof. univ. dr. Ioan Marian Țiplic, face parte din colecția *Collectanea*. Aceasta, alături de alte trei serii, *Homines et mores*, *Fontes archaeologici*, *Acta europeana*, redă o parte a rezultatelor proiectului MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală, finanțat prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Axa prioritară nr. 1. *Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere*, Domeniul major de intervenție 1.5. *Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării*.

Structurat în două părți, *Societate și cultură materială și Comunități și reprezentări*, volumul este prezentat cititorului în *Introducerea* realizată de către editorul Ioan Marian Țiplic. Prin aceasta se explică maniera de a împărți tematic volumul, rolul acestuia sub umbrela proiectului *Minerva ...*, dar și aportul cercetătorilor care, astfel, au avut ocazia de a-și prezenta rezultatele cercetărilor întreprinse în cadrul studiilor doctorale sau post-doctorale. Secțiunea I reunește 5 articole, dedicate unor teme din domeniul arheologiei preistorice și celei medievale timpurii, iar cea de-a doua secțiune conține 5 articole, dedicate analizelor de habitat preistoric și medieval, apariției și evoluției cimitirelor comunității săsești din Transilvania, sfinților patroni ai bisericilor acestor comunități medievale și analizei discursului de putere în Evul Mediu.

Autorii primei secțiuni, *Societate și cultură materială*, sunt Dan-Lucian Buzea, Victor Sava, Claudia Urduzia și Florin Mărginean. Lucrarea celui dintâi, *Painted flower motifs on Cucuteni-Ariuşd ceramics discovered at Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, Harghita County* (p. 11–39) face o trecere în revistă a istoriografiei dedicată subiectului, a originii motivului floral și o descriere bazată pe descoperirile de la Păuleni-Ciuc. Autorul integrează categoria vaselor biconice cu motiv floral în cea a așa-numitelor „prestige goods” (obiecte care reflectă un anumit statut), datorită frecvenței reduse a descoperirilor unor astfel de obiecte de inventar.

Prin cele două studii ale sale, Claudia Urduzia pune pe harta cercetărilor arheologice așa-numitul sit MS I, aflat între Miercurea Băi și Cunța, la limita dintre județele Sibiu și Alba. Primul studiu, *The Medieval Spurs discovered at Miercurea Băi – Cunța (MS I) during the researches carried out on the Highway Orăștie – Sibiu* (p. 53–62), descrie pintenii medievale descoperite în orizontul medieval al sitului. Aceștia sunt datați în a doua jumătate a secolului al XII-lea, cel târziu în prima jumătate a celui de-al XIII-lea și reprezintă un element important în datarea așezării medievale. Cel de-al doilea studiu, *Căldări de lut descoperite în așezarea medievală de la Miercurea Băi – Cunța (jud. Sibiu)* (p. 63–71), analizează o altă categorie de artefacte descoperite în MS I, și anume căldările de lut, a căror datare „relativ largă” între secolele XI–XIII este completată tocmai prin descoperirea pintenilor amintiți anterior. Ambele studii sunt completate atât de material cartografic, cât și de redarea grafică a tipologiei pintenilor și a fragmentelor ceramice reprezentative.

În studiul său, *Apariția artefactelor din cupru în Bazinul Mureșului Inferior și cel al Crișului Alb* (p. 41–52), Victor Sava evidențiază aportul ceramicii Tiszapolgár în răspândirea pieselor de cupru și descrie obiecte caracteristice, precum toporul ciocan de tip Pločnik de la Lipova și cel de tip Čoka Kremenýák. Investigația autorului continuă, după

cum o să vedem și mai jos, și cu referiri privind descoperiri din cupru în contextul orizontului cronologic Bodrogkeresztúr și Baden-Coțofeni, completând informația cu suport grafic, constând în hărți ale distribuției artefactelor din cupru.

Povestea din spatele a trei spade descoperite în județul Arad redă întocmai ceea ce autorul, Florin Mărginean, promite încă din titlu. Cele trei spade sunt considerate de către autor ca fiind inedite datorită contextului în care au fost găsite și a modului în care au ajuns sau nu în posesia muzeului din Arad. Este vorba despre o spadă de 113 cm, descoperită în albia Crișului Alb la Ineu și vândută unui colecționar din județul Arad. Celelalte două piese se află în muzeul din Arad. Acestea nu au fost păstrate în întregime. Pentru spada de la Ineu, autorul propune un interval cuprins între a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a celui următor. Una dintre piesele din colecția muzeului, MF 3, poate fi datată în secolul al XIV-lea, iar piesa MF 2 în următorul secol. Autorul nu uită să marcheze importanța acestor piese care vin să întregescă tabloul descoperirilor de spade medievale în România, atât textual, cât și grafic.

Ultimii doi autori deschid și cea de-a doua parte a volumului, dedicată comunităților și reprezentărilor acestora. Studiile celor doi, Victor Sava – *Descoperirile Bodrogkeresztúr și Baden la Sânpetru German, județul Arad* (p. 85–115) – și Florin Mărginean – *Urme de locuire din perioada arpadiană în zona Ghiorocului (jud. Arad)* (p. 117–138) și *O imagine de ansamblu asupra statutului social din jurul anului 1000 d. Hr., reflectată prin inventarul funerar al unor morminte descoperite pe valea Mureșului inferior* (p. 139–171) – caută, astfel, să reconstituie un fragment din viața unor comunități de mult „îngropate”. Autorii utilizează și material grafic, tabelar și cartografic pentru redarea cât mai elocventă a rezultatelor cercetărilor întreprinse, realizând fiecare și un catalog al pieselor descoperite. În cel de-al doilea studiu din această secțiune, amintit în rândurile anterioare, Florin Mărginean își dedică cercetările unei micro-zone din Bazinul Carpatic, valea Mureșului inferior, la cumpăna dintre secolele X și XI, venind în completarea unei bibliografii sumare și deficitare din punct de vedere metodologic, după cum însuși autorul declară. Florin Mărginean își bazează cercetarea pe un mormânt din Arad, de pe fostul teritoriu GAS Ceala, pe M13 din Nădlac, punctul Lutărie și mormântul de la Sânpetru German GAS. Toate acestea atestă un orizont când spațiul invocat se afla fie sub sfera de interes bizantină, reprezentată prin Glad, fie sub cea a lui Ahtum și a maghiarilor.

Simina Terian este autoarea studiului *Discursul puterii în Transilvania Evului Mediu timpuriu (secolele XI–XIII)* (p. 155–171). Prin acesta se stabilesc o serie de concluzii, precum apanajul „celor care luptă” și a „celor care se roagă” în privința exercitării discursului neomogen al puterii, determinat de raporturile regalitate-papalitate-nobilime. Autoarea evidențiază maniera de schimbare a acestei percepții în sânul „emitenților” discursului puterii odată cu secolul al XIII-lea, prin emanciparea statalității față de puterea religioasă. Toate acestea converg spre concluzia consolidării și creșterii numerice a așa-numitelor nuclee „periferice” de autoritate locală.

Volumul se încheie cu două studii realizate de către Ioan-Cosmin Ignat: *Cimitire aparținând sașilor din județul Sibiu* (p. 173–183) și *O analiză cu privire la hramul bisericilor săsești din bazinul Hârtibaciului* (p. 185–198). Cel dintâi dorește să stabilească premisele unor viitoare cercetări istorice. Demersul autorului punctează câteva aspecte privind cimitirele bisericilor rurale aparținând comunităților săsești în perioada medievală și cea modernă, încercând să incite comunitatea cercetătorilor spre noi perspective dedicate acestei tematici: locații, vechimea cimitirelor ori taxele impuse. Analiza hramului bisericilor

săsești reprezintă o altă perspectivă de abordare a istoriei ecleziastice a sașilor transilvăneni. Ioan-Cosmin Ignat oferă astfel un exemplu de re poziționare față de tematica abordată, făcând apel la suport grafic și statistic pentru redarea rezultatelor obținute prin coroborarea informațiilor oferite de studiile existente în limba germană și română.

Volumul se încheie cu o listă de prezentare a cercetătorilor, respectiv muzeografilor ale căror contribuții ne sunt oferite între copertile sale. La sfârșitul parcurgerii volumului, cititorul are într-adevăr senzația că a călătorit și descoperit *Oameni și comunități din jurul Carpaților*.

Corina Hopârtean

„... zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben.” Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565), Edition und Einleitung von Mária Pakucs-Willcocks (Sibiu, Bonn: Schuller Verlag, 2016), 365 p. (Quellen Zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, 5).

Volumul prezentat în aceste pagini a apărut în seria consacrată editării documentelor din arhivele săsești privitoare la istoria Transilvaniei începută la sfârșitul secolului al XIX-lea de Societatea de Studii Transilvane din Sibiu (*Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus Sächsischen Archiven*, Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde). După o întrerupere de aproape un secol, din anul 2001 seria este îngrijită de Societatea de Studii Transilvane din Heidelberg (*Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.v., Heidelberg*) și apare sub denumirea de *Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt*. Cartea de față constituie al cincilea număr din serie. Ediția a fost sprijinită de Institutul pentru cultura și istoria Europei de Sud-Est de pe lângă Universitatea din München, Germania (Institut für Kultur und Geschichte Südosteuropas, Ludwig-Maximilians-Universität München). Redactarea volumului a fost realizată în cadrul unui proiect de lucru susținut de Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, sub egida căruia activează autoarea. Prin susținerea acestui proiect, Academia Română duce mai departe editarea surselor documentare privitoare la sașii (și germanii) din Transilvania – volumele V, VI și VII ale prestigiosului *Urkundebuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* fiind publicate în 1975, 1981 și 1991 la Editura Academiei Române de către Gustav Gündisch în colaborare cu Herta Gündisch, Gernot Nussbächer și Konrad G. Gündisch – lucrări ce s-au întrerupt în anii '90.

Numele Mariei Pakucs-Willcocks este cunoscut în lumea științifică mai ales pentru preocupările sale de istorie economică și socială legate în special de Sibiul epocii moderne timpurii. Mai recent, ea este de asemenea traducătoare, redând în limba română, în colaborare cu Ovidiu Cristea, Marian Coman și Ovidiu Victor Olar, opera fundamentală în trei volume a lui Steven Runciman: *Istoria cruciadelor* (București: Editura Nemira, 2014–2015) (seria Byzantivm). Cea mai de seamă și apreciată lucrare a ei este monografia în limba engleză scrisă pe baza registrelor vamale despre Sibiu și comerțul oriental în secolul al XVI-lea (*Sibiu – Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania* (Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2007) (Seria *Städtegeschichte*, A/73), îngrijită de Institutul de Istoria Comparativă a Orașelor de pe lângă Universitatea din Münster,

Germania (Institut für vergleichende Städtegeschichte – Universität Münster). Printre cele mai cunoscute publicații ale autoarei se numără studiile despre relațiile comerciale ale Sibiului și Transilvaniei cu Imperiul Otoman, despre negoț și negustori orientali, precum și despre ordine și disciplină socială în Sibiul secolelor XVI–XVII.

Prin editarea primului registru de protocol din Sibiu, Mária Pakucs-Willcocks continuă efortul deosebit de publicare a documentelor istorice, prima încercare a ei în acest sens fiind transcrierea și redactarea registrelor de socoteli vamale sibiene din secolul al XVI-lea, atașate pe suport digital la monografia menționată mai sus.

Registrul protocol de ședință al consiliului orașenesc din Sibiu a fost consemnat între anii 1522 și 1565 în latină și germană, găsim însă în el și însemnări care se referă la perioade mai timpurii. În ciuda denumirii sale, descoperim pe paginile registrului însemnări legate nu doar de afaceri ale orașului Sibiu ci și de cele ale Universității Săsești, organismul politic și juridic al națiunii săsești din Transilvania. Întrucât perioada pe care o cuprinde registrul era marcată de schimbări majore pe plan politic, economic, social și cultural în viața Sibiului (blocada orașului în contextul conflictului pentru tron între Ioan Zapolya I și Ferdinand de Habsburg, trecerea la Reformă, revolta locuitorilor din 1556), cuprinsul lui este în mare parte cunoscut în istoriografie. Unele pasaje ale protocolului, mai cu seamă cele scrise în germană, au fost publicate izolat încă din secolul al XIX-lea: astfel, însemnările cu relevanță aparte în domeniul unei istorii juridice a orașului și legate de dreptul privat săsesc – Friedrich Schuler von Libloy, *Das Privatrecht der Siebenbürger Deutschen im systematischen Grundrisse* (Hermannstadt: 1858) –, sau cele privitoare la istoria Sibiului – constituții orașenești editate de același Friedrich Schuler von Libloy, *Merkwürdige Municipal-Constitutionen der Siebenbürger Szeklern und Sachsen* (Hermannstadt: 1862), sau de Gustav Seivert, *Hermannstädter Lokal-Statuten* (Hermannstadt: 1869), respectiv de Sándor Kolozsvári și Benedek Óvári, *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, I (Budapest: 1885). Gheorghe Duzinchevici, Evdochia Buta și Herta Gündisch, *Inventarul protocoalelor Primăriei Sibiu, 1521–1700* (București: Direcția Județeană a Arhivelor Statutului, 1958) au întocmit regețele protocoalelor de ședință ale magistratului sibian din perioada 1522–1700, printre care, desigur, și pentru materialul volumului de față. Un indice alfabetic al protocoalelor orașenești și cele ale Universității Săsești din perioada între 1420 și 1699, realizat de arhivarul sibian Martin Georg Hirling în 1800, a fost editat de Käthe Hientz, Bernard Heigl și Thomas Șindilariu, *Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle des Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität. 1391–1705* (Sibiu: Honterus Verlag, AKSL, 2007), în volum fiind alăturate și reproducerea digitale ale protocoalelor. Limbajul registrelor, la rândul lui, a fost examinat din punct de vedere lingvistic de către Dana Janetta Dogaru, în numeroase studii.

Deși registrul început în 1522 este cel mai vechi protocol de ședință din Sibiu care s-a păstrat până în zilele noastre, nu înseamnă că înainte de elaborarea acestuia să nu fi fost întocmite și alte registre de administrația orașenească. Acest fapt este semnalat în introducerea ediției și de către Mária Pakucs-Willcocks care atrage atenția asupra unui act din 1419 (potrivit conținutului, un contract prenuptial) și care face referire la existența unei cărți orașenești (*Statpuch*) încă la aceea dată. În secolul al XIX-lea însă, această carte nu s-a mai regăsit în arhivele orașului. Registrul întocmit între anii 1522 și 1565 reprezintă, deci, primul volum din șirul protocoalelor orașenești păstrate la arhiva de odinioară a orașului

Sibiu și a națiunii săsești și care se regăsește și astăzi în arhivele statutului. În ceea ce privește natura însemnărilor, 362 la număr, registrul sibian poate fi comparat cu protocoalele tipice elaborate de cancelarii și instituții urbane din perioada medievală târzie și modernă timpurie. După gen, registrul face parte din categoria cărților orășenești, cu toate că găsim pe paginile sale și însemnări legate de activitatea juridică a Universității Săsești. Înșiși notarii care înregistrau conținutul protocolului se refereau la această carte sub denumirile de *liber civitatis*, *Stadbuch* (pe lângă *codex*, *protochollon*, *protocolon urbis*). Registrul a fost început de notarul Georg Reicherstorffer, care a definit încă de la bun început, pe prima pagină a protocolului, și scopul elaborării acestui material, considerându-l un document prin care rămân păstrate pentru posteritate exercițiul judecătoresc și hotărârile autorităților date în disputele locuitorilor din comuna politică – orășenească și națională deopotrivă – *respublica sibiană*.

Cea mai mare parte a intrărilor cuprind hotărâri ale consiliului orășenesc date în procesele pornite între locuitorii de sub jurisdicția proprie, în certuri de natură privată: vânzări-cumpărări, gaj și amanet, testamente, datorii, tutelă. Pe paginile protocolului au fost înregistrate și listele anuale ale consilierilor (magistraților) locali, fapt ce dă registrului un caracter public. Cele mai multe cazuri consemnate în volum se referă la acțiunile juridice ale orășenilor și ale locuitorilor satelor de sub jurisdicția Sibiului, puține fiind acele înscrieri – autoarea numără în total 27 de cazuri – care semnaleză hotărâri judecătorești ale Universității Săsești în pricini apelate din Bistrița sau Cluj, ori reînnoiri de procese. Acest caracter duplicitar al însemnărilor nu este dus însă la bun sfârșit în mod consecvent, registrul rămânând în principal un produs al magistratului orășenesc.

Volumul de față începe cu un studiu introductiv succint, semnat de Măria Pakucs-Willcocks. În transcrierea textului, autoarea a ținut cont de regulile de redactare a documentelor latine și germane din perioada premodernă, semnalate în introducere și urmărite în mod consecvent pe tot parcursul lucrării. Deoarece fotocopiile digitale după paginile protocolului sunt la dispoziția cercetării, redactarea nu trebuia să țină cont cu rigoare de aspecte lingvistice, publicația fiind destinată valorificării conținutului. Însemnările cuprinse în volum sunt precedate de regeste care sunt mai cuprinzătoare în cazul textelor latine. O dificultate aparte întâmpinată de autoare în transcrierea textului și în alcătuirea indicilor de la sfârșitul cărții a constituit alternarea limbilor latină și germană în document (însemnările cuprinse în registru fiind concepute până în anul 1556 în mare parte în limba latină, după care în germană); astfel, au trebuit să fie luate în considerare atât regulile generale de editare a documentelor latine cât și a celor germane. Căutarea printre însemnările aranjate cronologic este înlesnită de un indice complex onomastic și toponimic, respectiv un indice minuțios de termeni. Acest volum se relevă prin calitatea științifică a indicilor de la sfârșitul cărții. Ultima parte a volumului cuprinde regestele traduse în limba română.

Prin editarea acestui izvor istoric, Măria Pakucs-Willcocks se alătură tradiției celei mai nobile a generațiilor de istorici, angajându-se nu doar la analiza, ci și la publicarea surselor consultate, în folosul cercetării.

Julia Derzsi

***Das Gerichtsbuch des Kronstädter Rates / Cartea de judecată
a Sfatului orașului Brașov (1558–1580), (Quellen zur Geschichte der Stadt
Kronstadt / Documente privind istoria orașului Brașov, vol X), Hg./ed.
Julia Derzsi (Brașov: Editura Aldus, 2016), 228 p.***

Cărțile de Protocol (*codex, prothocollon, protocolon urbis, liber civitatis, Stadbuch*) sunt un produs al magistratelor și cancelariilor urbane din Europa centrală în Evul Mediu și în Epoca Modernă timpurie. Astfel de documente sunt atestate în orașele săsești ale Transilvaniei încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. În protocoalele timpurii notarii orășenești înregistrau diferite măsuri administrative și fiscale ale magistratului, sentințe judecătorești exprimate de acesta sau adevăruri de înțelegeri, tranzacții, partaje și testamente. Cu trecerea timpului activitatea administrativă, fiscală și juridică a magistratelor orășenești s-a intensificat și diversificat și a apărut nevoia consemnării ei în protocoale separate. Astfel, au apărut protocoale ale hotărârilor administrative și fiscale, protocoale de judecată, protocoale de partaj etc. Cea mai veche carte de judecată din Transilvania s-a păstrat la Brașov și poartă titlul *Liber actuarius. Quo summam sententiae finales iudiciorum senatus Coronensis. Item et dominorum provincialium Terrae Barcza*. După cum anunță și titlul, cartea cuprinde sentințele judecătorești ale magistratului brașovean din perioada 1558–1580 și a fost întocmită, din ordinul acestuia, de către patru notari orășenești, care s-au succedat în intervalul cronologic menționat. *Liber actuarius* este editată în limba germană, pentru prima dată în istoriografie, de către Julia Derzsi, cercetător științific III la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, specializată în istoria dreptului orășenesc în Epoca Modernă timpurie. Ediția a fost inclusă în prestigioasa colecție *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, constituind volumul X al acesteia. Textul propriu-zis este precedat de un cuvânt înainte (p. I–II), care relevă importanța acestui document istoric complex și legătura sa directă cu *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transylvania* sau *Eigen-Landrecht*, cartea de legi întocmită de Mathias Fronius, notarul orașului Brașov din răstimpul în care a fost întocmit și *Liber actuarius*. De altfel, Mathias Fronius este unul dintre cei patru notari care au scris cartea de judecată a magistratului brașovean. *Cuvântul înainte* este urmat de o *Introducere* (p. III–XVII) în care editoarea vorbește despre locul prezentei ediții în eforturile colegilor români și maghiari de editare a acestui tip de izvoare din Transilvania princiară (p. III–IV). Descrierea „tehnică” a cărții de judecată brașovene (p. IV–IX) este urmată de un excurs privitor la organizarea juridică a Brașovului și a Țării Bârsei în Epoca Modernă timpurie (p. IX–XIV). Metodologia de lucru folosită în editarea acestui document este expusă separat (p. XIV–XVII). Textul documentului, ce cuprinde cele 549 de sentințe judecătorești ale magistratului brașovean din perioada 1558–1580 acoperă majoritatea spațiului din volum (p. 1–187). Este urmat de un indice (mixt) de antroponime și toponime (p. 189–205) precum și de un util indice de materii care este în același timp și glosar (p. 206–228). Acesta din urmă cuprinde exclusiv termeni germani care apar în text.

Textul documentului fost scris în dialectul german *Frühneuhochdeutsch* (folosit între secolele XIV–XVII), cu excepția preambulului latin, ce expune pe scurt conținutul cărții de judecată. Editoarea a stabilit că textul a fost scris de cinci mâini diferite: notarul Mathias Fronius (însemnările dintre 1558–1569), notarul Bartholomeus Fuchs (însemnările dintre 1570–1572), notarul Marcus Leporinus (însemnările dintre 1573–1578), un scrib neidentificat

(însemnarea din 6 iunie 1580 și o notiță din 1582), notarul Christianus Benkner din secolul al XVII-lea (o însemnare ulterioară, singulară). Sentințele consemnate în cartea de judecată sunt aranjate în ordine cronologică și par a fi transcrierea „pe curat” a unor notițe scrise în timpul sau după ședințele de judecată. *Liber actuarius* cuprinde, astfel, activitatea magistratului brașovean în calitate de instanță de judecată. Majoritatea sentințelor se referă la pricini civile ale locuitorilor din Brașov și din Țara Bârsei. Deasupra fiecărei sentințe este trecut locul de proveniență a părților implicate în proces. Excepție fac unele regulamente comunale, hotărâri ale magistratului în domeniul administrativ și privitoare la bresle. Tot excepțional, sunt cuprinse unele recomandări pentru diferiți tineri pentru admiterea lor în bresle sau autentificarea unor mărturii de judecată. Pentru fiecare dintre cele 549 de sentințe și hotărâri ale magistratului brașovean din *Liber actuarius*, editoarea a întocmit câte un scurt regist. De asemenea, este indicată și paginația manuscrisului. Dimensiunea sentințelor diferă de la un caz la altul, însemnări mai consistente putând fi constatate abia după 1575, în timpul notariatului lui Marcus Leporinus.

Editarea acestui document este un câștig deosebit pentru istoriografie, întrucât el nu este relevant doar pentru istoria dreptului (după cum ar părea la prima vedere), ci și pentru istoria socială și economică, pentru istoria culturii materiale și a mentalităților. Documentul ne oferă o adevărată introspecție în lumea orășenilor din Brașov și a celorlalți locuitori ai Țării Bârsei, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Liviu Cîmpeanu

**Communitäts-Verhandlungsprotokoll der Marktgemeinde Zeiden (1800–1866) /
Procesele verbale ale Consiliului comunal al târgului Codlea (1800–1866)
(Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, / Documente privind istoria
orașului Brașov, vol. XI), Hrsg./eds. Liviu Cîmpeanu, Bernhard Heigl,
Thomas Șindilariu (Brașov-Heidelberg: Editura Aldus / Arbeitskreis
für Siebenbürgische Landeskunde, 2016), 528 p.**

Volumul de documente din seria Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Bd. XI: Communitäts-Verhandlungsprotokoll der Marktgemeinde Zeiden (1800–1866) / Documente privind istoria orașului Brașov, vol. XI: Procesele verbale ale Consiliului comunal al târgului Codlea (1800–1866) se anunță a fi un instrument util de lucru pentru cercetătorii preocupați de istoria modernă a Transilvaniei, în general, și a Țării Bârsei, în special. Contribuția se înscrie într-o serie de apariții recente de volume de documente privind istoria premodernă și modernă a sașilor transilvăneni și a civilizației urbane create de aceștia precum: *Hermannstadt und Siebenbürgen. Die Protokolle des Hermannstädter Rates und der Sächsischen Nationsuniversität. 1391–1705*, Hrsg. Käthe Hientz, Bernhard Heigl, Thomas Șindilariu (Sibiu: Editura Honterus, 2007), „Zu urkundt in das Stadtbuch lassen einschreiben”. *Die ältesten Protokolle von Hermannstadt und der Sächsischen Nationsuniversität (1522–1565)*, Hg. Mária Pakucs-Willcocks (Sibiu-Bonn: editura Schiller, 2016) și *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt/Documente privind istoria orașului Brașov*, vol. X. *Das Gerichtsbuch des Kronstädter Rates/Cartea de judecată a Sfătuului orașului Brașov (1558–1580)*, Hg./ed. Julia Derzsi (Brașov: editura Aldus, 2016).

Volumul de documente editat de Liviu Cîmpeanu, Bernhard Heigl, Thomas Şindilariu este rezultatul unui proiect finanţat de comunitatea saşilor oraşului Codlea (Heimatortsgemeinschaft Zeiden) prin asociaţia „Stiftung Zeiden”. De asemenea, lucrarea a apărut cu sprijinul Forumului Democrat al Germanilor din Braşov, a Societăţii de Studii Transilvane Heidelberg-Sibiu, a Arhivelor Naţionale – filiala judeţeană Braşov şi a Arhivei Bisericii Negre din Braşov, ultima instituţie fiind cea care deţine în custodie documentele editate. Volumul cuprinde, pe lângă corpusul de documente, o prefaţă semnată de preşedintele asociaţiei „Stiftung Zeiden”, Reinhold Mieskes, o introducere de contextualizare a documentelor, redactată de Thomas Şindilariu, o transcriere a unui index al lor, realizat în anul 1899 de vice-notarul Paul Meedt şi, în final, câteva reproduceri ale unor tablouri, gravuri şi documente originale.

Aşa cum precizează şi titlul, corpusul de documente este alcătuit din protocoalele redactate de către notarul comunităţii în perioada 1800–1866, cu ocazia întrunirii sfatului („Rat”) târgului Codlea şi a adunării comunităţii („Communität”), alcătuită din oamenii ei de vază. Sfatul era format din jude („Richter”), villic („Hann”) şi cetăţeni juraţi („Ratsgeschworenen”). Documentele originale au fost redactate într-o germană care, în opinia editorilor, încearcă să imite limbajul baroc specific birocrăţiei cezaro-crăieşti. Pentru a transcrie protocoalele, editorii au întreprins un travaliu deosebit, respectiv descifrarea scrierii gotice curente a celor 730 de pagini de documente originale.

Cele mai multe documente din corpusul volumului privesc hotărâri administrative ale sfatului comunităţii Codlea, decizii fiscale sau hotărâri de jurisdicţie minoră, care cădeau în sarcina autorităţilor locale. La fiecare întâlnire a sfatului sau a adunării comunităţii, notarul era însărcinat cu scrierea în protocol a celor dezbătute şi hotărâte în timpul şedinţei. Orice protocol începea cu menţionarea membrilor sfatului sau/şi a adunării comunităţii şi cu formulele de jurământ specifice pentru membrii acestor foruri locale.

Documentele editate oferă o imagine detaliată a vieţii comunităţii târgului Codlea, văzută prin ochii elitei săseşti locale. Acestea reprezintă o sursă istorică valoroasă pentru istoria administrativă, economică, precum şi a vieţii cotidiene din localităţile din Ţara Bârsei din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Multe dintre documente nu vizează doar comunitatea târgului Codlea, ci şi raporturile sale cu instituţiile statului habsburgic sau cu alte comunităţi vecine din Ţara Bârsei. Din acest punct de vedere, documentele ilustrează în detaliu reacţiile comunităţii locale la transformările administrative şi economice produse de modernizarea Transilvaniei sau edificarea statului modern. Spre exemplu, unele dintre documente tratează problema încartuirii trupelor habsburgice, care cădeau în sarcina locuitorilor târgului. Ca reacţie, comunitatea locală a decis în 1858 construirea unei cazărmi pentru husari pentru ca viaţa locuitorilor Codlei să fie mai puţin afectată de această îndatorire (p. 270–271). Într-un document din 1856 se afirmă opoziţia comunităţii faţă de contribuţia cerută în vederea construirii căii ferate, care urma să străbată hotarul târgului, deranjând astfel viaţa şi ordinea încetăţenită (p. 259–260). Dincolo de importanţa sa pentru istoria locală, volumul de documente ilustrează într-un cadru mai larg raporturile dintre autorităţile locale şi cele centrale în Transilvania habsburgică, precum şi felul în care viaţa comunităţilor a fost schimbată de procesele de modernizare administrativă sau economică a provinciei.

Corneliu Pintilescu

***A World of Innovation. Cartography in the Time of Gerhard*, editori Gerhard Holzer, Valerie Newby, Petra Svatek și Georg Zotti (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015), 280 p. cu 93 de il.**

Gerhard Mercator este cunoscut în istoria cartografiei pentru atlasul său (*Atlas Sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura*, publicat în 1595) și pentru introducerea unei proiecții cilindrice revoluționare (cunoscută ca proiecția Mercator), folosită și astăzi pentru hărțile de navigație. Articolele publicate în acest volum au fost prezentate la Viena, în 2012, în cadrul unui simpozion organizat de Societatea Internațională a Colecționarilor de Hărți, Academia de Științe a Austriei și Societatea Austro-Belgiană, cu ocazia aniversării a 500 de ani de la nașterea cunoscutului geograf și cartograf. Studiile prezintă rezultatele noilor cercetări legate de activitatea lui Mercator și cartografia în teritoriile habsburgice în secolul al XVI-lea¹. Volumul este structurat în patru părți: (1) *Cartografia în Imperiul Habsburgic în timpul lui Mercator*, (2) *Gerhard Mercator, atlasul său și cosmografia timpului său*, (3) *Colaboratorii și sursele lui Mercator* și (4) *Globuri și hărți cerești în vremea lui Mercator*.

În prima parte, Helga Hühnel (*“Geographica” from the first half of the 16th century*) descrie colecțiile geografice din perioada 1500–1550 păstrate în Biblioteca Națională a Austriei. Printre acestea se numără rapoartele de călătorie ale lui Amerigo Vespucci sau relatarea călătoriei lui Fernando Magellan (1519–1522), publicată în 1523 de cărturarul de origine transilvăneană aflat în serviciul împăratului Carol al V-lea, Maximilian Transylvanicus. Între cosmografiile păstrate la Viena sunt amintite cele ale lui Martin Waldseemüller și Matthias Ringman, Petru Apian, Sebastian Münster, dar și *Rudimenta Cosmografica* a lui Johannes Honterus (apărută în 1542 la Brașov).

Studiul lui Ferdinand Opll (*Vienna from the 15th century to the Middle of the 16th century: Topography and Townscape*) tratează topografia și reprezentările Vienei între secolul al XV-lea și mijlocul secolului al XVI-lea. După primele reprezentări ale orașului în cadrul unor scene biblice (printre care este menționată reprezentarea Vienei în scena crucificării Mântuitorului de pe altarul bisericii Sf. Margareta din Mediaș), importanța reproducerilor exacte crește odată cu asediul otoman din 1529 și construcția noilor fortificațiilor. Ferdinand Opll semnalează un document cartografic valoros pentru istoria Europei de Sud-Est, *Descriptio expeditionis Tyrcaicae*. Harta, descoperită în 2007, prezintă campania armatei otomane spre Viena în 1529 și a fost publicată în 1530 la Nürnberg de Johann Haselberg și Cristoph Zell².

Petra Svatek (*The “Typi chorographici provinciarum Austriae” (1651) by Wolfgang Lazius – Petra Svatek*) a analizat activitatea cartografică a lui Wolfgang Lazius. Acesta este autorul primului atlas regional dedicat Austriei (*Typi chorographici Austriae*, 1561), dar și

¹ Regiunea în care Mercator a activat o bună parte a vieții sale, Flandra, era, din 1482, posesiune a Casei de Habsburg.

² Harta reprezintă Europa Centrală și de Sud-Est destul de fidel, ținând cont de cunoștințele geografice acumulate până în 1530. Armata otomană figurează ca o coloană continuă de trupe ce pornesc dinspre Constantinopol. Documentul cartografic a fost reprodus în Peter H. Meurer, Günter Schilder, „Die Wandkarte des Türkenzuges 1529 von Johann Haselberg und Christoph Zell”, *Cartographica Helvetica* 39 (2009): 28–29.

a unei hărți a Regatului Ungariei ce include Transilvania (tipărită în 1552/1556)³. Lazius a fost un pionier al cartografiei tematice, numărându-se printre primii autori de hărți istorice și politice. În *Typi chorographici Austriae* a inclus două hărți istorice ale Mărcii Orientale (în epoca carolingiană, respectiv în timpul domniei împăratului Otto I). Atât în capitolul Petrei Svatek, cât și în cel redactat de Elmar Csaplovics (*The Emergence of Early Regional Maps of Hungary and their influence on the Mercator Maps of Hungary*) este evidențiat rolul lui Lazius în transmiterea unor informații cartografice legate de posesiunile habsburgice⁴ în lucrările importante publicate mai târziu de Abraham Ortelius⁵ și Gerhard Mercator. Pentru regiunea Transilvaniei, Lazius a preluat numeroase informații din harta întocmită de Johannes Honterus (tipărită la Basel în 1532). Un alt autor al unor hărți ale Ungariei și Transilvaniei folosite de Ortelius și Mercator a fost umanistul Johannes Sambucus (János Zsámboky).

Capitolul lui Zsolt Török (*16th Century Fortification Atlases of the Habsburg-Ottoman Border Zone – Zsolt Győző Török*) este dedicat atlaselor frontierei otomano-habsburgice realizate de membrii familiei Angielini în anii 1570. Sursele documentare arată existența a doi frați Angielini, Natale și Nicolo, prezenți în calitate de meșteri constructori (*Paumaister*) în zona de frontieră a domeniilor habsburgice din Ungaria și Croația. Numele lui Natale Angielini este legat și de o hartă a zonei Satu Mare, tipărită în cinstea campaniei victorioase a generalului imperial Lazarus von Schwendi din 1565⁶. „Atlasul Angielini”, publicat doar sub formă de manuscris, s-a păstrat în mai multe exemplare, dintre care cel mai elaborat sub aspect grafic este cel aflat în Biblioteca Națională a Austriei. Alte exemplare se păstrează la Viena (al doilea exemplar din Biblioteca Națională), Karlsruhe (un exemplar) sau Dresda (două exemplare). Pe lângă planurile de orașe și fortificații, printre care se numără un plan al cetății Satu Mare⁷, atlasele cuprind cinci hărți corografice ale districtelor militare habsburgice din zona de frontieră. O hartă generală a Ungariei, datată cca 1575, este inclusă doar într-un exemplar al atlasului păstrat la Dresda.

În partea a doua, articolul lui Peter van der Krogt (*Gerhard Mercator and his Cosmography: How the “Atlas” became an Atlas – Peter van der Krogt*) descrie proveniența numelui de „Atlas” și procesul care a dus la elaborarea unei ample cosmografii de către Mercator. Acesta a reușit să finalizeze doar parțial proiectul înaintea morții sale, în 1594. Fiul lui Gerhard Mercator, Rumoldus, este responsabil de publicarea unei părți a cosmografiei sub forma atlasului, la Duisburg, în 1595⁸. Lucrarea va apărea și în secolul al

---

³ Pentru o analiză a reprezentării Transilvaniei în harta Ungariei a lui Lazius, vezi Hans Meschendörfer și Otto Mittelstrass, *Siebenbürgen auf alten Karten: Lazarus/Tannstetter 1528, Johannes Honterus 1532, Wolfgang Lazius 1552/56* (Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 1996).

⁴ Inclusiv a Transilvaniei, aflată în întregime sub controlul împăratului Ferdinand I între 1528–1529 și 1551–1556.

⁵ *Theatrum Orbis Terrarum* (publicat prima dată în 1570).

⁶ Harta este reprodusă în Zsolt G. Török, „Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650”, în *History of Cartography*, vol. III, *Cartography in the European Renaissance*, ed. David Woodward (Chicago-Londra: The University of Chicago Press, 2007), 1845.

⁷ Planul cetății Satu Mare dintr-un exemplar al atlasului păstrat la Viena este reprodus în Diana Iegar, Tamás Sárándi, Péter Levente Szócs, „Direcții de evoluție urbană în istoria orașului Satu Mare”, *Satu Mare – Studii și comunicări, seria Istorie-Etnografie-Artă* 26/2 (2010): 39.

⁸ Atlasul conține o hartă a Transilvaniei (*Transylvania*), dar și o hartă ce cuprinde Moldova și Țara Românească (*Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*).

XVII-lea, sub forma edițiilor publicate, după anul 1606, la Amsterdam, de către editorul Cornelius Claesz, în colaborare cu gravorul și cartograful Jodocus Hondius.

Monica Milanese (*“Intentio totius cosmographiae”*) realizează o interesantă analiză a scopului cosmografiei și a atitudinii autorilor unor astfel de lucrări, față de acest tip de descriere, în secolul al XVI-lea. Înțelesul termenului de cosmografie s-a schimbat și, începând cu secolul al XV-lea, a avut și sensul de geografie, așa cum fusese definită de Claudius Ptolemeu (o cartare a lumii cunoscute bazată pe coordonate). Pentru unii autori – printre care și Mercator – cosmografia avea un înțeles religios, deși alți cosmografi au avut o atitudine mai seculară.

Studiul Patriciei Seed (*Unpasted: A Guide to Surviving Prints of Mercator’s Nautical Chart of 1569*) prezintă un ghid al tipăriturilor hărții nautice a lui Mercator din 1569, celebră datorită utilizării unei proiecții inovatoare ce nu deformează unghiurile (proiecția Mercator)⁹. Exemplare ale acestei hărți se păstrează astăzi în colecțiile Bibliotecii Naționale din Paris, Muzeului Maritim din Rotterdam, Bibliotecii Universitare din Leiden și la British Museum din Londra.

În primul articol din partea a treia, Marcel van der Broecke (*Mercator and Ortelius: Two of a Kind?*) încearcă să stabilească cât de mari erau asemănările dintre Abraham Ortelius și Gerhard Mercator. Este punctat faptul că, dintre cei doi, Mercator era un geograf mai capabil, însă Ortelius, deși a fost un autodidact, poseda cunoștințe istorice și lingvistice superioare. Stilul publicistic certifică preocupările distincte ale celor doi cartografi. Informațiile oferite de Ortelius în completarea hărților sale sunt mai curând legate de economia și istoria regiunilor, personalități, diferențele lingvistice etc., în timp ce Mercator oferă informații legate de organizarea nobilimii, districtele bisericești, organizarea juridică, de obicei sub forma unor liste¹⁰. Datorită vastelor cunoștințe matematice și geografice ale lui Mercator, hărțile sale sunt mai riguroase, fapt recunoscut inclusiv de Ortelius.

Jan de Graeve (*The Scientific Library of Gerhard Mercator*) încearcă să reconstituie biblioteca științifică a lui Mercator în baza inventarului cărților sale (realizat cu ocazia unei licitații în 1604). Biblioteca cuprindea 1000 de titluri în 800 de volume. În continuare, Wouter Bracke prezintă colecția de hărți a lui Christian Sgrooten (*A Royal Source for Mercator: The “Atlas Bruxellensis”*), una dintre sursele folosite de Mercator pentru hărțile vestului Germaniei și ale Țărilor de Jos. Pentru Bracke, *Atlas Bruxellensis* (1573), la fel ca hărțile Ungariei realizate de notarul Lazarus (1528) sau Wolfgang Lazius (1552/1556), reprezintă dovezi ale politicii de centralizare dusă de monarhii Casei de Habsburg în diversele teritorii stăpânite în secolul al XVI-lea.

În partea a patra, studiul lui Nick Kanas (*Celestial Maps and Frontispieces in the Time of Mercator*) este dedicat hărților și atlaselor cerești din secolele XVI–XVII. Odată cu explorarea emisferei sudice și introducerea telescopului, au fost identificate noi stele și constelații. Prin urmare, hărțile cerești au devenit mult mai detaliate în această epocă. Ultimul articol îi aparține lui Thomas Horst (*Mercator as Cosmographer: His Globes and their Relationship to Astrology*) și prezintă globurile realizate de Mercator prin prisma relației cu astrologia. Atât inelul orizontal al globului terestru din 1541, cât și cel al globului ceresc din 1551 conțin informații astrologice. Tot lui Mercator îi mai este atribuit un disc astrologic, realizat în 1551 și păstrat la Muzeul de Istorie din Basel.

⁹ *Nova et Aucta Orbis Terrae Descriptio ad Usum Navigantium Emendate Accommodata.*

¹⁰ Descrierile ce însoțesc hărțile din atlas referitoare la Transilvania, Moldova și Țara Românească au fost analizate de Marin Popescu-Spineni, „Geograful Mercator și Țările Românești”, *Anuarul Societății Studenților în Geografie „Soveja”* 11 (1938): 98–109.

Capitolele sunt însoțite de 93 de imagini alb-negru, în principal fragmente din hărți istorice, pagini din diferite publicații, documente sau tabele grafice. Majoritatea sunt reproduse la o calitate bună, deși sunt limitate ca dimensiune de formatul A5 al cărții. Din păcate există și ilustrații redată la o calitate slabă, de pildă harta Marcator a Austriei (p. 204) sau harta așezărilor din Țările de Jos și nord-vestul Germaniei, unde a activat Mercator (p. 233).

Pe lângă articolele legate de contribuțiile geografice și cartografice ale lui Mercator, printre care se disting câteva cercetări valoroase, lucrarea conține și unele studii ce nu au legătură directă cu personalitatea aniversată. Incluziunea capitolelor referitoare la cartografia în teritoriile habsburgice ar putea părea forțată, însă o parte din acestea conțin informații ce prezintă interes pentru istoria Transilvaniei în secolul al XVI-lea.

Principalul merit al volumului este plasarea într-un context european a creației lui Mercator și înfățișarea legăturilor complexe existente între realizările în domeniul cartografiei în epoca Renașterii și a Umanismului.

Andrei Nacu

Hans Karl Zell, *Mein Heldsdorf Erinnerungen an Plätze, Namen, Sprache* (Oberursel: Förderverein Heldsdorf e.V., 2016), 103 s. + Illustrationen, Pläne.

In dem Vorwort [Seite 6] dieser Heldsdorfer kleinen Ortsmonografie bemerkt der Herausgeber, Heiner Depner, dass Hans Zell (als Hansonkel bekannt), Dank gebührt, da er aus seiner Erinnerung die Orte lokalisiert und benannt hat, die für ihn, den Herausgeber selbst und hunderte andere Heldsdorfer, die ihr Leben nicht mehr im Heimatdorf verbringen, zur alltäglichen Umgebung gehörten. Außerdem hat er die Spitznamen der Heldsdorfer aufgelistet, unter denen diese eigentlich bekannt waren. Die richtigen Vornamen und Familiennamen spielten im Alltag eine untergeordnete Rolle. Zudem hat Hans Zell etwa 2000 Begriffe aufgeschrieben, die für das Heldsdorferische grundlegend und wesentlich sind.

Ein weiterer Dank für die Fertigstellung des vorliegenden Büchleins gilt zunächst Karl-Heinz Brenndorfer, der mit dem Layout und den einleitenden Texten beauftragt war und in mühevoller Arbeit die Karten angefertigt hat. Thomas Wagner hat eine umfassende Liste an Spitznamen gesammelt und diese zur Verfügung gestellt. Sie ergänzt die Liste, der von Hans Zell gebrachten Spitznamen.

Um die angeführte Schreibweise der Heldsdorfer Mundart hat sich Hans-Otto Tittes bemüht und seine für das Heldsdorferische angepassten Orthografieregeln zur Verfügung gestellt. Korrektur hat Imke Depner gelesen.

Zum Geleit [Seite 7–12]

Dieser Abschnitt umfasst auch die Schreib- und Leseregeln sowie eine Übersicht bezüglich der Spitz- und Beinamen.

Zum „Geleit“ bemerkt Hans Zell: *Eines haben alle Dialekte gemeinsam: Sie verbinden die Sprecher miteinander und fördern das Zugehörigkeitsgefühl zu einer Gruppe und die Verbundenheit zur Heimat. Bedauerlich, dass Hochdeutsch die Mundarten immer weiter verdrängt. Auch der Generationswechsel trägt zu dem Aussterben der Dialekte bei. Hierbei ein Versuch etwas entgegenzusteuern.*

1.1 Zu Schreib- und Leseregeln

Um einen Einblick in die Heldsdorfer Mundart zu erhalten, wollen wir, die von Hans-Otto Tittes mitgegebenen Schreib- und Leseregeln anführen:

- Als *â* wird zum Beispiel gelesen: *âlt* und *bâld*.
  - Die Doppelpunkte auf dem *ë* als auch auf dem *î* sollen hervorheben, dass der jeweilige Vokal jeweils verhalten gelesen und ausgesprochen wird, zum Beispiel: *giën* (geben), *Liëwen* (Leben), oder *giën* (die andern).
  - Die im Deutschen nicht vorhandenen Reibelaute werden durch *ğ* wiedergegeben, zum Beispiel: *moğer* (mager), *Woğen* (Wagen), *Moğen* (Magen).
  - Das stimmhafte „sch“ wird durch die Kombination *sh* wiedergegeben, wie in *Shapp* (Tasche an Kleidungsstücken), *Shandar* (Gendarm), *shoandern* (schlendern, flanieren).
  - Damit ein Vokal vor zwei Konsonanten lang ausgesprochen wird, wird er verdoppelt, zum Beispiel: *ââlt*, *hââlden*, *geestern*;
  - Folgt auf einen Vokal nur ein Konsonant, dann wird der Vokal lang ausgesprochen, wie in *molen* (mahlen), *eßen* (essen), *beßer* (besser). In diesem Fall hätte man den Vokal mit einem darüber gesetzten Längsstrich schreiben können, zum Beispiel: *mölen* (malen), *ēßen* (essen), *bēßer* (besser).
  - Sowohl „ae“, „oe“ als auch „ue“ werden nie als ä, ö, ü gelesen, da das „e“ so wie das rumänische „ă“ ausgesprochen wird. Dafür die Beispiele: *Puer* (Paar), *duer* (dorthin), *wuer* (wohin), *Bued* (Bad). Für diesen Laut hätte man *ə*, das „Murmel-e“ wählen können.
  - Da auch die deutsche Rechtschreibung berücksichtigt werden soll, wird zum Beispiel bei „Maus“ ‚Mäus‘ geschrieben, ebenso auch „Haus“ ‚Häus‘.
- Darauf wird auch auf Zahlen, Wochentage und Farben eingegangen.

1.2 Übersicht bezüglich Spitz- und Beinamen

Karl-Heinz Brenndörfer schickt voraus, dass für Heldsdorf zahlreiche Spitz- und Übernamen charakteristisch sind. Das ist der Häufigkeit vieler gleicher Familiennamen mit oftmals gleichem Vornamen zuzuschreiben. So gab es 1963 22 Familien mit dem Namen „Mooser“, 25 mit dem Namen „Nikolaus“. Die Beinamen oder Übernamen sind ähnlich wie die Familiennamen entstanden, wurden aber in die Matrikelbücher nicht aufgenommen, obwohl sie im Volksmund stark im Gebrauch waren und auch noch sind, so dass der Familienname oft ganz in den Hintergrund gedrängt wurde.

Brenndörfer führt an, dass Ernst Rothbächer sich mit der Entstehung der Spitznamen intensiv beschäftigt hat und sie nach bestimmten Kriterien auch gruppiert hat. Diese Gruppierung wird mit anschaulichen Beispielen angeführt.

– Bildung des Beinamens aus meist selten benutzten Vornamen

Die Träger des Namens „Rothbächer“ sind alle mit dem Beinamen *Bratz*, nach dem katholischen Heiligen Bricius, der als Taufname z.B. im Jahr 1507 in Reußen vorkam, behaftet. Dieser Name geht auf einen Urahnen namens Jakob Wolf alias Bretz, gestorben 1777, und auf den Familiennamen „Jacob Bretz“ (1710) zurück. Von den gebrachten Beispielen wollen wir anführen: Die Kinder des „Fritz Tittes“ heißen: *Fritz Misch*, *Fritz Treni*, *Fritz Paul*. Die Kinder des „Thobias Hedwig“ nennt man: *Georg Tobie*, *Maria Tobie*; „Heinrich Martin“ nannte man bloß *Heinrich*, seine Kinder trugen die Namen *Heinrich Martha* und *Heinrich Gerda*.

– Ableitung des Beinamens aus der Beschäftigung des Trägers

Dazu einige interessante Beispiele: „Andreas Rothbächer“ mit dem Beinamen *Kraus* erhielt den dritten Namen *Schotter-Krauss*, weil er berufsmäßig sich mit dem

Schottertransport befasste. Die Rahmverkäuferinnen, wie die *Kleinin* wurde *Rahmkleinin* genannt, und die „Rosina Tontsch“ *Rahm-Sinni*. „Peter Franz“, der von Beruf Böttcher war, hieß im Volksmund *Peter Bedner*. Der Sargtischler „Roth“ wurde mit dem Namen *Lademacher* bedacht. Johann Roth verdiente sich den Namen *Kiewermealber* (Käfermüller), weil er wahrscheinlich viele Käfer, die in das Getreide geraten waren, mitvermahlen hatte. Der gewesene Ortsrichter „Nikolaus“ erhielt den Beinamen *Richter-Nikolaus*. Das ist darauf zurückzuführen, dass er sich einmal in einer schwungvollen Rede für die Erweiterung des Gemeindesaales eingesetzt hatte und seine Ansprache mit dem Aufruf: „also frisch voran“ schloss. So kam der Name *Frisch* noch hinzu, also *Frisch-Richter-Krauss*.

– **Beinamen, die ihre Entstehung der Eigenschaften des Trägers verdanken**

Eine Familie wurde zum Beispiel *Schurtich* benannt (sächsisch = schartig), „Rothhaarige“ erhielten den Beinamen *Fuß* (von sächsisch „Fuß“ = Fuchs). So hieß „Peter Tontsch“ *Peter Fuß*, „Hans Roth“ *Hans Fuß*, „Rosina Franz“ *Sinni Fuß*, nach dem Vater, der rothaarig war. Dann auch auf die Gestalt der betreffenden Person bezogen: *der dicke Helmut*, *der dicke Misch*, *der kleine Tittes*. Der Brillenträger „Andreas Grepfels“ gelangte zu dem Beinamen *Vieräugiger* und „Johann Nikolaus“ erhielt den Beinamen *der Heilige*, da er Kirchenvater war. Zudem wird angeführt, dass aus den Totenmatrikeln des 18. Jahrhunderts noch einige charakteristische Beinamen entnommen werden konnten, wie: „Hannesin die Prunke“; „Hedwig Hans, der Einsame“; „Zellen Thomasin, die Faule“ u.a.

– **Beinamen verschiedenen Ursprungs**

zum Beispiel:

– Nach Gassennamen benannt: die „Familie Franz“, die in der Nähe des Gässchens wohnte, das die Hintergasse mit der Niedergasse verbindet, erhielt den Namen *Gesken* (Gässchen); *Misch Gessken*, *Andreas Gessken*.

– Nach einem Ortsnamen benannt: Die Nachkommen der Brüder „Depner“, die vor 250 Jahren aus Zeiden nach Heldsdorf kamen, heißen heute noch: *Andreas Zoaidner* (Zeidner), *Willi Zoaidner*, usw.

– Nach einer Flurbezeichnung benannt: *Woaer* (Weiher) war der Übername einer Familie „Franz“, die – vor 200 Jahren in einem Dorfviertel wohnte, wo ein Weiher lag.

– In der Nähe eines Baches wohnend, danach benannt: Der neben einem Bach wohnende „Michael Nikolaus“ erhielt den Namen *Bach Misch*.

– Nach einem Hausgerät benannt: So wird eine Familie „Franz“, *Kassel* (Kassel heißt ein langes Holzgerät zum Zurechtschneiden der Kohlen im Backofen) genannt: *Hans Kassel*, *Rosina Kassel* und etwas abgewandelt *Erwin Kissel*.

– Nach einer Spielkarte benannt: So hieß „Samuel Tontsch“, ein Kartenspieler, nach der Spielkartenfigur *Schall-Ober* (Schell-Ober).

– Nach einem Musiker benannt: Der Violenspieler „Kurt Grepfels“ erhielt den Beinamen *Paganini* und seine Kinder in der abgewandelten Form, gekürzt, einfach *Paga*.

Im Folgenden bezieht sich der Autor auf:

2. Straßen, Gässchen, Brücken und Stege in Heldsdorf [Seite 13–16]

Aus diesem Abschnitt geht hervor, dass Heldsdorf bis Mitte des 20. Jahrhunderts ein typisches Straßendorf war. Die erste Nummerierung der Häuser fand auf allerhöchsten kaiserlichen Befehl im Jahre 1777 statt. Vorher waren die Höfe nach dem Besitzer benannt. Um 1900 wurden einschließlich der Bauparzellen 510 Hausnummern gezählt. 411 Höfe wurden von Sachsen und 99 von Rumänen bewohnt und bewirtschaftet.

Nach der Gründungszeit wurde Heldsdorf in 4 Quartale (Nachbarschaften) eingeteilt, wobei die Hälfte der Höfe von der östlichen und westlichen Seite des Neugrabens jeweils ein Quartal bildete. Die Bewohner je eines Quartals hatten eine Seite der viereckigen Kirchenburg im Kriegsfall zu verteidigen bzw. in Friedenszeiten instand zu halten.

Den ab 1945 zugezogenen rumänischen Kolonisten wurden sächsische Höfe zugeteilt. Nach der Rückgabe der Höfe an die eigentlichen Besitzer ab 1956 blieben die meisten Kolonisten in Heldsdorf und bauten neue Häuser. Dementsprechend entstanden zwei neue Straßen. Zudem wurden einige bestehende Straßen erweitert sowie die freien Hofstellen bebaut. Diese Dorferweiterung führte 1962 zu der noch heute gültigen Nummerierung der Häuser.

Im Folgenden werden die Bezeichnungen der Straßen, Gässchen, Brücken und Stege aufgelistet, wie sie ohne nennenswerte Veränderungen in Heldsdorf von etwa 1900 bis 1956 Bestand hatten. Die Verbindungsgässchen zwischen den Hauptstraßen wie auch die Stege führen meist den Namen eines Anwohners. Um den beigefügten Straßenplan nicht zu belasten, wurden einige Objekte nicht eingetragen. Ihre Lage wird jedoch in der Liste erklärt.

Die Nennung erfolgt generell dem Verlauf der Hausnummern entsprechend. Die Bezeichnung wird mundartlich angeführt, darauf erfolgt die hochdeutsche Entsprechung oder Übersetzung, wenn nötig, auch eine weitere Erklärung (z.B. 3. *Groißboaechbroeck am Zentrum* = Brücke über den Großbach im Zentrum; 4. *Stech um Groißen Letschef* = Steg am Großen Wirtshaus, im Zentrum; 8. *Kropich Broek beim Mielchen* = Brücke über Krebsbach bei der kleinen Mühle [eine kleine Brücke]).

3. Außerörtliche Anwesen und Brücken [Seite 16 – 21]

Bei der Durchführung der Kommassation 1894 in Heldsdorf wurde die gesamte Gemarkung neu vermessen, die Gewanne neu eingeteilt und wie auf dem Reißbrett entworfene gerade verlaufende Feldwege angelegt. Somit konnte jeder sein durch Los zugewiesenes Land über einen Weg erreichen, was vorher bei der in 12.183 Parzellen zersplitterten Gemarkung nur durch Überfahrrechte gewährleistet war. Während der Kommassation wurde eine gründliche Drainierung und Entwässerung durchgeführt und allein durch die Regulierung des Neugrabens 800 Joch guter Ackerboden gewonnen.

Nach dem Anschluss Siebenbürgens an Rumänien (1919) wurde nach langen Debatten 1923 eine Agrarreform durchgeführt. Die meist kleinen Wirtschaften in Heldsdorf waren davon nicht betroffen, dabei verlor die evangelische Kirchengemeinde jedoch 153 Joch (ca. 115 ha) Grund. Die Entschädigung stand in keinem Verhältnis zu den damaligen Grundstückspreisen. Auf einem Teil dieses Grundes wurden Hofstellen in Verlängerung bestimmter Gassen ausgewiesen. Bevorzugte Erwerber waren Veteranen des Ersten Weltkriegs. Ab Mitte der 1920er Jahre begann eine sogenannte „Aussiedlung“ von Landwirten“. Wirtschaftsgebäude wurden direkt auf den landwirtschaftlichen Grundstücken gebaut. So gab es etliche Scheunen, Wohngebäude oder andere Anwesen außerhalb der damaligen Dorfgränze, die auch 1956 noch standen.

Diese Anwesen, ihre Bezeichnung und Lage sowie die Brücken über die Bäche werden dann im Folgenden in Tabellenform dargestellt. Zunächst wird „ein erweiterter Dorfplan mit nahe dem Dorf gelegenen außerörtlichen Anwesen gebracht“ [Seite 18–19] (z.B.: 4. *Spensoindres Spennstael* = Schweinestall von Andreas Tontsch an der Marienburger Straße gegenüber der Großen Brücke; 19. *Michael Franz Guerten mat Ierdwunhäus* = Erdwohnung des Michael Franz, nördlich der Straße zur Burzen; 23. *Ruessen Andreas Schirr* = Scheune des Andreas Reiss vor der Obergasse). [Dazu wird ein entsprechender Plan mitgegeben, mit dem Hinweis: die als Zahl eingetragenen Anwesen

und Brücken sind der nebenstehenden Tabelle zu entnehmen) Darauf folgt „ein Hattertplan mit außerörtlichen Anwesen“ [S. 20–21] (z.B. 4. *Heischbischbroeck oaf de Aa zea* = Hechtbachbrücke der Gemarkung Aue zu; 15. *Kropichbroeck an de Blesch Aa zea* = Brücke über dem Krebsbach, die zur Rumänischen Aue führt; 19. *Zaindurztguerten Bleschaa* = Zahnarztgarten Rumänische Aue [gemeint ist = Garten von Zahnarzt Dr. Hans Depner]). [Dazu wird ein Plan der Heldsdorfer Gemarkung gebracht, mit dem Hinweis, dass die nummerierten Anwesen und Brücken der beigefügten Tabelle zu entnehmen sind].

4. Ehemalige Flurbezeichnungen auf Heldsdorfer Hattert [22–25]

Der Autor führt an, dass es einst über 200 Flurnamen auf der Heldsdorfer Gemarkung gab. Die Kommassation 1894 [Grundstückzusammenlegung der durch Erbteilung zersplitterten Grundstücke in Heldsdorf] hat dazu geführt, dass noch um die 50 Flurnamen übrig blieben. Die Liste enthält, die dem Autor bekannten Bezeichnungen sowie Ergänzungen aus einer Hattertschizze von Ernst Rothbacher. Diese Flurnamen waren oft so alt wie die Inbesitzname der Felder durch die Einwanderer und geben neben anderen Informationen oft auch Auskunft über den damaligen Zustand des Gemarkungsteils (z.B.: der *Zahnthof* deutet darauf hin, dass hier der zehnte Teil der Ernte für den Pfarrer in der katholischen Zeit abgegeben wurde; auf dem *Loisebachel* – Läusebüchel vor der Türkengasse hatten einst die Türken gelagert und nach ihrem Abzug den Platz verlaust hinterlassen).

Durch die Veränderung der Besitzverhältnisse ab 1945 und danach sind diese Flurbezeichnungen ganz außer Gebrauch gekommen. Sie waren den Kolonisten /durch die Agrarreform von 1945 zugezogene Rumänen (denen die Wirtschaften der Sachsen zugesprochen wurden) auch nicht bekannt. Andererseits genügte bei den großen Flächen der ehemaligen Staatsfarm und LPG (Landwirtschaftliche Produktionsgemeinschaft) eine Bezeichnung, um eine Flur zu kennzeichnen, für die es früher 20 Namen gab. (Man sprach von Feldern gegen Zeiden, gegen Weidenbach, an der Burzen, an der Krisbach usw. Auch neue Bezeichnungen waren entstanden, zum Beispiel: „Bei den Enten“ [wo die LPG ihre Entenzucht betrieb]; „Beim Kreuz, auf der Weide“ [in Ackerland umgewandelter Teil der Hutweide]).

Anschließend folgen, die in einer Tabelle angeführten Flurbezeichnungen (z.B. 2. *Kampestwinkel* = Krautwinkel, wo Neugraben und Hechtbach zusammenfließen; 18. *Schreuergrund* = Schreibergrund, Besitz des Notärs = Dorfschreiber; 24. *Um Berlabroanen* = Am Brüllenden Brunen, kalte Quelle am Westhang des Eichenrückens). [Dazu eine Karte mit dem Hinweis, dass die Flurbezeichnungen, die aus Platzmangel nicht eingetragen werden konnten, anhand der Nummern der angefügten Tabelle zu entnehmen sind].

5. Umgebung Heldsdorfs und Orte des Burzenlands [Seite 26–27]

Angeführt werden anschließend auch „Hügel und Berge in der Umgebung von Heldsdorf“ (z.B. *Eucheroeck* = Eichenrücken, Hügel auf südwestlicher Heldsdorfer Gemarkung Richtung Zeiden; *Kienecksteun* = Königsstein im Süden des Burzenlands; *Zeunerbarisch* = Zeidner Berg) sowie „die Nachbarorte und Orte des Burzenlandes“ (z.B. *Biegurten* = Biengarten, rumänisch Stupini; *Hopsiewen* = Hopfseifen, Siedlung zwischen Neudorf und Krebsbach, im 16. Jh. zwangsaufgelöst; *Marembrieh* = Marienburg, rumänisch Feldioara; *Roisenaa*, rumänisch Râșnov; *Wedabich* = Weidenbach, rumänisch Ghimbav). [Dazu wird eine alte ungarische Landkarte des Burzenlands elektronisch umgearbeitet, aus der Zeit vor 1919, mit Anzeige der Nachbarkomitate gebracht].

6. Vornamen, Spitz- und Beinamen der Heldsdorfer Sachsen; mit sprachlichem Teil [Redewendungen, Schimpfen; Kinderreime, Kindersprüche; Heldsdorfer Mundart] [Seite 28–99]

Anschließend wird noch eine Liste mit Vornamen und ihrer Heldsdorferischen Entsprechung angeführt, sowie eine Liste mit Spitz- und Beinamen der Heldsdorfer Sachsen, die Hans Karl Zell noch hinzugefügt hat. Der Verfasser bemerkt, dass es sich um eine neue Sammlung von Spitznamen handelt, die nicht den Anspruch erhebt vollständig zu sein. Auch wurden Spitznamen, die eine eindeutig beleidigende Konnotation haben, nicht aufgenommen. Es wird um Nachsicht gebeten, wenn etwas falsch geschrieben worden ist oder sich die Landsleute verunglimpft fühlen. Manche Bewohner hatten auch mehrere Spitznamen, die nebeneinander gestellt sind. Die Namen werden entsprechend den alten Hausnummern sortiert. Die Spitz- und Beinamen sind bestimmten Gassen zugeordnet [der Obergasse; Mühlgasse; Türkgasse; Neugasse; Rumänische Kirchgasse; Übergasse; Bachzeile; Niedergasse; Pfarrgässchen; Hintergasse; Kleine Hintergasse].

Einige Spitznamen, deren Träger nicht ermittelt werden konnten, konnten auch nicht Gassenamen zugeordnet werden. Interessant sind letztlich Spitznamen rumänischer Kolonisten, die im Zuge der Agrarreform vom April 1945 auf Höfen von Heldsdörfern eingesetzt wurden. Die meisten kamen aus der Gegend um Bran, Argesch, aber auch Heldsdorfer Rumänen blieben nicht abseits. Sie blieben auf den Höfen bis etwa 1960, wonach sie sich Häuser bauten und so der neue Teil von Heldsdorf entstehen konnte. Wir führen einige Spitznamen an [z.B.: *Krisbaluoti* = Gheorghe Nistor, bei Martha Hubbes, aus Krisbach zugezogen; *Drugan Bogaru, der Resch* = Dumitru Drugan, der Reiche, bei Peter Nikolaus; *der däk Didi* = Nicolae Cincu, der dicke Diddi, bei Wilhelm Depner; *der Decklappisch* = Ioan Bancu, der Dicklippige, bei Martha Nikolaus].

Dazu kommt eine Liste von „Zunamen, die sich auf Sippen und Kränzchen“ bezieht (z.B.: *Da Roicher* = Die Rehlein, Kränzchen des Jahrgangs 1934; *Der Spurz Roat* = der Schwarze Rat, Bezeichnung einer Sippe) sowie einige „Spitznamen der Nachbarortschaften“ (z.B. *Baschäpel* = Waldäpfel [Nußbach]; *Broitsäck* = Brotsäcke [Brenndorf]; *Suoiner* = Sänger [Zeiden]; *Guoraschaner* = Stutenschänder [Agnethler]).

Es folgt der sprachliche Teil der Arbeit [Seite 51–99]: anschauliche Redewendungen, Schimpfwörter, Kinderreime sowie Kindersprüche und schließlich Kostproben aus dem Heldsdorfer Mundartwortschatz in alphabetischer Reihenfolge angeführt.

Der letzte Abschnitt [Seite 100–102] bringt eine Kurzbiografie des Autors. Hans Karl Zell ist am 10. Juli 1932 als Bauernsohn in Heldsdorf geboren. Von 1950 bis 1954 hat er die Ackerbauschulen in Hermannstadt und Elisabethstadt besucht. Danach folgten 20 Berufsjahre im Rahmen der Maschinen- und Traktorenstationen in Honigberg und Marienburg als Agronom. 1975 bekam er eine leitende Funktion in der LPG in Heldsdorf. Seit 1981 lebt er in Deutschland, die Familie kam 1983 nach. Der erste Bleibeort in Deutschland war Neu-Isenburg, wo er als Gärtner tätig war. Nach seiner Verrentung erfolgte der Umzug mit der Familie nach Butzbach, wo der inzwischen 85jährige Rentner auch heute noch lebt. 2013 wurde er Gründungsmitglied des Fördervereins Heldsdorf e.V. Nicht nur in Heldsdorf, sondern auch in der neuen Heimat hat Hans Zell immer wieder versucht sich in die Gemeinschaft einzubringen, als Mitglied eines Männerchors.

Dieses Büchlein hat historisch-dokumentarischen Wert durch die Auflistung der Straßen, Brücken und Stege im historischen Weichbild Heldsdorfs, wie es bis etwa 1956 Bestand hatte. Ab diesem Jahr begannen die massiven Erweiterungsbauten durch die

Kolonisten, wobei zwei neue Straßenzüge entstanden sind und die bestehenden Straßen erweitert wurden. Dazu kamen die von der Kollektivwirtschaft und der Staatsfarm errichteten neuen Wirtschaftsbauten außerhalb des Dorfes. Weiterhin werden die damals außerörtlichen Wohn- und Wirtschaftsanlagen aufgelistet und anhand eines erweiterten Dorfplanes und eines Hattertplanes (Plan der Gemarkung) lokalisiert. Durch die Eingliederung der meisten dieser Anwesen in das erweiterte Dorfbild sind diese heute nicht mehr bekannt, auch nicht ihre ehemaligen Standorte. Für die Bearbeitung des Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuchs, sind besonders die angeführten Spitz- und Beinamen von Interesse, die angeführten Redewendungen, der in alphabetischer Reihenfolge gebrachte Mundartwortschatz sowie die in einem Hattertplan lokalisierten Flurbezeichnungen. Aus diesem wertvollen Mundartmaterial können Belege mit Auswahl für die Wörterbucharbeiten exzerpiert werden.

Sigrid Haldenwang

Radu Racovițan, *R.W. Seton-Watson și problema românească în prima jumătate a secolului al XX-lea* (Sibiu: Editura Astra Museum, 2015), 426 p.

De-a lungul istoriei românilor nu au fost numeroase personalitățile care s-au apropiat prin cunoaștere de realitățile din acest spațiu. Au existat însă asemenea personalități, începând de la călătorii străini care și-au notat impresiile devenite astăzi surse prețioase pentru reconstituirea și interpretarea trecutului din secolele XVI-XX. În perioada modernă și contemporană s-au înregistrat o serie de oameni de știință francezi, britanici, germani etc. interesați de românii împrăștiați în mai multe state. Unii dintre aceștia au devenit adevărați cunoscători și susținători ai cauzei unității statale a românilor și au sprijinit-o prin mijloacele lor. Ne gândim la oameni de știință ca geograful Emmanuel de Martonne, lingvistul Gustav Weigand, jurnalistul și istoricul Henry Wickham Steed, la diplomați ca Robert de Flers, contele de Saint Aulaire ș.a. Printre aceștia se înscrie și istoricul britanic Robert William Seton-Watson, care, fără a fi necunoscut în istoriografia românească, nu s-a bucurat încă de o monografie. După propria-i mărturie (p. 9), Radu Racovițan a căutat în lucrarea de față să suplinească această lipsă. Nu este vorba însă despre abordarea întregii vieți și opere a istoricului, ci doar despre latura cea mai importantă pentru români din aceste două elemente. Autorul se oprește doar la acele momente în care viața lui Seton-Watson a fost acaparată de interesul său pentru istoria Imperiului Austro-Ungar, a popoarelor de aici, și mai ales a românilor.

Lucrarea de față are structura și rigoarea obișnuite la tezele de doctorat. Pentru început, autorul prezintă succint motivația, bibliografia și baza documentară folosite. Aceasta din urmă nu include și corespondența integrală a lui Seton-Watson aflată la Londra, din care s-au publicat însă numeroase scrisori, care pot reliefa impactul intervențiilor savantului cunoscător al Sud-Estului Europei asupra atitudinilor diplomației britanice în acest spațiu. Din primul capitol al lucrării aflăm când a apărut interesul tânărului istoric pentru trecutul Imperiului bicefal, cum a devenit el un specialist în problemele românilor din acest spațiu, cum le-a cunoscut conducătorii și cum le-a urmărit și sprijinit acțiunile politice. Ca și în cazul altor cercetători ai vieții politice și sociale,

Seton-Watson a fost implicat activ în evoluția evenimentelor vremii, el editând în anii primei conflagrații mondiale publicația „The New Europe”, în care s-au conturat ideile sale și ale colaboratorilor privind Europa de după război. Participarea istoricului la conturarea poziției britanice în timpul Conferinței de Pace din 1919–1920 față de situația Transilvaniei și Banatului și trasarea granițelor este supusă unei analize pertinente. De reținut că acum lui Seton-Watson, bun cunoscător al stărilor de lucruri din dubla monarhie dinainte de război, i-au revenit misiuni concrete de informare pe teren și de raportare la Londra a situațiilor întâlnite. El s-a angajat în polemici de presă luând o poziție favorabilă românilor în 1919–1920, încă înainte de semnarea Tratatului de la Trianon.

Așa cum relevă autorul, dacă despre atitudinea lui Seton-Watson față de români, până în 1920 erau cunoscute multe lucruri, din corespondența și lucrările publicate, perioada din 1920 până la decesul său, în 1951, a fost mai puțin cercetată. Drept urmare, consacră următoarele două capitole acestei perioade. Bun cunoscător al situației din zonă, istoricul a avut un cuvânt important în disputele privind Tratatul de Pace cu Ungaria, în care s-au înfruntat susținătorii actului internațional de la 4 iunie 1920 și cei care începuseră o campanie împotriva lui încă înainte de a fi fost semnat. Seton-Watson a cunoscut și a combătut propaganda revizionistă sub toate formele sale: proiectul Confederației Danubiene, încercările de restaurație a Habsburgilor pe tronul Ungariei, susținerea alianței Micii Înțelegeri, văzută ca o amenințare la adresa Ungariei, conferințele propagandistice susținute de fostul prim-ministru contele Bethlen István, în 1933, la Cambridge și la Londra. El a înțeles să ia atitudine și să combată cu argumente științifice aserțiunile propagandei revizioniste, care nu privea doar România, ci și celelalte state vecine cu Ungaria. Savantul britanic a ținut în anii '30 conferințe în care aducea contraargumente la aserțiunile lui Bethlen și ale altor propagandiști ai revizionismului. El a publicat unele dintre aceste conferințe radiofonice în broșuri care au avut o largă răspândire. Dar cel mai important act publicistic a fost, fără îndoială, apariția în 1934 a volumului *A History of the Roumanians*, cu o variantă în limba franceză, apărută în 1937. Dincolo de importanța propagandistică a lucrării, reliefată pe bună dreptate de autor, nu a scăpat observației și importanța științifică a lucrării, deoarece, atunci, ca și astăzi, istoriografia despre români în limbă de largă circulație nu era și nu este foarte bogată. De altfel, autorul a consacrat ultimul capitol prezentării pe larg a „contribuției lui R.W. Seton-Watson la dezvoltarea istoriografiei problemei naționale românești”.

Evoluția relațiilor internaționale nu a putut fi însă influențată decisiv de asemenea strădaniile meritorii și s-a ajuns la dominația Germaniei naziste asupra Europei și la dictatul de la Viena, din 30 august 1940. Radu Racovițan prezintă documentele elaborate de Seton-Watson menite să informeze pe oamenii politici britanici cu privire la cedările conciliatorilor în fața expansiunii hitleriste spre Răsărit, mai ales că el a fost angajat al unei secții speciale a Institutului pentru Afaceri Internaționale de la Londra. Liderii politicii britanice în frunte cu Neville Chamberlain au înțeles însă altfel promovarea intereselor britanice și au cedat în fața lui Hitler. Seton-Watson a fost șocat de cesiunile teritoriale la care a fost supusă România în 1940 și a exprimat la radio compasiunea sa, arătând repetat nedreptatea comisă și încurajându-i pe români să sperie în repararea ei. Este posibil ca asemenea atitudini să fi contribuit la nerecunoașterea dictatului de la Viena de către Marea Britanie. Aceste acțiuni și atitudini ale lui Seton-Watson din deceniul al IV-lea erau cunoscute într-o anumită măsură încă din epocă. Autorul le sintetizează și le ordonează

prezentarea, realizând un tablou general privind aportul savantului britanic la campania antirevizionistă.

În schimb, conținutul capitolului 5 este un aspect inedit abordat de autor și ni-l prezintă pe istoricul britanic interesat de evoluția internă a statelor successorale. Drept urmare, el a întreprins aici mai multe călătorii de lucru în deceniul al III-lea din secolul trecut. Vizitele pe care le-a întreprins în România în 1920, 1923, 1927 și 1929 sunt prezentate pe larg și îl arată pe istoric drept un cercetător competent și foarte interesat de problema minorităților naționale, pentru a cărei rezolvare democratică a militat constant. Astfel, a urmărit viața politică din România în general, principiile guvernării, partidele politice și îndeosebi politica lor minoritară. Totodată, el a făcut comparații între transformările din statele successorale, între reformele întreprinse și între măsurile luate pentru rezolvarea cererilor minorităților naționale. Sunt contribuții care vin să confirme chestiuni cunoscute și să nuanțeze aprecieri referitoare la aceste aspecte sensibile ale vieții politice. Informațiile și constatările lui au fost făcute publice în conferințe, broșuri, articole de presă, interviuri. Aprecierile sale și luările de poziție au deranjat cercurile politice liberale de la București, mai ales în anii douăzeci, când acestea s-au aflat la putere. În aprecierile sale Seton-Watson s-a dovedit a fi un observator fin al vieții politice din România, un adversar al sistemelor autoritare, un adept al asigurării drepturilor minorităților și un prieten sincer al poporului român. De altfel, această din urmă calitate i-a fost recunoscută oficial prin conferirea titlului de doctor honoris causa al Universității din Cluj, a titlului de cetățean de onoare al Clujului și prin alegerea sa ca membru onorific al Academiei Române. Un ultim contact cu lumea politică românească l-a avut în anii ultimului război mondial, când Seton-Watson a încercat să unifice grupurile de emigranți români din Anglia, fără succes însă.

Concluziile lucrării punctează direcțiile de forță urmărite de autor: contribuțiile savantului britanic la cercetarea și cunoașterea istoriei Imperiului Austro-Ungar, îndeosebi a luptei popoarelor din granițele sale pentru libertate, iar după 1918, urmărirea evoluției statelor successorale, cu deosebire a situației minorităților naționale din aceste state. În privința interesului special al istoricului față de România, este subliniat aportul său în contextul relațiilor româno-britanice și obiectivitatea cu care a relatat despre politica minoritară a guvernelor din perioada interbelică.

Lucrarea lui Radu Racovițan readuce în atenția celor interesați de eforturile pentru realizarea Marii Uniri și pentru consolidarea statului român unit, personalitatea omului de știință și jurnalistului britanic care a susținut cauza românilor în fața cercurilor conducătoare de la Londra, a întregii lumi, a urmărit cu interes evoluția statului român după 1918 și îndeosebi situația minorităților naționale.

Considerăm că lucrarea ar avea de câștigat, ca instrument de lucru pentru cercetători, dacă ar fi întregită cu indici antroponimici și toponimici și cu o hartă a zonei de sud-est a Europei. În vederea unei posibile reeditări a cărții (de exemplu, cu ocazia centenarului din 2018), ar fi necesare corecturi atente, întrucât au „scăpat” greșeli de tipar ca cele de la p. 203, 406, 410 ș.a. sau informații ca cea de la p. 281, unde M. Vulcănescu apare ca președinte al Academiei Române, funcție deținută de Ludovic Mrazek în anii 1932–1935. Aceste mici erori, care pot fi ușor îndreptate, nu scad însă din meritele unei lucrări, necesare și utile, aplecată asupra unor chestiuni de permanentă actualitate.

Vasile Ciobanu

Stoica Lascu (coordonator), Marian Zidaru, George Lascu, *Românii balcanici (Aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850–1950)* (București: Editura Etnologică, 2016), 246 p.

Istoricul conștanțean Stoica Lascu este un împătimit și competent cercetător al trecutului românilor balcanici, ca un demn urmaș al lor. Acestei preocupări, istoriografia noastră îi datorează câteva volume de documente și studii temeinice despre istoria românilor balcanici și îndeosebi aceea a aromânilor¹. Mereu în căutare de noi surse istorice pentru cercetările sale, de această dată profesorul Lascu, în colaborare cu fiul său, George Lascu și cu Marian Zidaru s-au angajat într-un proiect amplu: *Românii din Balcani (aromânii și meglenoromânii) în Arhivele Naționale Britanice (1850–1950)*, propus de Societatea de Cultură Macedo-Română și finanțat de Ministerul Afacerilor Externe al României, Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni. După un stagiul de doar 10 zile de investigații în fondurile documentare ale Foreign Office, au fost depistate numeroase documente privind românii balcanici, 71 dintre acestea fiind reproduse în volumul de față.

Ca și alte lucrări de acest gen, volumul cuprinde o *Introducere*, o listă a documentelor cu regeștele lor, scrise în română, dar și cu propoziții din documente în engleză sau franceză (fără traducerea lor), documentele propriu-zise și anexe. Introducerea este un adevărat studiu despre istoriografia problemei, cu argumentarea necesității recuperării de noi surse, cu o succintă trecere în revistă a problemei românilor din Balcani, caracterizați cel mai bine prin percepția lor de către unii călători străini care i-au cunoscut în drumurile lor prin Balcani. Documentele selecționate de editori cuprind perioada 1852–1919, dar cele mai multe se referă la anii de început ai secolului al XX-lea, atunci când puterile mari ale Europei luptau pentru a acapara cât mai mult din „moștenirea otomană” din Europa, arătându-și nemulțumirea atunci când statele din zonă au crezut că pot să-și rezolve singure problemele, fie și pe calea armelor. În aceste condiții și cantitatea de documente diplomatice britanice a fost mai mare, iar referirile la statutul românilor balcanici din Grecia, Bulgaria, Serbia și Albania s-au înmulțit. De menționat ideea bună de a se traduce integral acest text al *Introducerii* în limba engleză.

Documentele selecționate de editori sunt reproduse într-un mod mai puțin obișnuit: numai ca fotocopii ale documentelor originale. Din păcate, ei nu au dispus de aparate fotografice performante și facsimilele realizate nu sunt de cea mai bună calitate. Singurul avantaj al metodei este că cititorul are contact direct cu documentul, ca în arhivă. În același timp, el trebuie să efectueze și munca de descifrare a textelor scrise de mână și de traducere a textelor care-l interesează, redactate în engleză și în limba franceză. Începutul unui nou document nu este marcat printr-un scurt rezumat, cum se obișnuiește. Explicația acestui

---

¹ *Românii balcanici în Dobrogea. Două studii și mărturii arhivistice inedite. Cu două scrisori către aromânii din județele Constanța și Tulcea* (București: Editura Etnologică, 2016), 276 p. (Colecția de Istorie); *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial* (Constanța: Editura România de la Mare, 2013), 324 p.; *Românii balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei” [1878–1913]*, volum îngrijit de Emil Țîrcomnicu și Stoica Lascu (București: Editura Etnologică, 2012), 304 p.; „Les intellectuels aroumains et la nécessité de cultiver la langue maternelle (à la fin du XIX-ème siècle)”, *Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series on History and Archeology*, vol. 3, 4 (2011): 73–110 ș.a.

mod de editare stă în presiunea îndeplinirii obligației de publicare impusă de termenii proiectului.

Dincolo de aceste aspecte tehnice, documentele reproduse aduc informații noi, care confirmă sau nuanțează cunoștințele existente în legătură cu situația din teritoriile ocupate de otomani în care trăiau și români. Sunt rapoarte ale consulilor și viceconsulilor britanici de la Monastir, Larissa, Ianina, Salonic din anii 1852–1917. Celelalte documente sunt două rapoarte din 1906 ale Ambasadei Britanice la Constantinopol, documente ale Foreign Office. În toate acestea, românii balcanici apar sub denumirile de vlahi, cuțo-vlahi, arnauto-vlahi, vlahofoni, valahi, macedo-români, dar și români, după 1900. Cel mai relevant dintre documentele publicate în acest volum este penultimul: telegrama delegaților societăților românilor din Pind care trăiau în S.U.A. (55 000), reușiți la New York, la 14 aprilie 1919, către Clemenceau, ministrul de Externe al Franței, prin care i se cerea să fie recunoscut un stat independent al macedo-românilor din Pind și să sprijine Consiliul Național Macedo-Român care acționa la Paris în acest sens. Ei își justificau cererea aderând la principiul naționalităților și susținând că aveau dreptul la o viață liberă pentru că erau un popor autohton, care formau o masă compactă, că mulți conaționali ai lor au luptat în armata americană, iar frații lor români au vărsat mult sânge pentru cauza justă. Volumul se încheie cu 11 fotografii din perioada muncii de documentare la Londra.

Editorii au în vedere folosirea acestor informații și a celor din documentele depistate, dar rămase nepublicate, într-o serie de studii și în noi ediții de documente, alcătuite după toate normele uzuale (p. XXVII). Volumul de față are meritul de a aduce în circuitul științific pentru toți cei interesați, din România și din alte țări, noi documente din arhivele britanice despre trecutul aromânilor și meglenoromânilor, dar și despre politica guvernelor românești față de românii din afara granițelor.

Vasile Ciobanu

Cosmin Budeancă, *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală* (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2016), 448 p., tab.

Cosmin Budeancă este cunoscut în istoriografia noastră ca autor, coordonator și editor al unui număr de peste 20 de volume cu mărturii din anii comunismului, îndeosebi din rezistența anticomunistă, ca organizator al unor sesiuni și simpozioane internaționale despre istoria regimurilor comuniste din România și din întreaga Europă, ale căror lucrări le-a publicat apoi într-o serie de volume devenite indispensabile pentru cunoașterea lumii regimurilor comuniste¹. Pentru această intensă activitate științifică și organizatorică, C.

---

¹ *Represiunea politică în România comunistă: „Garda Albă” – organizație subversivă inventată de Securitatea hunedoreană* (Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2010); Cornel Jurju, Cosmin Budeancă, *„Suferința nu se dă la frați”. Mărturiile Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Munții Apuseni* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002); *Experiențe carcerale în România comunistă*, vol. I–VI, coord. Cosmin Budeancă (Iași: Polirom, 2007–2012); *Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social*, coord. Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (Iași: Polirom, 2014);

C. Budeancă este cunoscut astăzi și în Europa, cea mai bună dovadă fiind recentul volum colectiv apărut la LIT Verlag². Dar el a avut și preocupări pentru trecutul germanilor din România în secolul XX și mai ales în anii postbelici. Teza sa de doctorat, susținută cu succes la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, în 2008, a rămas nepublicată și a apărut abia acum, propunându-ne *Imaginea etnicilor germani la românii din Transilvania după 1918. Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu. Cercetare de istorie orală*. Autorul justifică alegerea celor trei județe prin faptul că este originar din Orăștie și prin volumul mare de informații adunate din aceste trei județe, ceea ce a necesitat mari eforturi pentru adunarea și prelucrarea lor. Considerăm că cele trei județe sunt reprezentative pentru ținuturile săsești, dar este posibil ca în percepția românilor din celelalte zone, rămase neacoperite de această cercetare (Țara Bârsei, văile Târnavelor, Ținutul Bistrița-Năsăud-Reghin) să apară și alte elemente, în funcție de relațiile dintre români și sași în aceste spații. Se impune continuarea cercetării în perspectiva apropiată, pentru a se putea degaja concluzii privind întreaga Transilvanie.

Lucrarea aparține domeniului imagologiei etnice, în care autorul este deja un cercetător cu experiență. El a întreprins cercetări de teren în anii 2001–2013 adunând o mare cantitate de informații despre tema dată. Autorul nu și-a propus să urmărească atât exactitatea cunoștințelor despre sași ale celor intervievați, cât modul în care s-au format și păstrat percepțiile românilor asupra concetățenilor sași, a evenimentelor în care aceștia au fost implicați, a unor aspecte ale culturii și civilizației lor.

Lucrarea are o structură echilibrată, specifică tezelor de doctorat temeinice, și cuprinde: argument, 4 capitole și 19 subcapitole, concluzii, anexe, bibliografie. Într-un prim capitol sunt prezentate bazele teoretice și metodologice ale investigației întreprinse. Precizările sunt bine venite, întrucât istoria orală este încă la început în România, în pofida realizărilor din ultimii ani. Autorul dovedește o bună stăpânire a domeniului în aceste pagini, dar și în celelalte lucrări publicate până în prezent și în studiile apărute în reviste de specialitate.

În mod firesc pentru o astfel de investigație, este schițat cadrul general al istoriei germanilor din România, din păcate destul de puțin cunoscută, cu toate progresele realizate în ultimele decenii. Având în vedere că autorul s-a oprit în studiul de caz la o zonă din sudul Transilvaniei, unde au fost colonizați sașii în secolele XII–XIII, se insistă asupra trecutului acestei comunități germane și se oferă repere privind istoria germanilor în memoria colectivă a românilor, relative la locul de origine al sașilor, zonele de locuire și ponderea lor în cadrul așezărilor. Având în vedere că literatura istorică în limba română referitoare la minoritatea germană din România este încă puțin dezvoltată, autorul contribuie cu aceste precizări la mai buna cunoaștere a trecutului acestei minorități.

Cele mai consistente contribuții reies însă din reconstruirea trecutului sașilor prin amintirile unor vecini români ai lor (122 în total), intervievați de autor și de colaboratorii săi. Este surprinzătoare uneori precizia acestor percepții față de realitățile reconstituite cu celelalte mijloace de investigare aflate la dispoziția cercetătorului. Excelează în acest sens reforma agrară din 1921, aprecierile de care se bucurau sașii ca agricultori pricepuți, dar și

---

Identități sociale, culturale, etnice și religioase în comunism, coord. Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (Iași: Polirom, 2015) ș.a.

² *The Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda*, eds. Sorin Radu, Cosmin Budeancă (Berlin, Münster, Wien, Zürich, London: LIT Verlag, 2016) (Mainzer Beiträge zur Geschichte Osteuropas, 8).

lucrători în fabrici, atunci când au rămas fără pământul lor, în urma exproprierilor din 1945. Nu este uitat nici faptul că, de multe ori, românii din sate erau angajați în gospodăriile sașilor mai înstăriți. În mod firesc, cantitatea de informații crește direct proporțional cu apropierea de zilele noastre, care ocupă un loc privilegiat în memoria contemporanilor. Este cazul cu anii celui de-al II-lea Război Mondial și îndeosebi cu prezența armatelor germană și sovietică în satele și orașele locuite de români și sași. Pentru germanii din România însă, evenimentul cel mai traumatizant a fost deportarea a cca 75 000 dintre ei la muncă forțată în URSS, începând din ianuarie 1945. Autorul acordă un spațiu sporit acestui act, întrucât și amintirile subiecților intervievați sunt mai puternice în cazul acestui moment dramatic. Constatăm că această sursă istorică, pe lângă amintirile directe ale deportaților supraviețuitori, este una prea puțin folosită până în prezent și este un aport important al lucrării la cunoașterea deportării, a atitudinii vecinilor români ai sașilor loviți de această pedeapsă colectivă în urmă cu 70 de ani, aplicată lor ca germani, încă în timp ce războiul continua.

Asemenea contribuții reale aflăm și în privința celorlalte măsuri de pedepsire a populației germane rămase acasă în primii ani postbelici: exproprierea caselor și pământurilor, naționalizarea fabricilor, băncilor și atelierelor. Rămăși fără mijloace de întreținere, sașii au fost nevoiți să accepte oferta de a intra în gospodăriile agricole colective înființate începând din 1949, după modelul colhozurilor sovietice. Aici puteau munci și primeau un minimum necesar existenței. La fel se explică și migrarea lor spre orașe, în fabrici, unde era nevoie de brațe de muncă în procesul industrializării forțate. Vecinii români au observat acest proces istoric și au apreciat hârnicia sașilor, constatând, într-un fel cu invidie, că aceștia au reușit să facă față situației dificile, devenind muncitori de fabrică apreciați. Această dezrădăcinare socială și tendințele de deznaționalizare explică și emigrarea în Germania, transformată în adevărat exod în 1990 și în anii următori, care a dus la destrămarea comunităților săsești mândre de odinioară. Percepția vecinilor români asupra motivelor plecării germanilor din România este corectă în linii mari, fiind exprimat aici și regretul după asemenea concetățeni vrednici. Nu în ultimul rând, aflăm și condițiile de integrare în Germania pentru sașii plecați, tot prin prisma percepției vecinilor români, care le-au aflat de la noii cetățeni germani, reveniți cu nostalgie pe meleagurile natale în concedii și vacanțe. Este un subiect de istorie recentă, mult prea puțin tratat la noi și de aici meritul autorului pentru abordarea sa.

Tot în legătură cu existența sașilor, văzută prin prisma percepției românilor, sunt abordate într-un întreg capitol și aspectele principale din viața cotidiană a sașilor în ultimele lor decenii ca cetățeni români, grupate sub titlul inspirat: *Spațiul proximității*. Tratatate cu mijloacele imagologiei, informațiile culese și prelucrate de domnul Budeancă sunt de un real interes pentru istorici, antropologi, sociologi, etnologi etc. și se referă la sărbătorile sașilor, la chestiuni legate de port, familie, gospodărie, la formele lor specifice de organizare și de întrajutorare (comunitățile bisericești, vecinătățile), la relațiile interetnice și la perceperea dialectelor săsești și a limbii germane folosite de sași în școlile lor. Deosebit de utile sunt și considerațiile privind tipologiile și stereotipiile depistate în interviuri, aspecte pe care nu le regăsim în alte surse.

Stilul lucrării este adecvat abordării științifice, fără a ridica probleme în lectura unui public mai larg, cu siguranță interesat de aceste aspecte ale conviețuirii în cea mai frământată perioadă din istoria de peste opt secole a sașilor transilvăneni.

Concluziile lucrării trec în revistă marea varietate a domeniilor din care provin informațiile culese. Autorul constată că gradul de percepție a variat de la o epocă la alta. Dacă în

anii interbelici s-a menținut o separare mai accentuată între comunitatea românească și cea săsească, după 1945, după exproprierea sașilor și nivelarea lor socială, a crescut gradul de apropiere și de cunoaștere reciprocă. Ultima secvență a cărții oferă o imagine sintetică asupra rezultatelor investigațiilor științifice ale autorului, care sunt de mare interes pentru un public larg, dar și pentru cercetătorii români și germani. În cadrul literaturii consacrate relațiilor interetnice și interferențelor româno-săsești, lucrarea constituie o contribuție remarcabilă.

Cartea este întregită de două tabele. Un tabel cu ponderea germanilor în cele 21 de localități în care trăiau cei intervievați și al doilea cu lista celor 122 de persoane intervievate, cu vârsta, sexul, profesia, studiile și județele de unde proveneau acestea. Martorii și interviuatorii lor sunt menționați, de asemenea, într-o altă anexă. O listă bibliografică întinsă pe 15 pagini, cu lucrări de metodologie a istoriei orale și de istorie a germanilor din România, întrește lucrarea.

În literatura despre imaginea celuilalt, aflată în plină dezvoltare în ultimele decenii, volumul este un adevărat model, o lucrare „clasică” asupra imaginarului colectiv. Pentru toate aceste calități, considerăm că lucrarea este un real câștig pentru istoriografia noastră, aducând în circuitul științific o serie de confirmări și o altă de noutăți cu privire la percepția sașilor de către români în cursul secolului al XX-lea. Acest volum poate deveni unul de referință în istoriografia unei teme mereu actuale ca relația majoritate-minorități în România. De asemenea, cum relevam de la început, volumul poate fi primul dintr-o serie de cercetări pe această temă, prin extinderea la întregul teritoriu în care au trăit sașii, dar și la celelalte zone în care au fost colonizați germani: Banat, Satu Mare, Maramureș, Bucovina, Dobrogea. Totodată, se pot aprofunda domeniile de cunoștințe de către alți specialiști: etnologi, antropologi, muzicologi. Asemenea cercetări trebuie întreprinse cu celeritate, deoarece plecarea masivă a sașilor și dispariția naturală a vecinilor lor români care i-au cunoscut, vor face să ne lipsească sursele pentru asemenea investigații de teren. Prin prisma acestor concluzii, putem aprecia că lucrarea lui Cosmin Budeancă este o carte-tezaur prin informațiile înmagazinate și ordonate sistematic, care, în același timp, îi trimite pe cei interesați la interviurile integrale păstrate la Institutul de Istorie Orală din Cluj-Napoca și în arhiva personală a autorului. De altfel, Cosmin Budeancă intenționează să publice cele 835 de pagini ale interviurilor care au format „materia primă” a lucrării sale.

Vasile Ciobanu

***Time Frames: Conservation Policies for Twentieth-Century Architectural Heritage*, edited by Ugo Carughi and Massimo Visone (Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group, 2017), xxix, 501 pages; 26 cm. ISBN 9781472489296 hardback paper; ISBN 9781315269863 electronic book.**

The reading of the volume *Time Frames: Conservation Policies for Twentieth-Century Architectural heritage*, edited by Ugo Carughi and Massimo Visone, is advisable for all those interested in the issues related to the contemporary architecture policy selection.

The debate on the restoration of the twentieth century architecture, developed as a result of some interventions conducted on iconic buildings of the ‘Modern Movement’ between 1980 and 1990, has been almost exclusively focused on aspects of the ‘how’ in regard to intervention. The discussion has been directed towards a sort of disciplinary

autonomy of the restoration of the twentieth century architecture with respect to the theoretical approach typical of old buildings' restoration. This was due to the technological differences and performance, to experimentation with different materials, some less durable over time, all of which were used for improving ancient buildings and modern ones. Another issue has been the deliberate nature proper to many designers of architectural avant-garde that had imagined a limited life of their works. A closer examination of this subject has already highlighted that, while considering the specifics of construction of the twentieth-century architecture, restoration methodology can and must remain united and that, therefore, the theoretical reflection on restoration provides suitable tools also for intervening upon contemporary architecture without resorting to new reference models.

Instead, the theme of 'what' to protect out of the boundless production of the twentieth century architecture has been little explored, as well as the development of criteria and cultural policies aiming at the definition of the inevitable process of critical selection directed to the identification of the architectures that are retainable. With respect to this last question, the volume edited by Ugo Carughi and Massimo Visone assumes an extraordinary critical and documentary value.

The reasons of interest are at least two. The first relates to the extension of research at international level. They identified, in fact, the legislative requirements of more than one hundred countries relating to arrangements for the selection of contemporary buildings to be subjected to protection. This allows a very interesting framework for a comparison on how countries of different cultural traditions address the issue of the choice of safeguarding contemporary architectural works. The different nationalities of the authors of the contributions that enrich the volume reinforce the international point of view of the volume.

The second reason to spark the readers' interest is the open nature of the research, it does not attempt to provide definitive answers (and as such definitely inadequate ones) to the questions raised, but rather to propose to stimulate the debate at the broadest possible level on the protection of contemporary architecture, alongside the work of research and promotion of UNESCO, of ICOMOS, of Docomomo, of the Ministries of individual countries and of many universities.

Specifically, the volume is divided into two parts. The first consists of two introductory essays written by the curators and brief contributions relating to the laws and protection policies of the architecture of the twentieth century in more than one hundred countries. The second, on the other hand, is divided into twelve critical essays on some themes identified by curators and developed by individual authors of different backgrounds and nationalities.

The essays that constitute the first part of the volume provide an overall vision upon the policies for the protection of the twentieth century architecture in Europe as a whole and upon a large part of the American continents and Asia, with particular attention to developing countries. In order to obtain a homogeneous nature of contributions dedicated to different countries, Carughi and Visone have asked the individual authors to bring answers to some key questions through their essays, namely: is there a chronological limit for the insertion of the contemporary architecture in the national heritage? Is there an architecture of the twentieth-century in the list of national heritage? Is the protection of the twentieth-century architecture a topic of cultural interest and debate in the country? What is the latest architecture trend that has been subjected to legal protection?

The comparative reading of contributions organized on a continental basis allows the understanding of the various cultural attitudes and, therefore, legislation of individual

national realities subjected to investigations, as well as the strengths and weaknesses of the different systems of protecting the architectural heritage.

A very variable concept of what is 'Contemporary' emerges also. This affects significantly the time limits that the different legislations impose as a minimum in order to constrain a modern architecture. The synoptic table drawn up by curators at p.34 of the volume allows the reader to get an immediate idea on these selection criteria and, therefore, of the cultural approach of the country to the idea of contemporary.

Thinking carefully, however, the time, i.e. the distance in time between the creation of the object and the present, hides complex problems related to the history, to the cultures and traditions of each country, the value and the direction of historiography and planning.

Therefore, as was to be expected, therefore, one obtains a very diversified panorama with countries not very sensitive to the issue at hand and others on the front line, both from the legislative point of view and the theoretical debate and research, with post-graduate programs, national research projects, international partnerships and government initiatives for the drafting of catalogs, recordings and inventories of the twentieth-century architectural heritage and for the selection of sites and buildings of particular importance.

Bangladesh and Iceland have set the time limit to 100 years; Pakistan to 75 years; Italy to 50 years for works of private property and to 70 years for those which are public property; United States, Bahrain, The Philippines, South Korea, Latvia, Lithuania, Moldova, San Marino always fix it to 50 years; the United Arab Emirates, Belarus and Russia to 40 years, Singapore and the United Kingdom to 30 years, Macau to 25 years. The ones which set a precise date are: Ghana (1940) and Ecuador (1940), Oman (1920), Qatar (1940), Hong Kong (1960s), Turkey (1899), Romania (1960), Bosnia and Herzegovina (1990). The remaining countries which took part in the census (80 out of a total of 104) do not impose a time limit.

In his essay, Ugo Carughi critically examines the research data filtering through four more general issues: the so-called Relational value (Identities), the time factor; the ratio between the monument and the context; the design of the instruments of protection; the gradual nature of the constraint (Monument and context (Heritages) – Planning character of protection (Economy) – Protection Graduation (Conservation).

The criterion of the time threshold, declares Carughi, should ensure an adequate historical perspective on which to base a trusted assessment, but certain issues such as its variability from country to country and its more or less partial capability of derogation in most of the countries in which it is provided, among others, make it inadequate to ensure an effective policy of conservation.

Massimo Visone tackles the theme of the relationship between the world of the historical research and that of institutions responsible for recognition of contemporary buildings that are to be protected, underlining the complexity of such an endeavor due to the fact that in the case of contemporary architecture "the history converges with the present". This generates a conflict between the rich and interesting historiographical debate that has developed in recent decades and the lack of interest shown by the public towards the themes of safeguarding contemporary architecture, considered too deeply rooted in the present. Interestingly the final reflection of Visone that indicates a possible path to follow to choose the architectures to safeguard: "The decision of whether or not a work is historical and architectural value is implicitly comparative, not merely taxonomic, and current terms for the comparison of twentieth-century architectural should historiographically and geographically be much broader".

Essays that shape constitute the second part of the volume are divided according to five different sections whose main subject are the notions of *Identity, Heritage, Memory, Conservation* and *Economy*.

The section called Identity welcomes the essays of Ola Uduku, *West African modernism and change*, Ashraf M. Salama, *Evolution in the Arabian region*, Franco Purini, *Humanism: an Italian tale*, Mizuko Ugo, *Post-tradition in Japanese culture*. These contributions critically analyze the formation of a language for modern architecture in different and well-defined cultural realities.

Ola Uduku highlights the role of many African architects, rarely studied by critics in the birth of an autonomous architectural language throughout the years of the end of colonialism and the constitution of new sovereign states. Ashraf M. Salama examines the varied cultural and geo-political identity of the Arab region, on the background of the great architectural and urban areas transformations that have characterized it. Franco Purini focuses on the question of the contemporaneity of architecture from the particular Italian point of view in relation to international production. Mizuko Ugo describes the history of modern architecture in Japan from the fifties to the nineties and the specificity of the Japanese country, which presents a high degree of modernity, resulted from a series of historical episodes.

This section of the volume would have probably been more exhaustive if completed by other essays on cultural realities such as those in the USA, Latin America and Europe, which also have a role in defining contemporary architecture.

Within the section called Heritage there are three essays dedicated to some themes of contemporary architecture that have not always drawn the necessary attention from the authorized institutions. The same curators define these themes as “treated with less importance than the others”.

Roberto Parisi dedicates his interesting essay on the theme of the industrial architecture, i.e. the rich heritage of factories and work places built especially after the Second World War. The author argues that the industrial architecture represents one of the gateways of the same history of the twentieth century because it is associated with changes in production methods and organization of social work and has produced substantial territorial transformations in the entire world. “A correct programme for the protection and conservation of twentieth-century industrial architecture – says Parisi – must above all respond to a principle of cultural sustainability. Safeguard and protection, in this case, respond to a historiographic project of human creativity, of technological innovations, of entrepreneurial firsts, of territorial and social conquests or of artistic currents and of cultural movements” and adds, “The re-use project of a factory must also restore the history of social conflicts, technical and planning errors, environmental dramas, economic crises and political and cultural failures”.

Michael Jakob begins his article dedicated to the landscape, to gardening and landscaping wondering how “both emotionally important for us and conceptually difficult to pin down.....can we consider... heritage? Can we furthermore apply this concept to a garden, that is, to a reality which is vulnerable to the inexorable passage of time?”. In the paragraph dedicated to the landscape, Jakob stresses that a landscape is never a fixed element, petrified, eternal. Considering this as being immutable, it reduces the richness and complexity. Then, he highlights that a proper policy of landscape protection must always be carried out at a territorial scale, it must never isolate a single element from its

surroundings and must start from the analysis of all its legible and identifiable layers to imagine the modalities for future development.

In relation to the garden, the Swiss scholar rightly argues that the practice of reviving the original means reinventing and, therefore, betraying the very meaning of a garden. He clearly highlights that “Protection of ‘historical gardens’ therefore requires some really solid hermeneutics, a cognitive process that will safeguard the evolution of the garden”. Jacob concludes his interesting essay underlining the need for an annotated catalog of the works of the significant landscape architecture: “It is not a documentary work, an end in itself; neither is it intended to be descriptive merely for the shape of it. It aims to make available to a wider public the interpretive and cognitive horizons of the fields in question”.

Finally, in his essay entitled *Middle-class Housing*, Filippo De Pieri queries issues related to the conservation of the conspicuous building heritage erected by the middle-class in the second post-war period. In conclusion that “As debatable as the notion of middle-class housing may be considered and as questionable as its conservation may appear, any discussion about future it has at least the merit to pose in clear terms a general methodological question that concerns the protection of contemporary architecture: which aspects of a building – or of an urban built landscape – can be worth preserving, behind its physical evidence? Ways to answer this question provide a clue as to how a given society may be able to come to terms with its own change over time and to build a shared and contested narrative about its urban past”.

It is significant that in all three essays the impossibility emerges from being able to preserve the types of architecture considered ‘original’ and that is, instead, necessary to consider them dynamics within virtuous transformation.

The section Memory consists of two articles: *Cultural institution* by Teresita Scalco and *Architectural photography* by Valeria Carullo that address the subject of knowledge of contemporary architecture from different points of view.

The interesting essay of Teresita Scalco outlines, in an impeccable manner, the historical context in which a series of institutions, libraries, archives, museums, cultural associations, international organizations and foundations interested in promoting the understanding of modern culture and of the architectural language were founded. These cultural institutions are essential in facilitating the study of architectural history and in raising awareness regarding the issues of the architecture. Scalco concluded her study by highlighting the importance of the architecture for the social life of a community and that “In accordance with the Lighthouse Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, architecture can be explored not only as an (built) object or on (digital) image, but rather as a ‘medium of life’, the result and the activator of social, political, economic and cultural process”.

The article by Valeria Carullo highlights the importance of architectural photography as a source for the history of architecture and for the critical analysis, as well as for the value itself, which is an autonomous form of art. It is to be pointed out that in the historiographic construction, especially of the Modern Movement and its myth, photography has had a fundamental role. Many architects checked the photo illustrations of their works, so as to proceed even to retouch them before entrusting them to magazines, books and/or newspapers, to accentuate volumetric and chiaroscuro contrasts. Some photos have become icons truer than the architecture they portrayed and, therefore, they represent a story in history, not always true to the building represented.

The fourth section of the volume's second part is dedicated to issues of *Conservation* with two essays, the one of Roberta Grignolo *Laws and regulation* and the one of Rosalia Vittorini entitled *Technology*. Of all the sections of the volume this is the one where one addresses issues relating to the formal aspects, qualitative and constructive elements of the twentieth-century architectures, in view of specific interventions of restoration.

The beautiful essay by Roberta Grignolo analyzes relations between safeguarding of the twentieth-century architectures and the evolution of the laws and regulations of the last fifty years in the theme of accessibility, personal safety, seismic aspects, fire regulations, energy efficiency. The author wonders how far you should go in modifying the current regulatory requirements of protecting a building if interventions are necessary, in order to not compromise a real protection and begs for a kind of charter of "rights of the monuments". In this respect the author writes: "Such a task should ideally be undertaken by international organizations, such as ICOMOS or Docomomo International. Were such suggestions to be conveyed to the relevant policy makers – for example, in Europe to the European Union bureaucracy in Brussels – they could become a valuable material to support the development of more consistent national and international strategies, which, at long last, would assure fitting consideration for the "rights of twentieth-century architectural heritage".

Rosalia Vittorini concentrates her contribution around a brief review of the technological evolution of the architecture from the second half of the twentieth-century, with particular reference to the aesthetic importance of new materials and the role that such construction technologies play in the act of restoration. The author indicates that, despite the diversity of choices, many of the restorations of architectures from the twentieth-century have highlighted the propaedeutic need of a careful study of the interventions in their specific context, whilst the rest widely rely on the consolidated methodology of architectural restoration. In some cases, with respect to the problems of ancient buildings, the direct comparison with the technical aspects is even more important for buildings that adopt experimental techniques and have often proved to be little durable.

The last section of the second part of the volume entitled *Economy* consists of an essay by Amedeo Di Maio entitled *Economic analysis* that investigates the relationships between the economy and contemporary architecture, with particular reference to the private buildings. Di Maio highlights a series of issues that depend on both market factors and the political will of the Member State, which are essential conditions for the definition of appropriate security policies.

In conclusion, this is a volume of both popular and great cultural interest, which is accurate scientifically and has an international approach to the complex and articulated theme of protecting the twentieth-century architecture.

Raffaele Amore,
University of Naples "Federico II"

